

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ กระบวนการศึกษาวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิต (เกษตร) ของชาวภูไทบ้านสงฆา
ต.คำเขื่อนแก้ว อ.ขามแก่น จ.อำนาจเจริญ

โดย

นายตุลัน ราชวงศ์ และคณะ

พฤษภาคม 2549

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ กระบวนการศึกษาวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิต(เกษตร)ของชาวภูไทบ้านสูงยาง
ค.คำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน จ.อำนาจเจริญ

คณะผู้วิจัย

นายตุตัน ราชวงศ์

นางเรียม ปตุกจิตร

นายเจริญ จันทร์อินทร์

นางภูเวียง เมืองจันทร์

นางสาววิไลวรรณ สูงทิง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 ทบทวนเอกสารงานที่เกี่ยวข้อง	4-5
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย	6-10
บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	11-74
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย	75-78

บทที่ 1

บทนำ

ชื่อโครงการเฝ้าระวังภัย กระบวนการศึกษาวิถีชีวิต และรูปแบบการผลิต(เกษตร)ชาวภูไท
หมู่ที่ 4 บ้านสงยาง ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอนานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บ้านสงยางหมู่ที่ 6 ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอนานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ ก่อตั้งเมื่อ
ประมาณ 180 ปี โดยบรรพบุรุษอพยพมาจากบ้านนาขาง คำ^{บ้าน}ล้นบก อำเภอดอนตาล จังหวัด
มุกดาหาร เริ่มแรกมีประมาณ 4-5 ครอบครัว สาเหตุที่อพยพเนื่องจากสาเหตุของความอดอยาก
ไม่มีที่ทำมาหากิน การอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐาน ณ บ้านสงยางในปัจจุบันโดยเลือกที่ทำเลมีลำห้วย
ล้อมรอบ เป็นที่ป้องกันไฟป่าได้เป็นอย่างดี ผู้นำคนแรกคือ นายบัง เมืองจันทร์ สภาพพื้นที่เป็นป่า
ทึบ มีต้นยางเป็นจำนวนมาก สัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ ช้าง เก้ง กวาง นกทุกชนิด ถือว่ามีความ
อุดมสมบูรณ์มาก การประกอบอาชีพในอดีตจะทำไร่ข้าว เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า เป็นที่ดอน
สภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างยาก ๆ หากข้าวไม่พอกินจะหาเผือก มัน ถั่ว รำ รับประทานแทนข้าว เมื่อผู้
คนเริ่มอพยพครอบครัวมาตั้งบ้านเรือนมากขึ้น จึงมีการตั้งชื่อหมู่บ้าน โดยให้ชื่อว่า บ้านยางชุม
เพราะมีต้นยางมาก ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น บ้านสงยาง
เชื้อสายดั้งเดิมของชาวบ้านสงยางเป็นชนเผ่าภูไททั้งหมู่บ้าน วิถีการดำรงชีวิตมีประเพณี วัฒนธรรม
ของตนเอง โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในด้านการเกษตร การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเก็บ
รักษาผลผลิตการเกษตร การคัดพันธุ์เพื่อใช้เพาะปลูกในฤดูต่อไป บ้านสงยางอยู่ห่างจากตัวเมืองนานู
มานประมาณ 20 กิโลเมตร การเดินทางไปมาอาศัยลำบากมาก ถนนเป็นทางเกวียน ไม่มีรถประจำ
ทาง มีป่าทึบล้อมรอบ จึงอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด การให้
บริการของรัฐหรือองค์กรพัฒนาดังกล่าวเข้าถึงน้อย

ในอดีตหากมีการเกิดจะใช้สมุนไพรและเลียงคูดามีตามเกิด เด็กแรกเกิดจะนำเส้นฝ้ายมารัดสาย
สะดือ คัดสายสะดือด้วยไม้ไผ่กระแสน ใช้ผ้าเก่าซักสะอาด เช่น ผ้าขาวม้า ผ้ายุ่งเก่า นำมาวางหรือปู
บนกระด้ง หากเป็นเพศชายจะเอาค้ำพริกกระทุ้งตามพื้นเรือน 3 ครั้ง เป็นเคล็ดว่าถ้าโคขื่นให้ขยัน
ถากอาจทำไร่ทำสวน เพศหญิง ห่อผ้าแล้ววางในกระด้งนำเป็ดผ้าฝ้าย เคาะ 3 ครั้ง พร้อมกับพูดว่า โค
ขื่นให้ขยันเส้นฝ้าย ทำงานบ้าน การอยู่ไฟ หากเป็นลูกคนแรกจะอยู่ไฟ 15 วัน ทานข้าวกับเกลือ
คั้นน้ำคั้นแก่น ไม้แดง เพราะมีสรรพคุณในการขับเลือดที่คั่งค้างออก แผลหายเร็ว

การเจ็บป่วยจะใช้สมุนไพรในการรักษา

การคาบ เมื่อมีการคาบเกิดขึ้น จะใช้วิธีการฝัง มีพระมาสาวกมนต์ หากเป็นเด็กจะห่อด้วยเกลือจึงนำไป
ฝัง

การแต่งกาย ในอดีตจะใส่เสื้อผ้าที่ข้อมตราม หลวมใส่ผ้าถุง ชายถุงใส่รง ซึ่งตัดเย็บด้วยมือ พ.ศ. 2505 บริเวณพื้นที่ อ. ขานุมาน เกิดกลุ่มผู้ก่อการร้าย (คอมมิวนิสต์) บ้านสงยางเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีผู้ก่อการร้ายเข้ามาครอบงำ เกิดเหตุการณ์ฆ่าฟันชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ขัดขวางต่อต้านการฉกฉวยเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านสงยางตกอยู่ในสภาวะที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด เพราะไม่กล้าเดินทางไปมา เนื่องจากมีการดักฆ่า ปล้น และวางระเบิดตามถนน ที่เป็นทางผ่านระหว่างหมู่บ้าน เหตุการณ์ถือว่ามีความรุนแรงมาก กลุ่มผู้ก่อการร้ายเริ่มสงบ และสลายตัวเมื่อ พ.ศ. 2526 บ้านสงยางถือเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์ วิธีการดำรงชีวิตที่น่าสนใจ อดีตทำไร่ข้าว หาอาหารป่า ปลุกผักต่างๆ คามไร่นา ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ไม่มีการซื้อขาย เครื่องใช้ภายในครอบครัว และเครื่องนุ่งห่มจะทำด้วยมือ เมื่อก่อนชุมชนนิยมปลูกฝ้ายเพื่อที่จะนำมาทอเป็นผ้าฝ้ายใช้ในครอบครัว การทำการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ ไม่ใช่สารเคมี

ในปัจจุบันบ้านสงยางมี 175 ครัวเรือน แบ่งเป็น ประชากรชาย 480 คน หญิง 470 คน รวม 950 คน ส่วนบ้านคำเคือข แบ่งเป็น หมู่ 2,8,12 มี ประมาณ 1,000 ครัวเรือน อาชีพส่วนใหญ่ทำนาค้า สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเมื่อก่อน กล่าวคือ มีข้าวอาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี แต่ด้วยสภาพพื้นที่อยู่ห่างไกลงานด้านพัฒนาจึงเข้าถึงได้ยาก ถือว่าเป็นจุดเด่นของชุมชนอย่างหนึ่ง

บ้านสงยางเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์และเรื่องราวที่น่าสนใจ แต่ยังขาดการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะชุมชนยึดติดกับความเรียบง่าย ยังไม่เห็นความสำคัญของการบันทึก

ปัจจุบันบ้านสงยางมีโรงเรียนชื่อ โรงเรียนเหล่ายางชุมสามัคคี เป็นโรงเรียนขยายโอกาสถึงชั้น ม.3 มี วัด 1 แห่ง แม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนไปความเจริญทางด้านวัตถุ ได้เข้ามาภายในหมู่บ้าน ชุมชนเริ่มมีวิถีชีวิตพึ่งพาสังคมภายนอกมากขึ้น มีบางส่วนที่ยังยึดถือและรักษาประเพณีแบบดั้งเดิม เช่น การพึ่งตนเองในด้านการเกษตร วิธีการดำรงชีวิตแบบภูไทยังมีอีกหลายสิ่งที่น่าสนใจ ดังนั้นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงกระบวนการและวิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชนสงยาง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และหันมาสนใจความเป็นมาของตนเองจึงเกิดขึ้น ชุมชนได้องค์ความรู้นำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา ที่ก่อเกิดบนพื้นฐานความต้องการของชุมชน

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ / ความเป็นมาของชุมชนบ้านสงยาง
2. เพื่อค้นหาองค์ความรู้ในระบบการผลิตแบบดั้งเดิม
3. เพื่อนำประวัติศาสตร์และองค์ความรู้การผลิตแบบดั้งเดิมมาอธิบายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกของชนเผ่าภูไท และพันธุกรรมพืชที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ

3. คำถามวิจัย

- ระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของท้องถิ่นอย่างไร

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ประวัติศาสตร์ / ความเป็นมาของชุมชนบ้านสงยาง
2. ได้องค์ความรู้ในระบบการผลิตแบบดั้งเดิม
3. ได้ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้การผลิตแบบดั้งเดิมมาอธิบายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกของชนเผ่าภูไท และพันธุกรรมพืชที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ

5. ระยะเวลาในการดำเนินการ

1 กันยายน 2547 ถึง 31 พฤษภาคม 2549

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

- ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวภูไทบ้านสงยาง
- ศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวภูไท บ้านสงยาง เช่น พืชผักพื้นบ้าน

8. นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ชาวภูไท หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์รวมที่เป็นกลุ่มคนเดียวกันกับชาวภูไทบ้านสงยางและ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตบ้านสงยาง คำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอนามาน จังหวัดอำนาจเจริญ

วิถีชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตเพื่อการยังชีพในชีวิตประจำวันของชาวภูไทในอดีตและในปัจจุบัน

รูปแบบการผลิต(เกษตร) หมายถึง กระบวนการผลิตทางการเกษตรของชาวภูไทบ้านสงยาง

บทที่ 2

บททวนเอกสารรายงานการวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

1.แนวทางในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน

จากการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยโดยใช้ หลักการจากงานพัฒนาที่ผ่านมา เช่น ประสพการณ์ การเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน เช่นอาจารย์หมอโกมาตร ในการสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจความเป็นมาของเรื่องราวต่างๆ ในชุมชนได้ดีขึ้น ลดอคติ ส่วนตัวที่เข้าไปตัดสินเรื่องราวต่างๆ ในชุมชน และลดช่องว่างในการติดต่อดัมพันท์กับชุมชน นอกจากจากนี้จำเป็นต้องเข้าใจว่าประวัติศาสตร์ชุมชนคืออะไร

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน คือการศึกษาถึงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนในด้านต่างๆ ทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ซึ่งมีความสำคัญมากในการทำงานในชุมชน เพราะจะทำให้เราเข้าใจถึงที่มาที่ไปของปรากฏต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เกิดความรู้สึกร่วมกับชุมชนได้ รวมทั้งลดอคติส่วนตัวที่จะเข้าไปตัดสินเรื่องราวหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

เมื่อได้ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนอย่างลึกซึ้งแล้ว เราจะได้เห็นภาพรวมของชุมชนชัดเจนมากขึ้น ได้เข้าใจเรื่องมิติเวลาของชุมชน ว่าเหตุการณ์แต่ละช่วงอะไรเกิดขึ้นบ้าง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเหล่านั้นได้ส่งผลกระทบต่อคน และสิ่งแวดล้อม จากอดีตจนถึงปัจจุบันใดก็ตามที่เราเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ได้เห็นวิถีชีวิตของเขาว่าเป็นอย่างไร ความรู้สึกของเราในชุมชนก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

การเข้าใจมิติทางประวัติศาสตร์จะช่วยให้เรามองเห็นว่า จุดไหน ที่ควรให้ความสนใจ และต้องหันไปแสวงหาวิธีการ ในการสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งไม่เพียงจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาก็ยังทำให้เราเข้าใจชุมชนมากขึ้น

จากประสบการณ์อาจารย์หมอโกมาตร พบว่า “ชุมชนเป็นผลผลิตของระยะเวลา ในเรื่องของมิติเวลาของชุมชนที่จะช่วยให้เรารู้จักชุมชนมากขึ้น และเข้าใจในสภาพที่เป็นอยู่มากยิ่งขึ้น และเมื่อใดที่เราเห็นชุมชนในสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ เราก็จะเปลี่ยนความรู้สึกเราต่อชุมชน” (โกมาตร,2545)

นอกจากนี้ยังมีอาจารย์กาญจนา กล่าวว่า การทำงานกับชาวบ้านเป็นเรื่องยาก หากเราจะทำงานจะต้องรู้จักการเข้าห่ชาวบ้าน โดยใช้หลักการ Positive approach จุดแข็งที่สุดของ Positive approach อยู่ที่ว่า กรอบความคิดในหัวสมองของเราเป็นอย่างไร สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงอย่างที่สุด ทั้งนี้เพราะหากเราถูกชักนึคิดว่า ชีวิตชาวบ้านเขามีปัญหาต่างๆรอบตัว เขามีความทุกข์ยากเกินเครื่องประดับตัวอยู่แล้ว แต่ชาวบ้านก็สามารถอยู่รอดมาได้จนมาถึงทุกวันนี้ และเราต้องไม่ลืมว่าชาวบ้านเขาอยู่มาได้ด้วยตัวของเขาเอง ดังนั้น หากเราเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้าน จะได้ข้อสรุปที่เป็นรูปธรรมจริงทั้งในอดีตและปัจจุบัน คือนั่นมันคือข้อดีอย่างแท้จริงเป็นจริงเป็นจังและรอบคอบ ต้องถามไปให้เป็นไรนา ต้องไถหว่านคำ ต้องรู้จักการหาอาหาร และต้องรู้จักทำอะไรที่มีอะไรมากมายรอบตัวเพื่อเป็นการ

เอาตัวรอดจากการดำเนินของชาวบ้าน ที่มีประสบการณ์การต่อสู้ชีวิตที่ยาวนาน และสั่งสมจากอคติมาจนถึงปัจจุบัน (กาญจนา,2538)

2. แนวคิดทางการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม

เดิมที่ชุมชนชุมชนอยู่ได้ด้วยตัวเอง พึ่งพาอาศัยกันและกัน พึ่งพาธรรมชาติ น้ำมีปลาในนา มีข้าว อยากรกินก็ต้องเข้าป่า อยากรกินปลาต้องลงหนอง ไม่จำเป็นต้องพึ่งพารัฐ ไม่มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐเข้าไปในหมู่บ้าน เพื่อการพัฒนา อย่างที่เกิดขึ้นตั้งแต่ 2504 เป็นต้นมา ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก มีดิน มีน้ำ มีแดดอย่างพอเพียง เพื่อที่พืชจะเจริญเติบโตขึ้นมาได้หล่อเลี้ยงสัตว์ผลิตอาหารและปัจจัยสี่

เศรษฐกิจชุมชนสมัยก่อนเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ ไม่มีกระแสส่วนที่เกิน แต่สะสมเพียงปีสองปีเพื่อชดเชยขาด เช่น ข้าว ชาวบ้านเมื่อก่อนปลูกข้าวเพื่อวัตถุประสงค์หลายอย่าง นอกจากการบริโภคภายในครัวเรือนแล้วยังเพื่อญาติพี่น้องใกล้เคียงที่ขาดแคลน และทำบุญ ชีวิตรู้คนไม่ได้คืนเงิน แสวงหาอะไรมากมายเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นการทำมาหากินเพื่อให้มีชีวิตรอด ไม่ได้อยู่เพื่อกิน แต่กินเพื่ออยู่(เสรี,2546)

ธรรมชาติของเมืองไทยอุดมสมบูรณ์ ธรรมชาติได้เตรียมอาหารให้เราเสร็จสรรพ หน้าไหนควรงินผักอะไร เห็นอะไร กุ้ง หอย ปู ปลาอะไร ชนิดไหน แม่ธรณี แม่คงคา เจ้าป่าเจ้าเขาท่านเตรียมไว้ให้เราหมด กินแล้วแข็งแรงมีกำลัง มีภูมิคุ้มกันโรคภัยไข้เจ็บอยู่ทุกฤดูกาล ไม่มีอะไรจริงเราสามารถกินกล้วยได้ เพราะกล้วยมีอยู่ตลอดปี

พืชผักพื้นบ้านเราไทยเราก็กินมาหลายเหลือเกิน เป็นทั้งอาหารและยา เพราะวัฒนธรรมการกินของไทยเรากินง่าย ปัจจุบันคนไทยเป็นโรคต่างๆ มากมาย มั่วยจะเป็น ความดันสูง เบาหวาน มะเร็ง หัวใจ เราสามารถป้องกันได้ด้วยการกินผักพื้นบ้าน

ผักพื้นบ้านปลูกง่าย ทนทาน ใต้อุณหภูมิมาก ไม่ต้องปลูกบ่อย เพียงเก็บยอด ดอก ใบ มารับประทาน ก็จะแตกหน่อหรือใบใหม่ออกมา ศัตรูรอบควนไม่ค่อยมารบกวน ถึงจะมีก็เล็กน้อยมาก จึงไม่จำเป็นต้องใช้ยาฆ่าแมลงเลย และเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ

ภูมิปัญญาไทย ปู่ ย่า ตา ยาย ของเราได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาและถึงแล้วที่เราควรจะหันมาอนุรักษ์และฟื้นฟูผักพื้นบ้าน ให้เด็กรุ่นใหม่กินพืชผักที่อยู่ในรั้วบ้านของตนเอง มากกว่าการซื้อกิน ซึ่งไม่ปลอดภัยต่อร่างกาย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตในการวิจัย และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยวิธีการ การได้มาซึ่งข้อมูลมีการสืบค้น 2 ประเภท

ประเภทที่ 1 ข้อมูลปฐมภูมิ จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่งานวิจัย ด้วยกระบวนการของการศึกษาวิจัย จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่งานวิจัย ด้วยกระบวนการของการศึกษาวิจัยจากข้อมูลปฐมภูมิ โดยการใช้วิธีการ สร้างแบบสัมภาษณ์ แบบเจาะลึกถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทาง อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน อีต๊ะผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ หมอหมอ (หมอคู่) ในชุมชน และผู้สูงอายุในหมู่บ้าน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์ สอดถาม ทั้งยังใช้แบบฟอร์มในการเก็บข้อมูล และบันทึกเสียงด้วยเทปบันทึกเสียงและการถ่ายภาพนิ่งภาพเคลื่อนไหว ทีมวิจัยซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านที่เป็นเป้าหมายในการทำวิจัย เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน การที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน ทำให้เข้าใจและรับรู้ถึงความเป็นอยู่และเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยมากขึ้น การแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ปรัชญาหรือในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ แทนชาวบ้านมีส่วนร่วม และแบบวิทยาศาสตร์ทางวิชาการ และแนวทางการเก็บข้อมูลที่จะได้มาซึ่งข้อมูลประวัติศาสตร์บ้านสงยาง การพูดคุยเป็นลักษณะการนั่งโหม่ง แลกเปลี่ยนกัน

ค้นหาแนวทางการเก็บข้อมูลที่จะได้มาซึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์บ้านสงยางหลายๆ แนวทางได้แก่

1. สอดถามจากคนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้าน
2. สร้างแบบสัมภาษณ์ ให้แกนนำชุมชน ไปเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาบ้านสงยาง
3. จัดประชุมชาวบ้านที่เป็นคนเฒ่าคนแก่มาแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ทีมวิจัยและแกนนำจับประเด็นการพูดคุยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาบ้านสงยาง

มติที่ประชุม เห็นด้วยกับวิธีการที่ 1 และ 2 ถ้าจะได้มาซึ่งข้อมูลง่ายกว่า และสะดวก ประหยัดเวลา และงบประมาณ เมื่อได้ข้อมูลจากทั้ง 2 แนวทาง แล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้ ลงไปแลกเปลี่ยนเวทีกับชาวบ้าน เพื่อช่วยในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้นำมาเป็นขั้นตอนที่ไม่ซับซ้อน

พัฒนาแนวทางที่ 1 และแนวทางที่ 2 ให้ได้และให้ทีมวิจัยและแกนนำ ลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้ง 2 แนวทางก่อนการมีเวทีตรวจสอบข้อมูล และแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการสร้างแบบสอบถาม ทางโครงการวิจัยต้องการกรอบการเก็บข้อมูลอะไรบ้าง อย่างไร ที่จะทำให้งานวิจัยบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

การสร้างแบบสอบถาม จะถามอะไรบ้าง เกี่ยวกับที่จะทำให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชุมชน และการเกษตรแบบดั้งเดิมและจะถามผู้เฒ่าผู้แก่อย่างไร จึงจะได้รับความจริงจากการบอกเล่า และการสอบถาม

การเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์วรรณา ต้องสรรคหาวិทยาการอบรมการเก็บข้อมูลและ การสร้างแบบสอบถามในการเก็บข้อมูล ทางที่วิจัยจะต้องสร้างกรอบข้อมูลสภาพชุมชนบ้านสงยาง ก่อน ก่อนการเข้าอบรมจากวิทยากร ดังนั้นจึงกำหนดกรอบการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนดังนี้

- ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนเป็นอย่างไร
- ใครเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน
- การขยายตัวของหมู่บ้านเป็นอย่างไร
- มีก๊อปปี้เคลื่อนย้ายชุมชนหรือไม่ อย่างไร
- ชุมชนมีประเพณีการปฏิบัติแต่อดีตอย่างไรบ้าง
- เหตุการณ์สำคัญที่ชุมชนผ่านมานั้นอะไรบ้าง วัดตั้งเมื่อไร โรงเรียนตั้งเมื่อไร ไฟฟ้าเข้าบ้านเมื่อไร ถนนคอนกรีต น้ำประปา เข้ามาเมื่อไร
- ระบบการเกษตรในอดีตปลูกอะไรเป็นหลัก
- เกษตรเชิงเดี่ยวเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อไร ปลูกอะไรบ้าง เช่น ปอ มันสับปะหลัง อ้อย อื่นๆ ที่รัฐส่งเสริม
- ในอดีตคนในชุมชนมีความคิดความเชื่อ อย่างไร เช่นการนับถือผี
- ใครเป็นบุคคลสำคัญในชุมชนที่ คนในหมู่บ้านให้คนยำเกรง
- ในหมู่บ้านมีคนเก่งเรื่องอะไรบ้าง
- คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ มีอาชีพอะไร
- รูปแบบทางการเกษตรของคนในชุมชนเป็นอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไรบ้าง
- ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่รอบๆ หมู่บ้านมีอะไรบ้าง เช่นป่าไม้ แหล่งน้ำ
- มีการจัดการทรัพยากรอย่างไร มีการอนุรักษ์ หรือไม่อย่างไร
- หมู่บ้านมีระบบการปกครองอย่างไรบ้าง และมีกฎระเบียบอย่างไร บทลงโทษอย่างไรบ้าง
- พื้นที่หมู่บ้านเป็นพื้นที่ทางการเมืองหรือไม่ ถ้าเป็นเป็นอย่างไร
- หมู่บ้านผ่านการพัฒนาอย่างไรบ้าง
- หน่วยงานใดเข้ามาพัฒนา

ส่วนการเก็บข้อมูลพืชผักพื้นบ้าน โดยมีความหมายของพืชผักพื้นบ้าน ในแนวทางของโครงการให้นิยามในความหมายของโครงการ ว่า “พืชผักพื้นบ้านท้องถิ่นที่บ้านสงยางนำมารับประทานและ ประกอบอาหาร ปลูกในแหล่งธรรมชาติทั่วไป ภูเขา ป่า แหล่งน้ำ หรือมีการนำมาปลูกเพื่อความสะดวก ในการเก็บมารับประทาน เช่นในลักษณะสวนครัว” จากการสืบค้นข้อมูลพืชผักพื้นบ้านพบว่า พืชผักพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี ประมาณ 130 ชนิด โดยแบ่งส่วนการรับประทานออกเป็น 5

ส่วน คือ ส่วนยอดและใบ ส่วนหัวตะราก ส่วนดอก ส่วนฝัก และส่วนผล โดยการสร้างแบบสอบถาม การเก็บข้อมูลพืชผักพื้นบ้านของบ้านสงขลาที่ชาวบ้านยังมีการรับประทานกันในปัจจุบัน ดังนี้

- ชื่อพื้นบ้านภูไทเรียก
- ภาพประกอบ
- ชื่ออื่น
- ชื่อสามัญ
- ชื่อวิทยาศาสตร์
- วงศ์
- ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ได้แก่ ต้น ใบ ดอก ผล
- ฤดูกาลเก็บกินได้
- การขยายพันธุ์
- ประโยชน์ของพืชผักพื้นบ้าน
- แหล่งไปเก็บหาตามธรรมชาติ

ประเภทที่ 2 ข้อมูลทัศนคติ มี จากเอกสาร มี 2 ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย การสืบค้นข้อมูลจากที่
เคยมีผู้ศึกษารวบรวมไว้ทั้งจากงานวิจัย วิทยานิพนธ์ งานเขียนเรียงความ และงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้องกับ
งานวิจัยชิ้นนี้ เป็นต้น

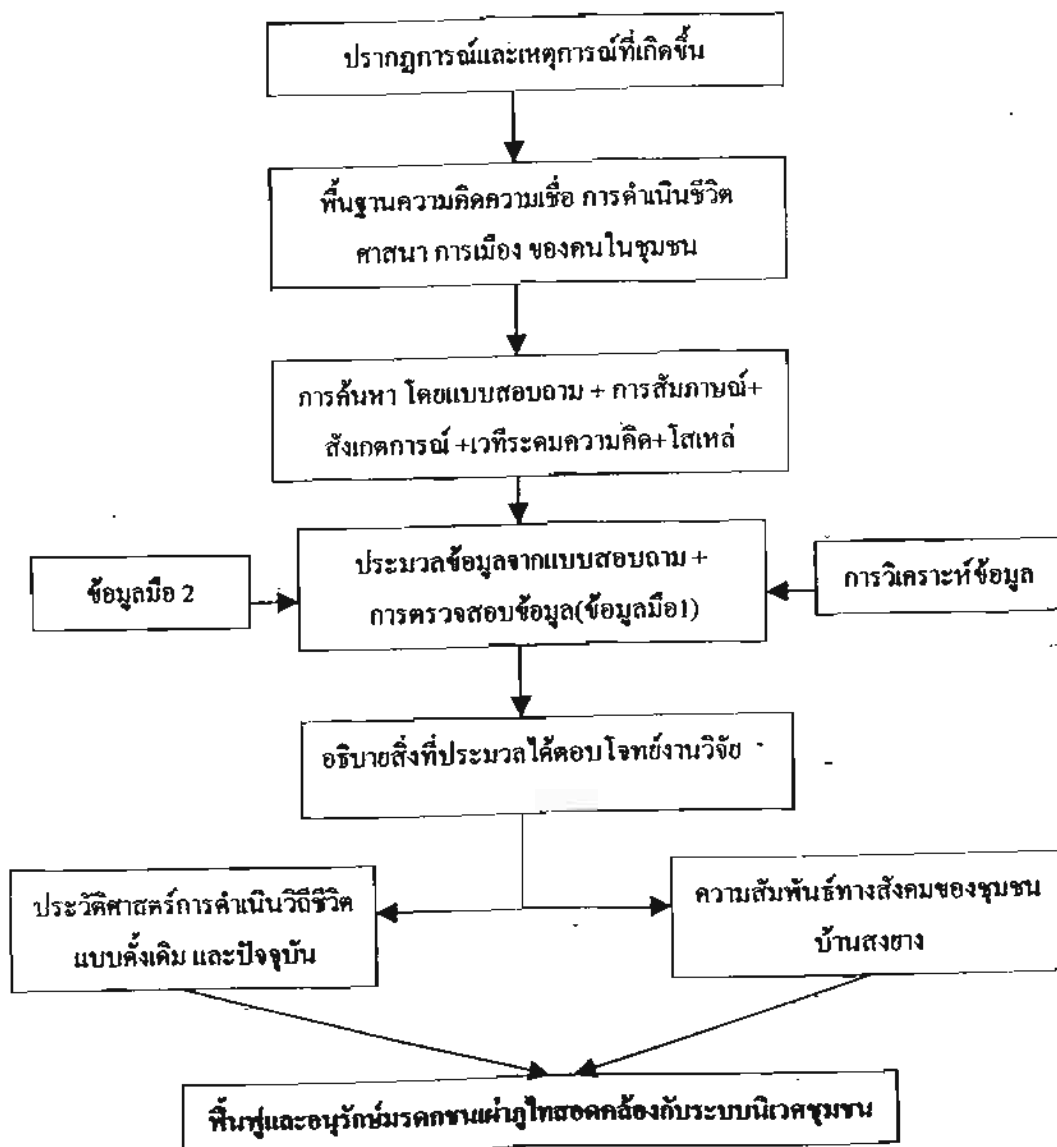
ทีมวิจัย	กลุ่มคนที่เข้าร่วม	วิทยากร /ผู้มีส่วนร่วมเสริม	ผู้สนับสนุน / องค์กรสนับสนุน
4 คน	ดำเนินการ 140 คน	ความรู้ประสบการณ์	
นายคุณัน ราชวงศ์ นางเรียม ปลุกจิตร นางภูเวียง เมืองจันทร์ นายเจริญ จันทร์อินทร์ นส.วิไลวรรณ สูงเทิง	ชาวบ้าน บ้านสงขลา จำนวน 104 คน	ดร. ศรีศักร วัลลิโกดม / วิชา พันธุวิทยา นักวิชาการสาธารณสุข / กระบวนการเก็บข้อมูล แกนนำหมู่บ้านและเยาวชน/ แนะแนวการสอนภาษา /การ เก็บข้อมูล	สกว. องค์การบริหารส่วนตำบลคำ เขื่อนแก้ว โรงเรียนบ้านเหล่าช้างชุม สามัคคี แกนนำและเยาวชนในชุมชน วัดสว่างอารมณ์บ้านสงขลา องค์กรปกครองท้องถิ่น ผู้ใหญ่ บ้าน กำนัน บ้านสงขลา องค์การบริหารส่วนตำบล

			ประชาสังคมจังหวัด อำนาจเจริญ เครือข่ายการเลือกตั้ง(ภาคพล เมือง)จังหวัดอำนาจเจริญ สภานายความจังหวัด อำนาจเจริญ
--	--	--	--

2. การวิเคราะห์ข้อมูล และประมวลผลข้อมูล

กระบวนการศึกษาที่สร้างขึ้นเป็นระบบเพื่อเป็นขั้นตอนในการศึกษาวิถีชีวิตชาวภูไทอย่าง
เป็นขั้นเป็นตอน ดังนี้

กระบวนการในการศึกษาวิถีชีวิตชุมชน บ้านสงยาง

ทีมวิจัยได้เสนอให้เพิ่มการนำเสนอค้นหาการใช้แผนที่ชุมชน เพื่อให้เห็นภาพรวมการเก็บข้อมูล และที่ปรึกษาโครงการนำเสนอให้ใช้ Mine mapping เพื่อจะเห็นภาพชัดขึ้นอีก ดังนี้ งานสืบเนื่องที่ทางทีมวิจัยและแกนนำจะทำต่อไปคือ การค้นหาแผนที่ หรือการสร้างแผนที่ด้วยการเขียนขึ้น และหัวหน้าโครงการค้นหากรสืบค้นแบบ Mine mapping ให้แก่ทีมวิจัยและแกนนำเข้าใจการทำ และการนำเสนอต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

1. ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษา

จากการค้นคว้าเกี่ยวกับการอพยพของกลุ่มคนเผ่าไทย ซึ่งได้มีการแบ่งเผ่าไทยที่เป็นเผ่าใหญ่ๆ ในแผ่นดิน ชนเผ่าผู้ไทย เป็นชนเผ่าหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานปะปนอยู่กับชนชาติต่าง ๆ ในอดีต เช่น จีน ลาว ไทย ลื้อ ถ้าพิจารณาตามลักษณะชาติพันธุ์ของมนุษยชาติ ซึ่งถือสภาพเอาสภาพความคล้ายคลึงกันทางด้านกายภาพตามพันธุกรรมแล้ว ชาวผู้ไทยซึ่งอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงจัดได้ว่าอยู่ในกลุ่มมอญโกตยัคคองใต้ของจีน อินโดจีนในกลุ่มที่พูดภาษาไทยกระได (Tai Kadai) แต่ถ้าพิจารณาชาวผู้ไทยโดยอาศัยหลักความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรม การแต่งกาย ศาสนาความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีชาวผู้ไทย ถือว่าอยู่ในชนเผ่าไทย ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยในดินแดนนับแต่ตอนเหนือของแม่น้ำโขงลงมาครอบคลุมแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนบนและตอนล่าง

จากรสารานุกรมเสรี วิกีพีเดีย กล่าวว่า “ชาวไทคำ ชาวผู้ไท หรือ ชาวลาวโซ่ง เป็นกลุ่มชาวไทยกลุ่มหนึ่ง ที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองจุไทยเดิม หรือบริเวณลุ่มแม่น้ำคำ และแม่น้ำแดงในเวียดนามเหนือ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมของ ชาวไทคำ ชาวไทแดง และชาวไทขาว ในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองเวียดนาม และลาว พวกเขาได้เรียกชนเผ่าที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำคำว่า ไทคำ ที่เรียกว่าไทคำ ไม่ใช่ว่าพวกเขาอาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำคำ แต่เพราะว่ากลุ่มชนเผ่าไทดังกล่าว นิยมสวมเสื้อผ้าสี ดำอันเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งข้อมด้วยคันหอมหรือคันกราม

(<http://th.wikipedia.org/w/index.php>)

ผู้ไท (ภูไท ย่อ ไชย) Phuthai ตระกูลภาษาไท-กะได (Tai-Kadai Language Family) Synonyms : Puthai ผู้ไท ถือ ที่มา: ม.ศรีบูรพา 2522

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศลาว เดิมชาวผู้ไทอพยพมาจาก Hua Phan ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสิบสองจุไทย ผู้ไทมีสายสัมพันธ์กับพวกไทขาวและไทดำที่อาศัยอยู่บนที่ราบสูง ปัจจุบันพบชาวผู้ไททางภาคเหนือของลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ในจังหวัดอุตรธานี และร้อยเอ็ด ชาวผู้ไทบริเวณนี้เรียกว่า ลาวขาว (Labers and others 1964, p.228)

คำว่า “ผู้ไทย” บางท่านมักเขียนว่า “ภูไท” แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเขียนว่า “ผู้ไทย” ถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวผู้ไทยเดิมอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทยและแคว้นสิบสองปันนา (ดินแดนส่วนเหนือ) ของลาวและเวียดนามซึ่งติดต่อกับส่วนใต้ของประเทศจีน) ราชอาณาจักรไทยได้สูญเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศสเมื่อ ร.ศ.107 (พ.ศ.2431)

กลุ่มชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทยในอดีตเป็นชนชาติไทยสาขาหนึ่ง แต่เดิมอาศัยอยู่ในบริเวณเมือง

ແຂງและเมืองไล ในแคว้นสิบสองจุไทยพื้นที่บริเวณ
แถบนี้เป็นป่าเขาไม่อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งยังเป็นดิน
แดนคาบเกี่ยวอยู่ในการปกครองถึง 3 ฝ่าย คือ จีน
หลวงพระบางและญวน เมื่อเกิดสงครามระหว่างจีน
ญวน และหลวงพระบาง เกิดขึ้นการยกทัพจะต้อง

ผ่านดินแดนสิบสองจุไทยชาวผู้ไทยก็ต้องพลอย
เดือดร้อนเสมอ โดยไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับชัย
ชนะโดยเด็ดขาด ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชนที่รักความ
สงบจึงพากันอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมือง
วัง เมืองคำเกิด และเมืองคำม่วน ในประเทศลาวใน
สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ได้ยกทัพไปตีเมืองล้านช้างก็เคยกวาด

ดินแดนของผู้ไทยเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ต่อมาในรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
เจ้าเมืองอนุวงศ์เมืองเวียงจันทร์เป็นกบฏ พระองค์ทรงสั่งให้แม่ทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียง
จันทร์ และเมื่อปราบกบฏเสร็จเรียบร้อยแล้ว กองทัพไทยจึงได้กวาดค้อนครอบครัวชาวผู้ไทยที่เมืองวัง
เมืองคำเกิด และเมืองคำม่วน ข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ฝั่งไทยเป็นการคัดกำลังของฝ่ายลาว และโปรคให้ตั้ง
บ้านเรือนทำมาหากินในท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน

หนังสือบางเล่ม กล่าวว่า ผู้ไทยเดิมมาจาก คำว่า พุไท หรือ วุไท ซึ่งหมายถึง คนเผ่าไทยกลุ่ม
หนึ่งที่มีอยู่ในแคว้นสิบสองจุไทย และอาณาจักรล้านช้าง มีการเคลื่อนย้ายเข้ามาในภาคอีสานหลายครั้ง
และมาจากที่ต่าง ๆ เช่น ผู้ไทยวัง คือ ผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง มาตั้งบ้านเรือนในแถบพรรณนา
นิคม จังหวัดสกลนคร ผู้ไทยกระป่อง มาจากเมืองกระป่อง มาตั้งบ้านเรือนที่ในเขตวาริชภูมิ จังหวัด
สกลนคร ผู้ไทยกะดาก มาตั้งบ้านเรือนอยู่ในแถบคำบลโนนหอม และแถบริมหนองหาน

ชาวผู้ไทยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น บรรพบุรุษล้วนแต่ อพยพ
มาจากเมืองวังทั้งสิ้น แต่เดิมผู้ไทยที่อยู่ในเมืองวังในอดีตนั้นมีภูมิลำเนาอยู่ในเมืองแฉง ซึ่งอยู่ตอนใต้
ของประเทศจีนในแคว้นสิบสองจุไทยมาก่อน ชาวผู้ไทยแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ ผู้ไทยคำ และผู้ไทย
ขาว

ผู้ไทยคำ เป็นผู้ไทยแท้ ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน 8 เมือง คือ เมืองแฉง เมืองคู้ง เมืองม่วย เมืองลา
เมืองโนะ เมืองหวัด เมืองซาง และเมืองคาย ลักษณะของชาวผู้ไทยคำเป็นคนผิวขาวกิริยาอาการคล้าย
ชาวลาวชอบรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก การแต่งกายผู้ชายนุ่งกางเกงขาคับ ใช้ผ้าด้ายดำ

เมล็ดงาสีดำ หรือนุ่งผ้าขาวม้าคล้ายสีขาว สวมเสื้อคล้ายสีดำ เครื่องประดับของชายมีกำไลมือและแหวน ผู้หญิงนุ่งซิ่นใส่เสื้อผ้าสีดำ มีกำไลเงินกับต่างหูเป็นเครื่องประดับประจำตัวอยู่เสมอ

ผู้หญิงที่ยังไม่มีสามีจะเกล้ามวยผม เมื่อมีสามีแล้วก็จะเกล้าผมสูง เครื่องนุ่งห่มส่วนใหญ่ใช้สีดำหรือสีเข้มๆ ด้วยลักษณะการแต่งกายนี้เองจึงเรียกชื่อว่า “ผู้ไทยดำ”

ผู้ไทยขาว ค้นกำเนิดเป็นจีนแซ่ฟอ อพยพเข้ามาจากเมืองสินเจา ใกล้เมืองกว้างดุง อพยพมาอยู่กับพวกผู้ไทยที่เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุน และเมืองบาง รวม 4 เมือง ต่อมาจีนแซ่ฟอได้เป็นเมืองจึงเรียกว่า สิบสองผู้ไทย หรือสิบสองจุไทย นอกจากนี้ยังมีชนชาติอื่นรวมอยู่บ้าง เช่น ข่า เข้า พม่า เป็นต้น ผู้ไทยขาวนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีขาว โดยเฉพาะเมื่อมีการทำศพ จะนุ่งห่มด้วยเครื่องแต่งกายขาวล้วนอยู่จนครบ 3 ปี ด้วยลักษณะการแต่งกายนี้เองจึงเรียกชื่อว่า “ผู้ไทยขาว”

การอพยพของผู้ไทยเข้ามาในประเทศไทย

ในปี พ.ศ. 2438 และ ปี พ.ศ. 2439 ได้เกิดการอพยพครั้งใหญ่ของชาวผู้ไทจีน สาเหตุก็มาจากศึกสงครามแย่งชิงอำนาจกันระหว่างบรรดาหัวหน้าของไทดำกลุ่มต่างๆ ในแคว้นสิบสองจุไทย พวกเขาจึงได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยลาว และ ในภาคอีสานของประเทศไทย

- การอพยพในลาวนั้น ชาวไทดำส่วนมากได้ตั้งถิ่นฐานใน แขวงหลวงน้ำทา แขวงบ่อแก้ว แขวงอุดมไซ และ แขวงทั้งหมดในประเทศลาว
- การอพยพในไทยนั้น ก็อพยพเข้ามาด้วยเช่นกัน โดยส่วนมากได้ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดในภาคอีสานตอนบน และ ตะวันออก เช่น อำเภอเรณูนคร อำเภอธาตุพนม และ อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

ในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2496 จนถึงปี พ.ศ. 2497 ได้เกิดสงครามในเมืองเดียนเบียนฟู ซึ่งเป็นหนึ่งในเมืองของแคว้นสิบสองจุไทยเดิม ชาวผู้ไทจึงได้อพยพหลบหนีการเกณฑ์ทหารของฝรั่งเศส เข้ามาในประเทศไทยลาว และ ไทยอีกกระสอบหนึ่ง

ผู้ไทยคำและผู้ไทยขามี 12 เมือง จึงเรียกดินแดนส่วนนี้ว่า "สิบสองจุไทย" หรือ "สองเจ้าไทย" ต่อมาสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (เจ้าองค์หล่อ) แห่งนครเวียงจันทน์ได้มีหัวหน้าชาวผู้ไทยผู้หนึ่งมีนามว่า "พระยาศรีวรราช" ได้มีความคิดความชอบช่วยปราบกบฏในนครเวียงจันทน์จนสงบราบคาบ พระมหากษัตริย์จึงได้พระราชทานพระธิดาชื่อ "พระศรีวรราช" ให้เป็นภรรยา ในกาลต่อมาจึงได้แต่งตั้งให้บุตรอันเกิดจาก พระศรีวรราชหัวหน้าผู้ไทยและเจ้านางซ่อฟ้ารวม 4 คนแยกย้ายกันไปปกครองหัวเมืองชาวผู้ไทย คือ สิบอแกล, เมืองเชียงค้อ, เมืองวังและเมืองตะโปน (เซโปน) สำหรับเมืองวังตะโปนเป็นเมืองของชาวผู้ไทยที่ดั้งเดิมใหม่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ (ปัจจุบันอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวคิซายแคนญวน) ต่อมาชาวผู้ไทยจากเมืองวังและเมืองตะโปน ได้แยกย้ายออกไปตั้งเป็นเมืองต่างๆ ขึ้นอีก คือ เมืองพิน, เมืองนอง, เมืองพ็อง, เมืองพลาน, เมืองเชียงฮ่ม, เมืองผามัง, เมืองคำฮ้อ ล้นจือว เป็นต้น (เรียบเรียงจากบทพระนิพนธ์ ของ พระบรมวงษ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาเสรีในหนังสือชื่อ "พระราชธรรมนิเขมลาว พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2479 ซึ่งพระองค์เธอเป็นพระราชธิดาของราชกาลที่ 4 และเจ้าจอมมารคางคำ ซึ่งเจ้าจอมมารคางคำเป็นพระราชธิดาของเจ้านุวงศ์เวียงจันทร์)

ชาวผู้ไทยเมื่อ 80 ปีก่อน

เมืองวัง, เมืองตะโปน เป็นถิ่นกำเนิดของชาวผู้ไทยในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ดินแดนลาว) ก่อนที่จะอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อตอน เจ้านุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2369 ต่อมาเมื่อกองทัพไทยยกเข้าแม่น้ำโขงไปปราบ ปราบจนสงบราบคาบแล้ว ทางกรุงเทพฯ มีนโยบายจะอพยพชาวผู้ไทยจากเมืองวัง, เมืองตะโปนจากชายแดนปลายพระราชอาณาจักร ซึ่งใกล้ติด

ติดกับแคนญวนให้ข้ามโขงมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่ง ขวามแม่น้ำโขง (ภาคอีสาน) ให้มากที่สุดเพื่อความปลอดภัยมิให้เป็นกำลังแก่นครเวียง จันทน์และฝ่ายญวนอีกต่อไป จึงไปกวาดต้อนผู้คนซึ่งเป็นชาวผู้ไทยจากเมืองวัง, เมืองตะโปน, เมืองพิน, เมืองนอง, เมือง, เมืองคำฮ้อคำเขียว ซึ่งอยู่ในแขวงสุวรรณเขตของลาวปัจจุบัน วังยังเป็นอาณาเขตของพระราชอาณาจักรไทยอยู่ในขณะนั้นให้ข้ามโขงมาตั้งบ้านตั้งเมือง ทางฝั่งขวามแม่น้ำโขงในเขต เมืองกาฬสินธุ์, สกลนคร, นครพนมและมุกดาหาร คือ...

1. เมืองเรณูนคร ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง มีนายไพร่รวม 2,648 คน ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวสาย เป็น "พระแก้วโอบล" เจ้าเมืองเรณูนครคนแรก ยกบ้านทุ่งหวายขึ้นเป็นเมืองเรณูนคร ขึ้นเมืองนครพนม คือท้องที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)

2. เมืองพรณานิคม ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยอพยพมาจากเมืองวังจำนวน สองพันกว่าคน ไปตั้งอยู่ที่บ้านผ้าขาวพันนา ตั้งขึ้นเป็นเมืองพรณานิคมขึ้นกับเมืองสกลนคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวโสมกลาง เป็น "พระเสนาณรงค์" เจ้าเมืองคนแรก ต่อมาได้ย้ายเมืองพรณานิคมไปตั้งที่บ้านพานพร้าว คือท้องที่อำเภอพรณานิคม จังหวัดสกลนครในปัจจุบัน (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)
3. เมืองภูนิมารายณ์ ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังจำนวน 3,443 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านภูคสิม ตั้งขึ้นเป็นเมือง "ภูนิมารายณ์" ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ราชวงศ์เมืองวัง เป็น "พระธิเบศรวงษา" เจ้าเมืองภูนิมารายณ์, อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)
4. เมืองภูแล่นช้าง ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังจำนวน 3,023 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านภูแล่นช้าง ตั้งขึ้นเป็นเมือง "ภูแล่นช้าง" ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้หมื่นเชษฐาคมเป็น "พระพิชัยอุดมเดช" เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่อำเภอเขาวงกาฬสินธุ์ (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)
5. เมืองหนองสูง ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อคำเขี้ยว (อยู่ในแขวงสุวรรณเขต ดินแดนลาว) จำนวน 1,658 คน ตั้งอยู่บ้านหนองสูงและบ้านคำสระอี ในดงบังอี (คำสระอีคือหนองน้ำในดงบังอี ค่อมกลายป็น คำสระอี) ตั้งเป็นเมืองหนองสูง ขึ้นเมืองมุกดาหาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวสีหนาม เป็น "พระไกรสรราช" เจ้าเมืองคนแรก เมืองหนองสูงในอดีตคือท้องที่ อ.คำสระอี (ตั้งแต่ห้วยทราย), อำเภอหนองสูงและท้องที่อำเภอนาแก ของจังหวัดนครพนมด้วย (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)
6. เมืองเสนางคนิคม ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองตะโปน (เซโปน) ซึ่งปัจจุบันอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในแขวงสุวรรณเขต คิดชายแดนเวียดนามอพยพมา 948 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านส่องนาง ยกขึ้นเป็นเสนางคนิคมขึ้นเมืองอุบลราชธานี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวจันทร์จากเมืองตะโปน เป็น "พระศรีสินธุสงคราม" เจ้าเมืองคนแรก ต่อมาได้ย้ายไปตั้งเมืองที่บ้านห้วยปลาแดกและเมื่อยุบเมืองลงเป็นอำเภอเสนางคนิคม ย้ายไปตั้งอำเภอที่บ้านหนองทับม้า คือ ท้องที่อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญในปัจจุบัน (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)
7. เมืองคำเขื่อนแก้ว ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังจำนวน 1,317 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านคำเขื่อนแก้วเขตเมืองเขมราฐ ตั้งขึ้นเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้นเมืองเขมราฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวสีหนาท เป็น "พระรามณรงค์" เจ้าเมืองคนแรก เมื่อยุบเมืองคำเขื่อนแก้วได้โอนมาเมืองคำเขื่อนแก้วไปตั้งเป็นชื่ออำเภอที่ตั้งขึ้นใหม่ที่คำมดสูงทุก คือ อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธรในปัจจุบัน ส่วนเมืองคำเขื่อนแก้วเดิมที่เป็นผู้ไทย

ปัจจุบันเป็นตำบลคำเขื่อนแก้ว อยู่ในท้องที่อำเภอขามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญในปัจจุบัน (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)

8. เมืองวาริชภูมิ ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2420 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองกะปอง ซึ่งอยู่ในห้วยกะปองแยกจากเขม็งไฟไหลลงสู่แม่น้ำโขงในแขวงคำม่วนฝั่งลาว จึงมักนิยมเรียกผู้ไทยเมืองวาริชภูมิว่า "ผู้ไทยกระปอง" ผู้ไทยเมืองกะปองไปตั้งอยู่ที่บ้านปลาปล้า แขวงเมืองหนองหาร จึงตั้งบ้านปลาปล้าขึ้นเป็น "เมืองวาริชภูมิ" ขึ้นเมืองหนองหาร ต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งที่บ้านนาหอเขตเมืองสกลนคร จึงให้ยกเมืองวาริชภูมิไปขึ้นเมืองสกลนครคือท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนครในปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวพรหมสุวรรณ เป็น "พระสุรินทรบริรักษ์" (จากเอกสาร ร.5 มท. เล่ม 15 จ.ศ.1240 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)
9. เมืองจำปาศชนบท ตั้งเมื่อรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2421 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพจากเมืองกะปอง ตั้งอยู่ที่บ้านจำปาศาโทนทอง ตั้งขึ้นเป็นเมืองจำปาศชนบท ขึ้นเมืองสกลนคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวแก้วเมืองกะปอง เป็น "พระบำรุงนิคม" เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร (จากเอกสาร ร.5 มท. เล่ม 15 จ.ศ. 1240 หอสมุดแห่งชาติ)

การอพยพจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้าสู่เมืองสกลนคร แยกออกเป็น 3 ระยะเวลา

ระยะเวลาที่ 1 การอพยพของชาวผู้ไทยจากบริเวณเมืองแดง ในเขตสิบสองจุไทยเข้าสู่เมืองน้ำน้อยอ้อยหนูในที่ราบสูงบริเวณหัวพันทั้งห้าทั้งหก

แหล่งเดิมของชาวกลุ่มผู้ไทยคำซึ่งอาศัยบริเวณเมือง ต่าง ๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำคำ โดยมีเมืองแดงเป็นศูนย์กลางนั้น ในเวลาต่อมาต้องเผชิญกับการขยายอำนาจของผู้ไทยขาวซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองไล ซึ่งพัฒนาตนเองจาก 4 หมู่บ้านเป็น 11 หมู่บ้าน พร้อมทั้งประกาศตนเองไม่ยอมขึ้นกับเมืองแดงของผู้ไทยคำมากยิ่งขึ้น กลุ่มผู้ไทยขาวยังยกกำลังลงมาโจมตีเมืองของผู้ไทยคำยังผลให้ผู้ไทยคำต้องอพยพลงสู่ทางใต้ลงสู่บริเวณหัวพันทั้งห้า ทั้งหก โดยเฉพาะที่เมืองเชียงขวาง ได้กลายเป็นแหล่งอาศัยของชาวผู้ไทยได้อาศัยอยู่เป็นเวลานานราว 200 – 300 ปี

การเคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนที่ราบเชียงขวางนี้ ทำให้ชาวผู้ไทยต้องเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกใหม่ โดยเฉพาะการหันมาในที่ลุ่มมาเป็นการทำนาในที่ดอน เช่น การปลูกข้าวไร่ การทำสวนแดง แต่เมื่ออยู่นานไปชาวผู้ไทยก็เกิดความเคยชินต่อการดำรงชีวิตในที่ราบคามเชิงเขาและมิได้เป็นปัญหาแต่อย่างใดแต่ปัญหาประการสำคัญที่ทำให้การอพยพของชาวผู้ไทยนั้น สันนิษฐานได้ว่าฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นเวลานาน ทำให้เกิดความแห้งแล้ง บังคับให้พืชไร่ขาดน้ำ ราษฎรอดอยากประชาชนอดคัดขาดแคลนทั่วไป จึงทำให้อพยพออกจากเมืองน้ำน้อยอ้อยหนู นอกจากปัญหาความแห้งแล้งแล้ว ยังมีปัญหาซึ่งเกิดจากความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองใหญ่คือเมืองน้ำน้อยอ้อยหนู กับผู้นำชาวผู้ไทย

ซึ่งอพยพเข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ดังปรากฏว่ามีผู้นำชาวผู้ไทยซื้อท้าวเก่าได้หุดจนเกลี้ยกล่อม
ชาวผู้ไทยได้ประมาณ 10,000 คนเศษ อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารเจ้าอนุวงศ์หรือเจ้าอนุรุท

ระยะเวลาที่ 2 การอพยพของชาวผู้ไทย จากเมืองน้ำน้อยฮ้อยหนูเข้าสู่เมืองวัง

ท้าวเก่า ผู้นำชาวผู้ไทยได้นำครอบครัวชาวผู้ไทยเข้าสู่เมืองวัง เป็นบุตรคนโตของขุนเภา
ขาว ซึ่งถึงแก่กรรมระหว่างเดินทางพร้อมภรรยา ดังนั้น ภรรยาที่ทั้งปวงจึงตกแก่ท้าวเก่า เจ้า
หนูบ เจ้าหนูและน้องอีก 3 คน เมื่อขอสมัครขึ้นแก่เจ้าอนุแล้ว จึงสอบถามได้ความว่าชาวผู้ไทยที่
อพยพมาจากเมืองน้ำน้อยฮ้อยหนู ไม่เคยทำนา ทำแต่ข้าวไร่และสวนผลไม้ จึงสั่งให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่
ที่เมืองวัง ซึ่งเป็นป่าดงและมีภูเขาคามที่ชาวผู้ไทยถนัดทำกิน เมืองวังแห่งนี้ในปัจจุบันยังไม่อาจสรุป
แน่นอนได้ว่าจะป็นเมืองวัง หรือวังเวียง เมืองวังเวียงไม่ห่างจากเมืองวังขวางเท่าใดนัก แต่เมืองวังอยู่
เหนือเมืองมหาชัยกองแก้วเล็กน้อยแต่ตรงกับเมืองนครพนมทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ส่วนอีกเมืองชื่อเมือง
วังหรือวังคำ หรืออ่างคำ ตั้งอยู่ในกลุ่มเมืองตะโปน เมืองพิน เมืองนอง เมืองนี้อยู่ทางทิศตะวันออก
เฉียงใต้ของเมืองท่าแขก ซึ่งมีผู้เชื่อว่าหมายถึงเมืองวังในกลุ่มนี้ และกล่าวถึงการเกลี้ยกล่อมกวาดต้อน
ชาวผู้ไทยและเผ่าอื่น ๆ จากกลุ่มเมืองนี้เสมอ

เมื่อท้าวเก่าและน้องชายนำชาวผู้ไทยเข้าสู่ท้องถื่นเมืองวังนั้น ปัญหาประการหนึ่งคือ การแบ่ง
ชิงอำนาจกับพวกข้าซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิม เพื่อเป็นหัวหน้าปกครอง โดยตกลงเสียดินแดนบางส่วน
ยังถูกหน้าไม้ให้ตีคหน้าผา ปรากฏว่าถูกหน้าไม้ของชาวผู้ไทยซึ่งคิดขี้นสูงสามารถยิงตีคหน้าผาได้ อย่าง
ไรก็ตามการแข่งขันระหว่างชาวผู้ไทยและชาวข้า บ่อมแสดงให้เห็นถึงการใช้องมิจินญูต่างกัน เมื่อ
ความทราบถึงเจ้าอนุ จึงตั้งเท้าทำให้เป็นพญาก่า ปกครองเมืองวัง พร้อมทั้งพระราชทานนางสาวสนม
คนหนึ่งให้เป็นภรรยา และขึ้นตรงต่อเวียงจันทร์โดยต้องส่งพร้าได้ ขวาน เป็นเครื่องบรรณาการปี
ละ 500 เล่ม แต่เนื่องจากอยู่ใกล้เมืองญวน พญาก่าจึงต้องส่งขี้ผึ้งหนัก 25 ชั่ง แก่เจ้าเมืองญวนด้วย

ระยะเวลาที่ 3 การอพยพของชาวผู้ไทย จากเมืองวังเข้าสู่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง

จากหลักฐานเอกสาร กล่าวว่ามีผู้นำชาวผู้ไทยที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเมืองพรรณานิคม ขึ้นนั้น
คือเจ้าดี หรือโงกกลาง เป็นผู้นำชาวผู้ไทยจากถิ่นเดิมซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายข้ามโขง ความเป็นมาของเจ้าโงก
กลางเป็นเรื่องสับสนและแตกต่างกันไปตามความเห็นของนักเขียน พอสรุปได้ดังนี้

พญา ก่าได้บุตรกับนางลาว 3 คน ชื่อท้าวคำ ซึ่งคายแค่เล็ก ท้าวเก่า ท้าวแก้ว และยังมีน้อง
ชายของคนอีก 6 คน จึงไม่ยอมตั้งให้ผู้ไทยเป็นอุปฮาดจนกระทั่งพญาก่าสิ้นชีวิตแล้ว น้องชายของ
พญาก่าคนที่ชื่อเจ้าหนู ซึ่งเป็นคนที่ยังถูกหน้าไม้ชนะพวกข้าจึงเป็นหัวหน้าแทน และได้รับพระราช

ทานบรรดาศักดิ์เป็นพญาบุญชู โดยมีเจ้าหาญน้องชายคนถัดไปเป็นพระอุปฮาด เมื่อพญาบุญชูถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าหาญอุปฮาดก็รับหน้าที่เจ้าเมือง และได้บรรดาศักดิ์เป็น พญาหลานคำ

เมื่อพญาหลานคำถึงแก่กรรม เจ้าวังน้อย บุตรพญาหลานคำก็เป็นเจ้าเมืองแทนและได้บรรดาศักดิ์เป็นพญาวังน้อย พญาวังน้อยมีบุตร 3 คน คือเจ้าแก้ว เจ้าคำ หรือ กล้า และเจ้าเมืองคำเมื่อพญาวังน้อยสิ้นไปแล้ว เจ้าคำ หรือกล้าก็ได้เป็นเจ้าเมืองแทนและได้บรรดาศักดิ์เป็น พญา คำ พญา คำ มีภรรยา 2 คน คนที่หนึ่งชื่อนางสีดาเป็นชาวสุโขทัยมีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ เจ้าน้อย เจ้าสี และเจ้าบุญ ภรรยาคนที่ 2 ชื่อ นางมุลชาเป็นชาวข่า มีบุตรด้วยกัน 1 คน ชื่อ เจ้าคำ เมื่อพญาหลานคำถึงแก่กรรมไป นางมุลชาภรรยาคนที่ 2 เป็นผู้มีอิทธิพลต้องการให้ต้องการให้เจ้าคำบุตรชายเป็นเจ้าเมืองแทน แต่ชาวสุโขทัยทั่วไปต้องการเจ้าสีเป็นเจ้าเมือง เพราะมีนิสัยอ่อนโยน สุภาพเยือกเย็น โอบอ้อมอารี ซึ่งต่างจากเจ้าคำที่มีนิสัยค่อนข้างดุร้าย ประชาชนจึงไม่ชอบ แต่ในช่วงที่เกิดความขัดแย้งระหว่างพี่น้องผู้นำชาวสุโขทัยเอง กองทัพไทยซึ่งมีพระมหาสงครามกับอุปราชเมืองเวียงจันทน์ได้ยกกำลังมากวาดค้อนผู้คนตามหัวเมืองขึ้นเวียงจันทน์ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2384 ยังผลให้ชาวสุโขทัยในเมืองวังค้องรวมกำลังกันสู้พลางหนีพลางเข้าไปอาศัยในดินแดนญวน ปลอץให้กองทัพไทยเข้าทำลายเมืองเสียหาย เมื่อกลับมาถึงเมืองวัง ราชวงศ์ (อิน) เมืองสกลนครเชื้อสายเค็มของเมืองมหาชัยกองแก้ว จึงเกลี้ยกล่อมและได้ตัวเจ้าสีหรือ โสภกลางพร้อมด้วยครัวและไพร่พลชาวสุโขทัย อพยพข้ามโขงเข้ามาอยู่ในเมืองสกลนคร

ลักษณะรูปร่างของสุโขทัย

ลักษณะรูปร่างชาวสุโขทัยนั้น ชาวสุโขทัยทั้งชายและหญิงมีรูปร่างสันหัก ผิวขาว - เหลือง สูงประมาณ 140-160 ซม. ผู้ชายรูปร่างผอมกว่าผู้ใหญ่ซึ่งค่อนข้างเจ้าเนื้อสมบูรณ์ และรูปร่างใบหนารูปไข่แบน จมูกเล็กแต่ไม่โด่ง ริมฝีปากเล็กกว่าเล็กน้อยริมฝีปากกว้างหนากว่าด้านบน มีริ้วรอยข่นเป็นเส้นเล็ก ๆ เหนือริมฝีปาก ชาวสุโขทัยบางคนเป็นไว้หนวดหรือเคราขนตามร่างกาย นิยมตัดผมสั้นประมาณครึ่งนิ้วหรือ 1 นิ้ว ผมคดแต่แข็งมีสีดำ สตรีนิยมปลอץผมยาวตามธรรมชาติเล็ก ๆ ชาวสุโขทัยมีตาสีดำ ส่วนสีขาวในดวงตาออกสีค่อนข้างเหลือง ส่วนวงกลมของดวงตาสีดำสูงกว่าส่วนสีขาวเล็กน้อย

ชนเผ่าสุโขทัยมีนิสัยส่วนตัว คือ รักความสงบ อยู่กันอย่างสันติ มีความรักหวงแหนในเผ่าพันธุ์ ชนเผ่าสุโขทัยมีขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม การแต่งกาย คนตรี ความเชื่อและภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังนั้นจึงมีการหลอมรวมขนบประเพณี ศิลปวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน รวมกลุ่มเรียกตนเองเป็นกลุ่มชนชาติอีสานลาวในอดีต

ชาวผู้ไทยและบ้านเรือนของชาวผู้ไทย เมื่อ 60 ปีก่อน

การอบรมสั่งสอนเรื่องการหาอยู่หากิน ในอดีตนั้นจะมีการอบรมสั่งสอนโดยประสบการณ์ตรง คือ ให้ลงมือปฏิบัติ แล้วพ่อแม่หรือปู่ย่าอยู่ข้างๆคอยบอก ซึ่งเป็นการสั่งสอนโดยตรงและบางทีก็อาจให้ช่วยงานซึ่งเป็นการสั่งสอนโดยอ้อม เช่น พาไปตัดไม้ไผ่มาจักสาน ทำให้ลูกรู้จักชนิดของไม้ที่เหมาะสมแก่การจักสานภาชนะต่างๆ ไม้ไผ่ ไม้ไผ่ยอดคั่นจะไม่ใช้จักสาน เพราะยุ่ง่ายและมอดชอบ ลูกสาวก็อาจให้ช่วยทอหูก ช่วยจับนํ้าจับนํ้า พาไปหากิน ทำให้ลูกมีประสบการณ์มากขึ้น แต่ก็มีลูกบางคนที่ไม่ต้องเรียกมาสอน แต่มีความทะยานอยากจะทำเองเห็นพ่อแม่เห็นแม่ทำงานค้างไว้ พ่อแม่ไม่อยู่ก็ไปทำต่อ พ่อแม่เห็นแววก็จับมาสอนโดยตรงหรือบางทีก็อาจไปตามคนอื่นที่เขาเป็น

ในอดีตเป็นความจริงอย่างหนึ่งว่า ผู้ชายที่ทำอะไรเป็นหลายอย่างตั้งแต่เป็นหนุ่ม เช่น ถางไม้ สร้างบ้าน ไถนา สร้างแอก จักสาน ชาวผู้ไทยที่สามารถทำอยู่หากินเป็นตั้งแต่เป็นหนุ่มโสด จะเป็นที่ยอมรับของผู้ที่มีลูกสาว แม้กระทั่งผู้ใหญ่ชมความสามารถก็มักจะทำนองว่า “ โอ้...เอ็งเวะเป็นพ่อเอาลูกเอามาแล้ว ” (โอ้...ทำงานเป็นพ่อเอาลูกเอามาเมียแล้ว) ที่จริงก็เป็นเช่นนั้นเพราะเมื่อแต่งงานไปก็สร้างเนื้อสร้างตัวได้ไว เป็นที่พึ่งพาอาศัยของพ่อตาแม่ยายและญาติทั้งหลายฝ่าย ในครอบครัวจะแต่งงานเป็นอีกช่วงหนึ่งที่บรรดาญาติๆ จะได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้จักการครองเรือนเป็นพ่อเป็นแม่บ้าน ในวันแต่งงานผู้ชายจะได้รับการอบรมก่อนจะเข้าพวงวั้น คือ ฝ่ายลุงตา (ญาติฝ่ายเจ้าสาว) จะ “ เจียน ” คือ กล่าวสั่งสอนในทุกๆด้านให้เป็นพ่อเรือนที่ดีมีความขยันมานะพยายามในการสร้างครอบครัวเป็นต้น

ในปัจจุบันการอบรมสั่งสอนได้เปลี่ยนไปแล้ว เพราะการศึกษาเจริญมากขึ้นลูกหลานทั้งหลายเอาแต่มุ่งมั่นในการศึกษาที่จะเปลี่ยนอาชีพจากอาชีพของบิดาให้เป็นอาชีพอื่นที่ดีขึ้น การอบรมสั่งสอนจะเป็นหน้าที่ของครูในโรงเรียน ไม่ว่าทางศีลธรรมจรรยา การทำนาหากิน มีหลักสูตรในสถานศึกษารองรับแล้ว พ่อแม่มีหน้าที่หาเงินเพื่อส่งลูกเรียน แต่ทั้งนี้ไม่ว่าพ่อแม่จะละเลยไม่อบรมสั่ง

สอนเสียเลย มีโอกาสก็สั่งสอนบ้าง แต่ไม่ค่อยเหมือนสมัยอดีตเพราะลูกไม่ค่อยได้อยู่กับพ่อแม่ ดังนั้น การให้การอบรมสั่งสอนลูกหลานจึงเป็นหน้าที่ของทั้งพ่อและแม่ พร้อมทั้งปู่ย่า ตายาย จะแยกกล่าวดังนี้

การอบรมลูกชาย ในอดีตอบรมให้รู้จักหน้าที่พ่อเรือน ให้รู้จักการหาความรู้เกี่ยวกับการครองชีพครองเรือน ตลอดจนอบรมจรรยาบรรณด้วย เช่น สอนให้รู้จักจักสาน การจัดหาจัดทำเครื่องมือการเกษตรเช่น ทำแอก ทำไถ สอนให้ขยันทำมาหากิน ซึ่งได้กล่าวแล้วในบทบาทของสมาชิกในครอบครัว

ในปัจจุบันก็ยังอบรมเช่นกันกับในอดีต เพียงแต่ว่าแนวทางการหาความรู้เพื่อประกอบอาชีพ เลี้ยงตัวนั้นเปลี่ยนแปลงไป และสถานที่หาความรู้นั้นก็เปลี่ยนจากหาความรู้ในครอบครัวเป็นหาความรู้จากสถาบันต่างๆมากมาย

การอบรมลูกสาว ในสมัย 40 ปีที่ผ่านมาการอบรมลูกสาวในเมืองแรกนั้นเป็นการอบรมให้รู้จักรักษานวลสงวนตัว หญิงสาวจะไม่ยอมให้ผู้ชายจับมือถือแขนได้แม้กระทั่งผ่านเข้าใกล้ก็ต้องระวังตัว เคยมีบ่อยๆที่มีการปรับโทษกันเมื่อผู้ชายแตะถึงลูกเนื้อต้องตัวหญิงหล่อนจะได้รับการสั่งสอนว่า “ โภิมิแะ๊ะเซอมือ อ๋ฮ่าฮ่อฮายมาจับมาค้อง ” (ไข่ไม่แตกใส่มือ ยังไม่แต่งงาน อย่าให้ชายแตะต้อง) ถ้าชายขึ้นและต้องโดยเจตนาจะต้อง “ ที่ไหนเสไถ ที่ป่าไผ่สาหมู ที่ทั้งเนื้อทั้งใจเสแม้งใจได้ควาย ” (ถูกแขนเสียไก่อ ถูกป่าไผ่เสียหมู ถูกทั้งเนื้อทั้งตัวเสียแม่วัวควาย) อันคืบค้อมก็สอนให้รู้จักหน้าที่แม่บ้าน ให้รู้จักเก็บกวาดบ้านเรือน “ เบ็งลุ่มเบ็งเท้ง ” (คู่มุมคูบน) ให้รู้จักเรือนสามน้ำสี่ (เรือนสามได้แก่ เรือนนอน เรือนครัว และเรือนหม) น้ำสี่ ได้แก่ น้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำปูน (สมัยนั้นผู้หญิงกินหมาก) และน้ำคำ นอกจากนี้ยังสอนการฉีดยา ฝ้าย ฝ้าย ทอผ้า คือ ให้รู้จักการตัดเย็บเครื่องนุ่งห่ม เช่น ทอหมอนขวิด (ผู้ไทยว่า “ เก็บหมอน ”) เย็บหมอน ทำผ้าห่ม ทำฟูกที่นอน ทอผ้าขาวม้า เรื่องการทำหมอน ผ้าห่ม ที่นอน (ผู้ไทยเรียก สานะ) ผ้าขาวม้าชายผู้ไทยจะเน้นมาก พันหน้านาไม่ว่าผู้สาวหรือผู้เฒ่าก็จะพากันทำในสิ่งเหล่านี้ หญิงสาวใครแต่งงานถ้ามีสิ่งเหล่านี้ก็จะถูกกล่าวขวัญนิทานมาก เพราะแสดงถึงความขี้อาย หญิงสาวบางคนก่อนแต่งงานจะมีไว้แล้วอย่างละประมาณ 50-60 ผืน ที่ขี้อายหน่อยก็มีอย่างละประมาณ 15-20 ผืน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นของ “ สมบา ” ในวันแต่งงานที่เหลือก็จะเอาไปใช้ในครอบครัวใหม่ของคน แล้วก็เริ่มสร้างเพิ่มเติมอีก

ในสมัยปัจจุบันในเรื่องการรักษานวลสงวนตัวเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามา หญิงสาวราชหนุ่มจะไปไหนมาไหน 2 คอ 2 จะจับมือถือแขนกันก็ไม่ค่อยจะถือกันแล้ว ดังที่เห็นๆกันอยู่ ส่วนการสร้างเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่างที่กล่าวมานั้นมีเปลี่ยนแปลงไป ตรงที่ว่า แม่เป็นผู้สร้างไว้ให้หรือซื้อเอา เพราะลูกสาวมีภาระในเรื่องการเรียนหนังสือหรือไปทำงานต่างถิ่น เคียงนี้หญิงสาวที่ปั่นฝ้ายเป็น ทอผ้าเป็น หาซากแล้ว และนับวันจะลดลงไปเรื่อยๆ

เครื่องนุ่งห่ม ถ้ามองย้อนอดีตให้ยาวนานออกไป จะเห็นว่าชาวผู้ไทยเป็นเผ่าที่ทําเครื่องนุ่งห่ม โดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่ม คือ ผ้าห่ม จนเหลือใช้ (แม้กระทั่งในปัจจุบันชาวผู้ไทยก็ยังทําผ้าห่มไว้ มาก แจกมาเย็บมาห่มให้ห่มอย่างพอเพียง) ส่วนเสื้อผ้าก็พอมิใช้ไม่พุ่มเพียบ แต่ไม่ขัดสนและถึง เหล่านี้ล้วนทําได้เองด้วยฝีมือความสามารถของตนเอง ซึ่งบางอย่างสวยงามมีศิลปะ

แหล่งที่มา ในอดีตนั้นหามาเองโดยการปลูกขึ้นบ้าง เอาจากที่มีอยู่ตามธรรมชาติบ้าง โดยเริ่ม ตั้งแต่สภาพที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ผ่านกระบวนการต่างๆจนเป็นเครื่องนุ่งห่มล้วนหามาเอง ทําขึ้นเอง ทั้งสิ้นเช่น ผ้าย เริ่มตั้งแต่การปลูก จนถึงขั้นทอเป็นผ้า ล้วนแต่ทําเอง ในปัจจุบันนี้มีโรงงานที่ทันสมัยที่ ผลิตวัสดุที่จะทําเครื่องนุ่งห่มแล้ว ราคาไม่แพง สี ลวดลาย แบบ มีให้เลือกมากมายและหาซื้อได้ง่าย ทั้ง ในตลาดนัดในหมู่บ้านและในตลาด ทําให้การปั่นผ้าย (ผู้ไทยเรียกว่า “ เซ็นผ้าย ”) ของชาวผู้ไทยเดี๋ยวนี้ ไม่ค่อยจะมีแล้ว

วัสดุที่ใช้ในการทำเครื่องนุ่งห่ม วัสดุที่ใช้ทอผ้าก็มีผ้ายเป็นหลักและไหม สีย้อมผ้าก็เป็นที่ได้ จากธรรมชาติ เช่น สีแดงได้จากครั่ง ผลสะตือ สีดำจากคันคราว ผลมะเกลือ สีเหลืองได้จากแก่นขนุน เป็นต้นสีที่ชาวผู้ไทยชอบใช้มากที่สุด คือ สีดำที่ได้จากคันคราว

การใช้ผ้า การใช้ผ้าของชาวผู้ไทยในอดีตนั้น ผ้าบางชนิดก็มีกาลเทศะในการใช้ เช่น “ ผ้า จ่อง ” เป็นผ้าที่ทออย่างดี สีย้อมด้วยครั่ง จะใช้คลุมหีบศพ (ผู้มั่งมี) ผ้าสีเทาจะใช้คลุมหีบศพได้เช่นกัน

เสื้อผ้าที่ตัดเย็บใหม่ๆจะไม่ใส่เล่นจะเก็บไว้ในหีบอย่างดี พอมีงานบุญจะเอาออกมาใช้ เสื้อผ้า ใหม่ๆจึงมักจะเรียกว่า “ เสื้อเอานบุญ ” หรือ “ เสื้อเอานบุญ ” หรือ “ ชุดเอานบุญ ”

โสร่งไหมเป็นผ้าชั้นดีหายาก จะมีเฉพาะผู้ที่มิมีเมียหรือแม่ที่เลี้ยงไหมหรือผู้ที่มีฐานะดีหน่อย สามารถนุ่งไ้เรียบสาวได้ เวลานั้นโกลัสาว จะถลกโสร่งขึ้นเลขห้าเข้าอวดขาลาย สมัย 60 ปีก่อนบ่าวไคมี ขาลายผู้สาวจะรักมาก ส่วนผ้าขาวม้าเป็นผ้าเนกประสงค์มาก

ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มในทำนองที่จะเป็นไปอย่างนั้น จะเป็นไปอย่างนี้ไม่ค่อยมี การแต่งตัวตามสีตามวันผู้ไทยไม่ถือ จะเห็นแค่ผ้าคลุมหีบศพ เมื่อหามศพลง เรือนผ้าคลุมหีบจะปลดออกไว้ใช้ต่อไป แต่ก่อนจะนำมาใช้จะมีพิธีโยนผ้าก่อน ในปัจจุบันการโยนผ้าก็ ยังปฏิบัติอยู่และมีชื่อ “ ตะล้า ” อันหนึ่ง คือ ห้ามนุ่งผ้าอยู่บนคันไม้ ก่อนขึ้นคันไม้ให้นุ่งผ้าให้ดีที่สุด ก่อน แล้ขึ้นไปแล้วบิดผ้าห่อศพผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าไม่ให้นุ่งอยู่บนคันไม้ โดยบอกว่า “ รุจะเกี้ยวแข่งเกี้ยวชา ” แต่อันนี้เป็นละเล่นสำหรับเด็ก คือ ท่านกลัวตกคันไม้ คือ คอนนุ่งผ้ามือเราจะได้จับกิ่งไม้เลย กลัวจะ พลัดตกคอนนั้น

ยังเป็นประเพณีของชาวผู้ไทยอีกอย่างหนึ่งว่า เครื่องนุ่งห่ม 4 อย่างนี้ คือ ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าขาวม้า หญิงสาวชาวผู้ไทยต้องจัดสร้างขึ้นมาไว้หลายๆชิ้นตอนใกล้จะแต่งงานจะเน้นเป็นพิเศษ เมื่อหนุ่มมาขอแล้วฝ่ายสาวต้องเร่ง “ ส้างเค็ง ” (สร้างเครื่อง) คำว่าสร้างเครื่องก็คือ สร้างเครื่องนุ่งห่ม

ในปัจจุบันนี้ก็ยังยึดถือประเพณีนี้อยู่ เพียงแต่ว่าหญิงสาวทุกวันนี้ต้องเรียนหนังสือ หรือไม่ก็ไปทำงานต่างถิ่นไม่มีเวลาทำ เมื่อใกล้จะแต่งงานต้องเคียดรอนแม่ที่ญาติๆจะสร้างให้ อาจจะให้นางาคีๆ ช่วยทำ หรือจ้าง หรือซื้อสำเร็จรูป

การแต่งกายปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จนไม่มีคนแต่งกายแบบดั้งเดิมตามบ้านให้เห็นแล้ว ยกเว้นจะมีพิธีกรรมบางอย่าง เช่น เวลาจะเหยาเลี้ยงผีหรือกรณีพิเศษ เช่น พิธีผู้ไทยให้แขกผู้มาเยือนได้ชม หรือไปพ่อนตามที่หน่วยงานราชการขอมา ทุกวันนี้พากันแต่งกายตามสมัยนิยมกันแล้ว ผู้หญิงหันมานุ่งกางเกง เพราะสะดวกและหาง่าย ซื้อสำเร็จรูปมาใช้ได้เลย มีหลากหลายหลากทรง

การแต่งกายของชนกลุ่มผู้ไทย (ภูไท)

ลักษณะทางสังคม ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชนที่มีความขยัน และอดออมเป็นพิเศษและมีวัฒนธรรมในเรื่องการถัก - ทอ เสื้อผ้าเส้นซัด จึงปรากฏเสื้อผ้าชนิดต่าง ๆ ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม ในกลุ่มชาวผู้ไทย โดยเฉพาะผ้าแพรวา ในปัจจุบันเป็นผ้าที่ผลิตยากใช้เวลาและมีความสวยงาม ก็เป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผู้ไทย จึงนับว่าชนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมเรื่องเสื้อผ้าเส้นซัดมาก

วัฒนธรรมของกลุ่มผู้ไทยที่เด่นชัดคือ การทอผ้าชิ้นหมี ดิ้นต่อ เป็นสินค้าขนาดเล็กกว้าง 4-5 นิ้ว (มือ) ที่เรียกว่า “ ดิ้นเต๊ะ ” เป็นที่นิยมในกลุ่มผู้ไทย ทอเป็น หมี่สาด หมี่หม้อ ข้อมคราม จนเป็นสิ่ครามแก่เกือบเป็นสีดำ แต่ชาวบ้านมักเรียกว่า “ ผ้าดำ ” หรือ “ ซิ่นดำ ”

ลักษณะเด่นของชิ้นหมีชาวผู้ไทย คือ การทอและลวดลาย เช่น ทอเป็นลายขนาดเล็ก ๆ บอกลายจากนี้ก็มีลายอื่น ๆ เช่น หมี่ปลา หมี่กระจิง หมี่ซ้อ ทำเป็นหมี่กันมิได้ทอเป็นผ้าหมีทั้งผืน แต่หากมีลายต่าง ๆ มาค้นไว้ที่นิยมคือ สีเขียว สีนํ้าเงิน สีแดง สีม่วง พื้นมักใช้เครื่องทอด้วยตีเปลือกกล้วย

นอกจากนี้ยังพบผ้ามัดหมี่ฝ้าย ชาวสลับคำ ในกลุ่มผู้ไทย

เสื้อ นิยมทำเป็นเสื้อแขนกระบอก 3 ส่วน ติดกระดุมธรรมดา กระดุมเงิน หรือเหรียญสตางค์ เช่น เหรียญสตางค์ห้า สตางค์สิบ มาติดเรียงเป็นแถว นิยมใช้ผ้าข้อมครามเข้ม

ผ้าห่ม การทำผ้าห่มผืนเล็ก ๆ เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มพื้นเมืองอีสานมานานแล้ว ผ้าห่มใช้สำหรับห่มแทนเสื้อกันหนาว ใช้คลุมไหล่ เช่นเดียวกับกลุ่มไท - ลาวที่นิยมใช้ผ้าขาวม้าพาดไหล่ ผ้าห่มของกลุ่ม

ชนต่าง ๆ ในเวลาต่อมาทำให้มีขนาดเล็กลง ทำเป็นผ้าสไบเป็นส่วนประดับ แทนประโยชน์ใช้สอย เดิมคือห่มกันหนาว หรือปกปิดร่างกายส่วนบนโดยการห่มทักเลื้อ ผ้าแนวนนอกจากนี้ยังมีผ้าแพรวา ซึ่งมีแหล่งใหญ่ที่บ้านโพน อำเภอดำม่วง จ. กาฬสินธุ์ นับเป็นผ้าจ่องที่สวยงามหาชมได้ยากในปัจจุบัน

บทบาทของสมาชิกในครอบครัว บทบาทของสมาชิกครอบครัวนั้นจะแตกต่างกันแต่ละบุคคลดังนี้

1. ผู้ที่เป็นสามี

บทบาทต่อครอบครัว มีบทบาทในการเป็นผู้นำครอบครัว ต้องเป็นคนจ้ายันห้ามหาภิน “ เสด็จคืนคักลูกเข้า ” (ให้คืนคัก ลูกเข้า) “ คืนมือเข้าเฮ้อได้ 9 ทางขาม ” (คืนเข้าให้ไล่ 9 ทางไปหาอยู่หาภิน หาเงินหาทอง) ไม่เป็นคนละเลข ไม่นิ่งดูตาย “ มีเฮ้อกับหน้าอยู่คำย หงายคาอยู่เบ ” (ไม่ให้กันหน้าอยู่คำย หงายคาอยู่เปล่า) ไปนั้นมาทำให้รู้จักมองหาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แล้วนำมาใช้ คือ “ ไปคองอย่าได้มาเปา ไปเลาอย่าได้มาคำย เฮ้อฮักไม้คำยมาแก๊งกันหม้อ ” (ไปคองอย่ามาเปล่า ไปเหลาอย่ามาคำย ให้หักไม้คำยมาชำระกันหม้อ คือ เอามาเป็นพิน) ให้เป็นคนมีความเพียร ประกอบสิ่งใดก็ทำให้สำเร็จ คือ “ คำน้ามีเฮ้อเฮ็ดกันพุงจลุมเฮ้อเฮ็ดมือสั้น ” (คำน้าอย่าให้กันพุง ล้วงรืออย่าทำมือสั้น) เหล่านี้ล้วนเป็นคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ตั้งแต่โบราณมา ทุกวันนี้ก็ยังใช้อยู่ โดยเฉพาะจะลงอนเน้นในคอนผู้จะเป็นเจ้าบ่าวคอนเข้าพิธีแต่งงาน นอกจากนี้ยังต้องดูแลให้ความคุ้มครองแก่ภรรยาและบุตร คือปฏิบัติตนเป็นสามีที่ดีภรรยา เป็นพ่อที่ดีแก่บุตร ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้สมกับเป็นช้างเท้าหลัง

บทบาทต่อบุพการี ต้องให้ความเคารพ ให้การดูแลเอาใจใส่ให้การเลี้ยงดูพ่อแม่ของตนเองสมเองกับเป็นลูกที่ดี พ่อแม่ของภรรยา คือ พ่อตาและแม่ยาย ینگให้ความยำเกรงเป็นพิเศษในอิดถึงขั้นเอาผีเรือนมาว่าเลข ถ้าเขาทำไม่ดีไม่งามจะผิดผีเรือน ต้อง “ แม่ ” (ปรับไหม) กันละ สิ่งที่เขาทำแล้วผิดนั้นเป็นการกระทำต่อฝ่ายพ่อตา หรือกระทำที่บ้านพ่อตา เช่น ห้ามกระตาดนี้บ้านพ่อตา ลับพร้าวใส่หมวก ขัดมิดขัดฝักพร้าว ร้องรำทำเพลง ดิดสิดีเป่า เคินเคะเคี้ยวลอยซาบ (นุ่งผ้าขาวม้าไม่เหน็บซาบ) ใส่รองเท้าถ่านบนบ้าน แต่มีข้อเว้นคือ คอนบ้านพ่อตามิงานจะเป็นงานศพหรืองานแต่ง การกระทำของลูกเขยต่อฝ่ายพ่อตาที่เป็นความผิด ได้แก่ จับมือถือแขนน้องสาวภรรยา ละลาบละล้วง กระด้างกระเดื่องต่อฝ่ายพ่อตา มีคำสอนอยู่ว่า “ เฮ้อพ่อแม่มูลงคำ โค้ท้อก้อย น้อยท้อทุ เฮ้อเคารพยำแอหง ” (เชื้อสายทางพ่อตาคว่ำเท้านี้ว้อก้อย น้อยเท้าไม้เคะเกียบ ให้เคารพยำเกรง) ในปัจจุบันนี้ที่กล่าวมาทั้งหมดก็ยังถืออยู่เพียงแต่ไม่ค่อยจะอ้างผี (ข้อห้ามเหล่านี้ที่จริงก็เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมทั้งนั้น)

2. บทบาทของภรรยา

บทบาทของภรรยาต่อครอบครัว ในครอบครัวผู้ไทยในอดีตผู้เป็นภรรยามีบทบาทไม่น้อยกว่าสามีเท่าไรถึงแม้จะเป็นผู้ “ อยู่กับเหี้ย ฝึกับเรือน ” (อยู่กับเหี้ย ฝึกับเรือน) ด้รับภาระหน้าที่อื่นหนักอึ้ง เช่น เลี้ยงลูก หุงหาอาหาร คัดน้ำเต้าข้าว “ น้ำมิเอ้อฮาดเอง แงงมิเอ้อฮาดหม้อย ” (น้ำมิให้ขาดเอง แงงมิให้ขาดหม้อย) ซักเสื้อผ้า เก็บกวาดเหี้ยเรือน จัดหาเครื่องนุ่งห่ม ตั้งแต่ อี้วฝ้าย ปั่นฝ้าย ทอผ้า หัศเห็บ (ล้างมือ) จนสำเร็จเป็นเครื่องนุ่งห่มได้ ยังไปช่วยงานสามีนอกบ้านด้วย เช่น ถอนกล้า คำนาคั่วข้าว ฝาคั่ว งานไร่งานสวน ทั้งยังต้องปรนนิบัติพ่อปู่แม่ย่าอีก (คูเหมือนจะเป็นผู้รับภาระหนักกว่าสามีอีก) ในปัจจุบันนี้ก็ยังเหมือนเดิม แต่มีเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ ภรรยาบางคนก็ออกไปทำงานนอกบ้านเทียบเท่าสามี เช่น รับจ้างหาเงิน โดยฝากการเลี้ยงดูลูกให้กับปู่ ย่า ตา ยาย สาเหตุการเปลี่ยนแปลงก็เนื่องมาจากสภาวะเศรษฐกิจรัดตัวถ้าปล่อยแค่สามีหาเลี้ยงครอบครัวก็คงจะรับมาก

บทบาทต่อชุมชน ในอดีตภรรยาไม่ค่อยจะมีบทบาทต่อชุมชน เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนให้รู้หน้าที่แม่บ้าน ให้อยู่กับเหี้ยฝึกับเรือน แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปตามภาวะเศรษฐกิจและสังคม ถ้าขุดแต่ในบ้านก็จะไม่ทันสมัย หูไม่กว้าง คาไม่ไกล บางครั้งก็เสียผลประโยชน์ต่อครอบครัวด้วย เช่น การเป็นกลุ่มสมาชิกกลุ่มแม่บ้านต่างๆ การเข้าร่วมพัฒนาหมู่บ้าน การเข้ารับการอบรมความรู้ด้านต่างๆ เป็นต้น

บทบาทต่อบุตร ภรรยาจะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับลูกมากกว่าสามี เพราะเป็นผู้เลี้ยงดูอย่างใกล้ชิด ดังนั้นการอบรมสั่งสอนลูกจะเป็นหน้าที่ของภรรยามากกว่า

บทบาทต่อญาติพี่น้อง บุพการี ให้ความอุปการะญาติพี่น้องทั้งฝ่ายคนและฝ่ายสามีเหมือนครอบครัวทั่วไป

การอบรมเลี้ยงดู การให้การเลี้ยงดูลูกของชาวผู้ไทยนั้น ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันก็มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก คือ ในอดีตเป็นเรื่องของพ่อแม่ที่รับผิดชอบ แต่ผู้ที่รับภาระหนักที่สุดก็คือ แม่ การหาที่เลี้ยงยังไม่ดี ถ้าจำเป็นทั้งพ่อทั้งแม่มีภาระหนัก เช่น ต้องออกค่านาก็ให้ปู่ ย่า ตา ยาย หรือน้องสาว หรือลูกหลานที่โตพอที่จะดูแลเด็กได้แล้วเป็นผู้เลี้ยงดู แต่เป็นการชั่วคราว อาหารการกินสำหรับลูกนั้น แยกกล่าวเป็นระยะดังนี้ (ไม่กล่าวถึงนมแม่ ซึ่งเป็นอาหารหลักอยู่แล้ว)

- ทารกอายุประมาณ 1 สัปดาห์ ถึง 8 เดือน ให้กินข้าวหมก ข้าวหมกนี้มาจากข้าวเหนียวแม่จะเอามาเคี่ยวจนละเอียดแล้วคายใส่ใบตองไม้เป่า (เป็นใบเรียบยาวกว้างหาได้ง่ายใกล้บ้าน) 1 มี้ออาจเคี้ยว 5-6 คำใหญ่ แล้วห่อแบบห่อหมก เอาไม้ปิ้งหืนแล้วไปย่างไฟจนสุก กลิ่นรตหอมหวานอร่อยมาก

- อายุประมาณ 9 เดือน ถึง 1 ปีครึ่งให้กินข้าวต้ม ข้าว (เลี้ยงนวล) เป็นภาษาอีสานคือ
เคี้ยว การป้อนข้าวคือการที่แม่หรือพ่อเอาข้าวมาต้มพร้อมทั้งกับคือเนื้อปลา ไข่ เป็นต้น ให้ละเอียด
เข้ากันแล้วคายออกให้ลูกกิน ดังนั้นเมื่อลูกไม่อยู่ในโอวาทพ่อแม่ก็จะพูดว่า “ เสด็จงูข้าวกิน
เข้าปากกูเขนเต๊ะ ยังได้คายส่อกิน...” (เสด็จงูเคี้ยวข้าวป้อน เข้าปากกูแสนที่จะอร่อย ก็ยังคายให้
กิน)

- อายุประมาณ 2 ปี ก็ให้อาหาร

- อายุประมาณ 3 ปี ก็กินเองได้อย่างพ่อแม่เพียงแค่ลดรสเค็ม

เรื่องหลักโภชนาการไม่ต้องพูดถึง ได้อะไรก็กินไปตามมีตามเกิด ถ้าไม่มีบางครั้งพ่อแม่และ
ลูกก็กิน “ ข้าวเหนียวแกว ” (ข้าวคั่วกลิ้ง) หรือ “ ข้าวจี ” ดังนั้นเด็กสมัย เมื่อ 40 ก่อนนั้นจึงไม่ค่อยจะ
สมบูรณ์ ผู้ที่อยู่รอดได้ก็นับว่าแข็งแรงมาก มีเด็กจำนวนมากที่มีลักษณะร่างเล็ก พุงโร หัวโต ก้น
ล้น เนื่องจากขาดสารอาหาร ประกอบกับโรคภัยไข้เจ็บก็มีมาก อัตราการตายของเด็กสูง เพราะสาเหตุ
ดังกล่าว และยังไม่มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรคโปลิโอ “ ไอกรน บาดทะยัก วัณโรค คางทูม หัด
เยอรมัน ต่างจากทุกวันนี้มาก การศึกษาเจริญขึ้น ทางทำให้ความรู้เรื่องโภชนาการ พ่อแม่ก็เลี้ยงลูก
อย่างถูกต้องตามหลักอนามัย ทำให้บรรดาลูกๆทั้งหลายจึงอ้วนท้วนสมบูรณ์แข็งแรง อีกประการ
หนึ่ง สมัยก่อนพ่อแม่เลี้ยงดูไม่ค่อยสมบูรณ์ เนื่องจากมีลูกมากปล่อยให้ลูกตามธรรมชาติจนบาง
ครอบครัวมีลูกถึงโหล ในปัจจุบันนี้มีการคุมกำเนิดแต่ละครอบครัวมีลูก 2-3 คน ทำให้การเลี้ยงดูลูก
ได้ดีและอุดมสมบูรณ์ และยังรู้จักให้อาหารเสริมอีกด้วย

ในทัศนคติของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ในการอบรมลูกหลานนี้ การอบรมไม่มีรูปแบบ การอ
บรมที่แน่นอน กิจลักษณะคือไม่ได้เรียนมานั่งล้อมแล้วสอนเนื้อหาแค่จะอบรมสั่งสอนตามสถาน
การณ์ บางครั้งก็เอาสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาสั่งสอน ยกเอาบุคคลอื่นมาอ้างหรือบางครั้งก็ยกเอา
นิทาน บางครั้งก็เปรยคำสุภาษิตโบราณขึ้นมาสั่งสอน บางครั้งก็ให้ไปสัมผัสสถานการณ์จริงที่อบรม
สั่งสอนที่ใช้อยู่ที่สุดคือ ที่ พาข้าว เพราะคอนนั้นบรรดาลูกๆจะพร้อมกันที่นั่นการอบรมสั่งสอนนั้น
แยกกล่าวดังนี้

ด้านศีลธรรมจรรยา ไม่ว่าลูกหญิงลูกชายจะได้รับการอบรมเหมือนกันหมด (ต่างแต่ว่าใครจะ
ฟังไม่ฟังเป็นอีกเรื่องหนึ่ง) คือ ให้มีสัมมาคารวะทุกอริยาบท ยืน เดิน นั่ง นอน ให้สำรวม

ยืน ต้องดูกลางเท้า ใหล่ผู้หลักผู้ใหญ่ห้ามยืนใกล้ (มีเหยี่ยวโหม่เท้าโหม่ “ โห ”) ไม่ให้ยืน
ท่วมเกล้าท่วมหัว พูดกับผู้ใหญ่ผู้ใหญ่นั่งต้องนั่งพูดต้องนั่งพูดด้วย สำหรับหญิงจะเน้นพิเศษไปอีก
คือ “ อย่ายืนเก๋โปง ” (อย่ายืนใกล้ช่องกระดาน (พื้นเรือน)) คงจะกลัวผู้ชายแอบเข้าไปส่องที่ได้ดู

ไม่ให้ยืนกลางแดด (คอนเซ็ปต์ หรือบ๊าย) มีคำสอนว่า “ ซี่ร้านอย่าเอ็ดนาสิมทาง นึ่งชันบ่างอย่าอื่นถ่าง แด ” (ซี่ร้านอย่าทำนาสิมทาง นึ่งชันบ่างอย่าอื่นถ่าง) เพราะถ้าแสงแดดเข้าทางหน้าหรือทาง หลัง คนผู้ทางตรงข้ามจะมองเห็นเงาในผ้าถุง ในสมัยก่อนเรื่องจะเห็นขาขาวของหญิงสาวผู้ไทยชามาก แลเงาขาที่ยังปิดมิดมันขึ้นถ่างก็ยังถูกดู

เดิน ไม่ให้เดินท้าวหนัก “ อย่างข้างสะถึงคั้ง ” (อย่าเดินแบบม้าคั้งทะโลก) เดินผ่านหน้า ผู้ใหญ่ต้องก้มตัวลง ถ้าอยู่ใกล้ให้เดินเข้าหรือถอย “ ข้างถ่างหน้าถ่างคำผู้ใหญ่ พอก้มเหือกก้ม พอคานเหือกคาน ” (เดินผ่านหน้าผ่านคำผู้ใหญ่ พอก้มให้ก้ม พอคานให้ถอย)

นั่ง ชายให้นั่งจัดสมาธิ หญิงให้ “ นั่งตะมอ ” (นั่งพับเพียบ) ถ้านั่งกินข้าว (กับเพื่อน) เป็นเด็กไม่ว่าหญิงหรือชายให้นั่งพับเพียบหมด

นอน หญิงจะห้ามนอนในที่เปิดเผย ถ้านอนที่เปิดเผยให้ระมัดระวังให้นอนตะแคง ผ้าถุงเห็บหว่างขา ห้ามนอนหงาย ห้ามนอนใกล้ “ ป้อง ” (ช่องพื้นกระดานพื้นเรือนหรือช่องข้างฝา) กลัวจะถูกชาย “ จก ” (ล้วง) สำหรับผู้ชายไม่ค่อยมีการห้ามเรื่องการนอน จะนอนอิริยาบถไหนก็ได้ แต่ไม่ว่าหญิงหรือชายจะมีสถานที่ห้ามนอน คือ ใต้ชื้อบ้าน เพราะชื้อบ้านเป็นสิ่งที่วางศพ แม้แต่ท้าวเจ้าก็ห้ามวางใต้ชื้อ และอีกอย่างหนึ่งที่ห้าม คือ ห้ามนอนเอามือเท้าเหน้าออก เพราะผีจะอำ (ลีพัน) พ่อแม่ถ้าเห็นลูกนอนหลับเอามือเท้าเหน้าออกก็จะเอาลงให้ทันที ทุกวันนี้อิริยาบถที่กล่าวมานี้เปลี่ยนแปลงไปมาก เริ่มเห็นการเปลี่ยนแปลงประมาณ 20-30 ปีมานี้เอง เหตุของการเปลี่ยนแปลงเพราะอารยธรรมตะวันตกเข้ามา โดยผ่านสื่อมวลชนต่างๆ ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ อย่างเช่น เห็นนางแบบเดินหรือยืนขากาง เหล่านี้เป็นต้น ก็พากันเอาอย่างซึ่งเอาอย่างนักร้องสดริงทุกวันนี้ก็ยังมองดูแล้วรู้สึกหยาบกระด้าง ทั้งหญิงทั้งชาย ผู้หญิงขาดความละเมียดละไม ขาดความอ่อนโยน สมบัติกุลสตรีไทยกำลังจะหายไปจากประเทศไทย หญิงสาวบางคนนั่งพับเพียบไม่เป็นเลยก็มี น่าเป็นห่วงมาก

เรื่องการพูดนั้น ชาวไทยเมื่อ 40 ปีย้อนลงไปยังอดีต สรรพนามบุรุษที่หนึ่งจะใช้คำว่า “กู” บุรุษที่สองใช้คำว่า “มึง” ลูกพูดกับพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ก็ใช้คำนี้ คำว่า “ ซ้อย ” และ “ เจ้า ” เป็นคำพูดที่สุภาพมากและจะใช้อยู่ระหว่างบ่าวสาว คู่สามีเมีย ลูกเขยกับพ่อตาแม่ยายและญาติผู้ใหญ่ฝ่ายภรรยา ลูกสะใภ้กับพ่อปู่แม่ย่าและญาติผู้ใหญ่ฝ่ายสามี จาก 40 ปีมาถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลง เพราะการศึกษาเจริญขึ้น คำว่า “ กู ”

“ มึง ” ที่เด็กใช้กับพ่อแม่ไม่ได้ยินอีกแล้ว

ภาษาเขียนของผู้ไทดำ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้สูญหายไปหมดแล้ว เด็กๆ ก็เรียนภาษาไทยจริงๆ แล้วตัวหนังสือผู้ไทดำมีเพียงผู้ใหญ่ในเว็คนามใช้กันเอง สืบต่อกันมา

เมื่อนำตัวหนังสือมาเปรียบกับตัวหนังสือที่พระยาสุรศักดิ์มนตรีนำมาจากสิบสังขุโท พบว่าตัวหนังสือ

เขียนไปจากเดิม เนื่องจากเป็นบ้านของชาวผู้
ไทย ภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาผู้ไทยและยังคง
รักษภาษาผู้ไทยไว้ได้ด้วยดีตลอดมา ภาษาผู้
ไทยเป็นภาษาที่พูดแปร่งไปจากภาษาลาวและ
ภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งไม่สามารถอธิบายเป็น
ภาษาเขียนได้ เพราะหลายคำเสียงไม่ตรงกับ
วรรณยุกต์ใด นอกจากจะฟังด้วยหูเท่านั้น จะยก
ตัวอย่างคำบางคำที่พอจะอธิบายเป็นภาษาเขียน
ได้พอใกล้เคียง ดังนี้

- เมืบ-เม , เจียน-เจน , เจียด-เจด ,

ผัว - โผ , ค่วน - โคน , สวน - โสน

- ใหม่-เมอ

3. พยัญชนะ ข บางคำจะเป็นตัว ห เช่น

เจียง – เฆง

ขาย – หาย

ของเขา – หองเหา

เขา (สัตว์) – เหา

4. พยัญชนะ ร จะเป็น ฮ เช่น

เรือ – เอือ เรือน – เอือน รอย – ฮอย

ร้อง – ฮ้อง รีบ – ฮีบ

5. บางคำที่สะกดด้วย ก. ไก่ จะไม่มีเสียงตัวสะกดและสระจะเป็นสระเสียงสั้น เช่น

แตก – แตะ แบก – แบ๊ะ ผูก – พุ

สาก – ซะ ปาก – ป๊ะ

6. บางคำที่มีเสียงสระ ี จะเป็นเสียงสระ เ-อ เช่น

เล็ก – เล็ก ค้าง – เ้าง (เสียงแปร่ง = '.....')

7. บางคำมีคำเรียกเฉพาะที่ไม่มีเส้นทางภาษาไทยเลย เช่น

สิ่งของหาย – เอ้ หายเจ็บหายไข้ – คี้เจ็บคี้ไข้ (แปร่ง)

ท้ายทอย = กะคั้น (แปร่ง) หัวเข้า = โหโค้ง

ผิดใจ – มีใจ (แปร่ง) คาคุ่ม – ป้อมเพอะ

ไปไหน – ไปฉิเลอ ผู้ใด – ไกร – เพอ

อยากกินข้าว – เซอะกินข้าว (แปร่ง)

คำว่า บางคำ นั้น หมายถึงว่าไม่เป็นเช่นที่กล่าวมาทุกคำ ก็มีข้อยกเว้นอยู่บ้าง มีลาวอีสานที่มาอยู่ถิ่นชาวไทยใหม่ๆก็หัดเรียนภาษาไทย ตอนสระไอเป็นสระเออ ผู้สอนคงไม่บอกข้อยกเว้น พอเกะเหลียวไปเห็นไก่อี้ไก่อี้ร้องลั่นขึ้นว่า “ นันเกอติเกอ ” ก็เลยเกิดฮากรีนขึ้นมา เพราะว่า “ ไก่อี้ ” ก็เรียกว่าไก่อี้ แต่คัดไม้เอกออกเป็น “ ไก่อี้ ” (แปรงนิคๆ)

หากนำคำภาษาไทยมาเปรียบเทียบกับภาษากรุงเทพฯ ซึ่งเพิ่งมีการติดต่อกันไม่นานผ่านทางวิทยุโทรทัศน์ ก็พบว่าคำในภาษา 2 กลุ่มนี้มีเหมือนกันถึงร้อยละ 36.73 คล้ายกันร้อยละ 36.05 คำที่คล้ายกันมีทั้งคล้ายกันมาก เช่น ไก่อี้-ไก คา-คำ นีวกกลาง-นีวกาง ปิน-ปิ่น บางคำก็คล้ายกันจนระดับปานกลาง เช่น ปาก-ปะ เสื่อ-เฮอ บางคำก็คล้ายกันเล็กน้อย เช่น แขน-แหน ขา-หา ยันได-ยันไค้ บวบ-มะบัว ส่วนที่ต่างกันมีร้อยละ 27.21 เช่น มะละกอ-มะสูง ฟักทอง-มะจู้บ สัมโอ-มะเก็ง พระ-ญากู เฌร-โจน้อย ช้อน-โงง ทำ-เอ็ด หากรวมคำที่เหมือนและคล้าย พบว่ามีถึงร้อยละ 72.78 จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าภาษาไทยกับภาษากรุงเทพฯ เป็นภาษาตระกูลเดียวกันอย่างแน่นอน ส่วนคำที่แตกต่างกันนั้นเป็นไปได้ว่าช่วงที่คนไทยรวมอยู่ใกล้กันยังไม่ได้รับศาสนาพุทธ จึงเรียกคำว่าพระและเฌรต่างกันมาก ต่างกลุ่มก็เรียกต่างกันไป

ส่วนคู่เปรียบเทียบคำในภาษาไทยกับภาษาไทยอีสาน ก็พบว่าเหมือนกันร้อยละ 37.67 คล้ายกันร้อยละ 52.14 หากรวมเข้าด้วยกันเท่ากับร้อยละ 89.81 ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างไม่ต้องสงสัยว่า ภาษาไทยกับภาษาไทยอีสานเป็นภาษาตระกูลเดียวกัน และเป็นกลุ่มที่ใกล้กันมาก มีแตกต่างกันเพียงร้อยละ 12.86 จึงเป็นไปได้มากกว่าคน 2 กลุ่มนี้อยู่บริเวณเดียวกันมาก่อน ดังที่กล่าวไว้ในพงศาวดารเมืองแกลง มาแยกกันเมื่อคนลาวอพยพมาตั้งรกรากในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงจากหลวงพระบางลงมาทางเวียงจันทน์และแอ่งสกลนคร ส่วนกลุ่มชาวไทยก็ยังอยู่บริเวณสิบสองจุไทย และยังขึ้นกับลาวตลอดมาด้วยภาษาจึงใกล้เคียงกันมาก

ส่วนคู่เปรียบเทียบคำในภาษาไทยกับภาษาไทยคำ มีคำเปรียบเทียบกันน้อย แต่ศึกษาผ่านงานของผู้อื่น จากคำทั้งหมด 89 คำ พบว่าเหมือนกันร้อยละ 34.83 คล้ายกันร้อยละ 44.94 รวมร้อยละ 79.77 แตกต่างกันเพียงร้อยละ 20.22 จึงอาจสรุปได้ว่าภาษาของคน 2 กลุ่มนี้ตระกูลเดียวกันและคงอยู่บริเวณเดียวกันมาก่อนด้วย แลได้แยกกันมา 200 ปีขึ้นไป. โดยกลุ่มชาวไทยบ้านหนองโอใหญ่นี้แยกจากเมืองแกลงไปอยู่เมืองวัง เมืองคำอ้อ แล้วจึงอพยพมาอยู่ที่อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ส่วนชาวไทยคำกลุ่มที่ให้ข้อมูล แยกจากเมืองแกลงไปอยู่เชียงขวาง จากเชียงขวางไปอยู่บ้านอีไล ในแขวงเวียงจันทน์และในที่สุดก็อพยพมาอยู่ที่ศูนย์ผู้อพยพจังหวัดหนองคายในปี 2518 ระยะเวลาไม่น้อยกว่า 2 ศตวรรษที่ 2 กลุ่มนี้ไม่ได้ติดต่อกันและต่างฝ่ายก็รักษาภาษาของกลุ่มที่อยู่ใกล้เคียง เช่น รองเท้า ไทยเรียก เก๊ แต่ชาวไทยคำเรียก ฮาย ซึ่งน่าจะเป็นภาษาญวน ญวนเรียกรองเท้าว่า ไย บางคำอาจ

จะคิดขึ้นภายหลังจากแยกย้ายออกไปจากเมืองแดงแล้ว เช่น กระดุม ภาษาผู้ไทยเรียกว่า มะดิง แต่ ภาษาผู้ไทยคำเรียก มะห่อ แต่อย่างไรก็ตามคำหลักๆของสองภาษานี้คล้ายกันมาก

จากหนังสือนิทานขุนบรมราชาธิราชกล่าวไว้ว่า คนชาติญไทนี้ เกิดจากน้ำเต้าใหญ่ 2 หน่วย และมีนักปราชญ์หลายท่านให้ความเห็นไว้ว่า คำว่า ญไท หรือ ผู้ไทย หรือ คนไต เป็นคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่าเทียน แดน ไท ซึ่งหมายถึง พ้า หรือ ควงดาว คนชนชาตินี้รักความอิสระ ชอบอาศัยอยู่ในที่สูง คือภูเขา มีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่ากลุ่มชนชาติใดๆมีความเชื่อในการนับถือลัทธิผีฟ้าและเคารพวิญญาณบรรพบุรุษ ชนชาติญไท หรือ ผู้ไทย ได้ตั้งหลักฐานบ้านเรือนอยู่ในดินแดนอ้ายลาว รวมกลุ่มอยู่กับชนชาติต่างๆ

อยู่ในประเทศจีนหรือมณฑลเสฉวนทุกวันนี้มีเมืองใหญ่ 3 เมืองคือ

- 1.เมืองลุง(นครลุง)อยู่ตอนต้นของแม่น้ำฮวงโหค้ำเหนื่อ
- 2.เมืองปา (นครปา) อยู่ตอนใต้แม่น้ำฮวงโห เหนือเมืองเสฉวน ซึ่งเป็น เมืองใหญ่และมีความเจริญรุ่งเรืองมากในอดีต
- 3.เมืองเจียว(นครเจียว)อยู่ทางใต้ของเมืองลุงและเมืองปา

พงศาวดารจีน บันทึกไว้ว่า เมื่อประมาณ (ก่อน ค.ศ.๘๔๑) พวกชนชาติตาด ได้เข้ามาบรรจบชาติจีน แล้วล่องเลาะเข้ามาบรรพพวกชนชาติอ้ายลาวที่เมืองลุง ชนชาติอ้ายลาวที่รักสันติ รักความสงบ จึงอพยพหนีลงมาอยู่ที่เมืองปา ต่อมาอีกประมาณ ๑๐ ปี พวกจีนมีกำลังมากขึ้นจึงยกทัพมารบนครปาและนครเจียว ชนชาติอ้ายลาวจึงอพยพลงมาอยู่ทางใต้ของเมืองเสฉวน คลอกลงมาถึงเมืองกุกจิ๋ว กวางคั้ง กวางไส และเมืองยูนาน เป็นอันมาก (เวลานั้นพวกจีนเรียกพวกอ้ายลาวว่าไต)แต่ชนชาติอ้ายลาวก็ยังคงรักษาเอกราชเมืองปาและเมืองเจียวไว้ได้

ปี พ.ศ.๒๐๕ (ก่อน ค.ศ.๓๑๘) พวกอ้ายลาวที่นครปาถูกจีนรุกรานสู้ไม่ได้ จึงได้ถอยลงมารวมกับพวกที่มาก่อนที่นครเจียว และในปี พ.ศ.๒๕๗(ก่อน ค.ศ.๒๕๖) พระเจ้าแผ่นดินจีนนามว่า จินซีฮ่องเต้ ผู้สร้างกำแพงเมืองจีนยาว ๑,๐๐๐ ลี้(๑ ลี้ เท่ากับ ๕๐๐ เมตร) ได้ยกทัพมาตี นครเจียวของอ้ายลาวหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จและได้รับติดพันกันมาถึงปี พ.ศ.๒๒๘ (ก่อน ค.ศ.๒๑๕) นครเจียวจึงได้เสียเมืองให้แก่จีน พวกอ้ายลาวจึงได้อพยพลงมาทางใต้ และได้รวมกันตั้งเมืองหลวงขึ้นใหม่ชื่อ นครเพงาย มีขุนเฒ่า(ขุนเมือง)เป็นกษัตริย์ พระเจ้าแผ่นดินจีนนามว่า วัคซ้องเต้ ได้แต่งทูตไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย ทูตจีนคนนั้นจะเดินทางผ่านนครเพงาย เจ้าขุนเฒ่าไม่ยอมให้ผ่านไป พระเจ้าวัคซ้องเต้ไม่พอใจมากจึงชกกองทัพมาตีนครเพงาย อยู่หลายปี ตูตทัชานนครเพงายได้ตกเป็นเมืองขึ้นของจีนในปี พ.ศ.๔๕๖ ปี พ.ศ.๕๕๒ (ค.ศ.๕) ประเทศจีนเกิดการร่นวายุ ขุนวังเมืองกษัตริย์ผู้สืบสกุลเมืองนครเพงายเห็นเป็นโอกาสดี จึงประกาศอิสระภาพไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นของจีน และได้ครองเมืองเป็นเอกราชต่อมาถึงปี พ.ศ.๕๕๑ (ค.ศ.๕๐) จีนได้เข้ารุกรานและได้ตกเป็นเมืองขึ้นของจีนอีกครั้ง ในระหว่างนี้ พวกอ้ายลาวได้แบ่งออกเป็น ๒ พวกคือ

- ๑.พวกที่อยู่นครเพงายเรียกตนเองว่าพวกอ้ายลาว

๒. พวกที่อพยพหนีลงมาทางใต้เรื่อยๆ เรียกตนเองว่าพวกงายลาว

พ.ศ.๖๐๐ เศษ (ค.ศ.๕๗) พระเจ้ามิ่งตี้ฮ่องเต้ พระเจ้าแผ่นดินจีนมีความเลื่อมใสศรัทธาและได้นำเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศจีน ในสมัยนั้นพระเจ้าแผ่นดินของฮ้ายลาว คือ ขุนหลวงลิ้นมาอยู่ นครงายลาว ก็ได้นับถือพระพุทธศาสนา ในปี พ.ศ.๖๑๒ แต่เป็นฝ่ายลัทธิมหายาน ถึงปี พ.ศ.๖๒๑ (ค.ศ.๗๘) ขุนโลลาด ราชโอรสได้ครองเมืองแทน เวลานั้นพวกจีนถือว่า นครงายลาวเป็นเมืองขึ้นของจีน จึงได้ส่งขุนนางมากำกับดูแล ขุนโลลาดไม่ยอมพวกจีนจึงยกกองทัพมาตีนครงายลาว พวกฮ้ายลาวจึงตกเป็นเมืองขึ้นของจีนและจีนได้บังคับให้พวกฮ้ายลาวเสียส่วย ชายหนุ่มคนหนึ่งให้เสียส่วย เสียสองตัวกับเกลือห่อหนึ่ง ตั้งแต่นั้นมาพวกฮ้ายลาวจึงพากันอพยพลงมาจากทางใต้เรื่อยๆ และได้มาตั้งหลักฐานบ้านเรือนอยู่รอบๆ หนองแสหรือ หนองกะแสแสนย่น(ปัจจุบันจีนเรียกว่า คาลิฟู) อยู่ในเขตแขวงมณฑลยูนนานของจีนทุกวันนี้ พหุติในช่วงนั้น พวกจีนได้เกิดแตกแยกกันออกเป็นสามพวก (สามก๊ก) คือ โจโจพวกหนึ่ง เล่าปี่พวกหนึ่ง จูньกวนพวกหนึ่ง อาศัยที่พวกจีนแตกแยกต่อสู้กันเองอยู่นั้น พวกฮ้ายลาวจึงได้โอกาสตั้งตัวและสร้างเมืองใหญ่ขึ้น ได้รวม ๖ เมืองคือ

๑.เมืองสุข(เมืองม่งซู่)

๒.เมืองเอี้ยเซ่(เมืองเอี้ยเซ่)

๓.เมืองล้านกุง(เมืองล้านกุง)

๔.เมืองท่งซ้าง(เมืองท่งเซียง)

๕.เมืองเซียงล้าน(เมืองซีล้าง)

๖.เมืองหนองแส(เมืองมั่งเส)

*** เมืองหนองแส เป็นเมืองใหญ่และเป็นเมืองหลวงของประเทศ จึงเรียกนามของประเทศในเวลานั้นว่า อาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้า พวกฮ้ายลาวได้ตั้งตัวเป็นเอกราช ปกครองบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองต่อกว่า ๑๐๐ ปี ถึง พ.ศ.๗๖๘ (ค.ศ.๒๒๕) ขงเบ้ง แม่ทัพคนสำคัญของเล่าปี่ ได้ยกกองทัพมาตีอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้าอยู่หลายปี สุดท้ายพวกฮ้ายลาวต้องยอมเป็นเมืองขึ้นของจีนอีกครั้ง พวกฮ้ายลาวถูกพวกจีนเบียดเบียนกดขี่ข่มเหงอยู่เสมอ พวกฮ้ายลาวบางส่วนจึงอพยพลงมาจากทางใต้เรื่อยๆ ถึง พ.ศ.๘๓๘ (ค.ศ.๓๘๕) พวกฮ้ายลาวทั้ง ๖ เมืองเดิมได้ตั้งตัวเป็นอิสระอีกครั้งและปกครองกันเอง ต่อมา ถึง พ.ศ.๑๑๕๒ (ค.ศ.๖๐๙) กษัตริย์เมืองหนองแสองค์หนึ่ง พระนามว่า สีหะนะวะ หรือ สีณุโล (จีนเรียกจิ่วไ้่วหลือ) ได้รวบรวมเมืองทั้ง ๖ เป็นอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้าอีกครั้ง ตั้งแต่นั้นมาอาณาจักรหนองแสหรือน่านเจ้าจึงกลับมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งใหญ่และขยายอาณาเขตกว้างขวางขึ้น พระเจ้าแผ่นดินนครหนองแส จึงได้ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินจีน นามว่า เถาจงฮ่องเต้ ก็ทรงต้อนรับเป็นอย่างดี ต่อมาถึง พ.ศ.๑๒๒๘ (ค.ศ.๖๘๕) พระเจ้าโลเซ่ง ราชโอรสเมืองหนองแส ได้ขึ้นเสวยราช พระองค์ก็ได้เจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศจีนเรื่อยมา คือ ในปี พ.ศ.๑๒๓๓ (ค.ศ.๖๙๐) พระองค์ได้เสด็จไปประเทศจีนในงานราชาภิเษก พระนางบูเช็กเทียน หลังพระเจ้าโลเซ่งสิ้นพระชนม์ได้มีกษัตริย์ปกครองต่อมาอีกสามพระองค์ จึงมาถึง พระเจ้าหลือไ้ หรือ ขุนบรมราชาธิราช เป็นกษัตริย์อาณาจักร

หนองแส หรือน่านเจ้า ผู้กล้าหาญ ทรงชำนาญในการสงครามอย่างเยี่ยมยอดยิ่ง ได้ทรงแผ่ขยายอาณา
จักรหนองแส หรือน่านเจ้า ให้กว้างขวางมากที่สุด พระองค์ได้ขึ้นเสวยราชสมบัตินครหนองแส
พ.ศ.๑๒๑๒ (ค.ศ.๑๒๕) เมื่อพระชนม์ได้ ๑๒ ปี และได้ส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้า
แผ่นดินจีน คือ หงวนจงเฟิงฮ่องเต้ ทรงได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี ขุนบรมราชาธิราช พระเจ้าแผ่นดิน
หนองแสหรือ จีนเรียกว่า น่านเจ้าฮ่อง ประทับอยู่เมืองหนองแส ทรงพิจารณาเห็นว่า ประเทศจีนก็มี
กำลังเข้มแข็งและเคยยกกองทัพมาตีเมือง หนองแสอยู่เสมอในอดีต ถึงแม้พระองค์จะได้เจริญสัมพันธ
ไมตรีไว้แล้วก็ยังไม่มีความเชื่อใจได้ ดังนั้น ในปี พ.ศ.๑๒๒๗(ค.ศ.๑๒๖) พระองค์จึง ได้ลงมาสร้างเมือง
ใหม่ที่ หุ่นนาบืออ้อยหุบ และตั้งชื่อเมืองใหม่นี้ว่า เมืองถน หรือ เมืองกาหลง และพระองค์ก็ทรง
ประทับที่ เมืองถน หรือเมืองกาหลงนี้ถึง ๘ ปี ในระหว่างที่ประทับนั้นพระองค์ได้ยกทัพขึ้นไปตีเอา
หัวเมืองของประเทศจีนอันอยู่ในเขตแดนทิเบตได้หลายเมืองและพระองค์ได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นอีกในดิน
แดนที่ตีเมืองได้ เรียกว่า เมืองดาหือ หรือ หอแด เมืองนี้อยู่ห่างจากเมืองหนองแสไปทางเหนือ ๔๐ กิโลเมตร
แล้วพระองค์ก็เสด็จไปประทับที่เมืองดาหือ ในปี พ.ศ.๑๒๔๓ (ค.ศ.๑๒๘๐) ขุนบรมราชาธิราช มีพระ
โอรสประสูติจาก พระนางขมพาลา เอกอัครมเหสี และพระนางเอ็คแกง เทวีชาย ที่มีชีพรากฏ อยู่ จำนวน
๗ องค์ ในหนังสือล้านช้างกล่าวไว้ว่า พระราชโอรสของขุนบรมราชาธิราชเมื่อโตขึ้นได้ปกครองเมือง
ต่างๆดังนี้

- ๑.ขุนลอครองเมืองล้านช้าง
- ๒.ท้าวผาลันครองเมืองดาหือหอแด
- ๓.ท้าวสูงครองเมืองจูลนือคือเมืองแก้ว
- ๔.ท้าวคำผองครองเมืองโยนกคือลานนา
- ๕.ท้าวอินครองเมืองล้านเพี้ยคืออุบลฯ
- ๖.ท้าวกรมครองเมืองหล้าคำม่วน
- ๗.ท้าวเจืองครองเมืองปะกั้นเชียงขวาง

ถึงปี พ.ศ.๑๒๔๖ (ค.ศ.๑๒๘๓) ขุนบรมราชาธิราช ได้ทรงแต่งราชทูตไปเจริญทางราชไมตรีกับพระ
เจ้าแผ่นดินจีน นามว่าพระเจ้าเอียนจงฮิดฮ่องเต้ แล้วจึงเสด็จกลับมาเสวยราชสมบัติอยู่นครหนองแส ถึง
ปี พ.ศ.๑๒๕๒ (ค.ศ.๑๒๘๙) ก็เสด็จสวรรคตรวมพระชนม์ได้ ๕๓ ปี

ในพงศาวดารจีนชื่อ "ฮั้จี้ตี่ซื่อ" กล่าวไว้ว่า เมื่อพระเจ้าฟ้างุ้ม (ขุนบรมราชาธิราช) เสด็จ
สวรรคตแล้ว พระโอรสนามว่า โก๊ะถ้อผอง (คือขุนลอ) ซึ่งเวลานั้นประทับปกครองเมืองถน หรือเมือง
กาหลงอยู่ และได้เสด็จกลับมาครองราชสมบัติอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้าแทนพระ
บิดาและได้ส่งราชทูตไปเจริญราชไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินจีนครั้งเดิม ต่อมาพระองค์เสด็จไปประพาส
ทางเขตแดนจีนถึงเมืองสุหน่า ข้าราชการจีนผู้รักษาเมืองไม่ทำความเคารพ พระองค์มีความขัดเคือง
พระทัยมาก จึงได้ยกกองทัพไปตีเอาเขตแดนจีนได้หัวเมืองต่างๆในแขวงสุหน่าถึง ๓๒ เมือง แล้วพระ
องค์ทรงประทับอยู่เมืองสุหน่าถึง พ.ศ.๑๒๕๔ (ค.ศ.๑๒๙๑) พระเจ้าแผ่นดินจีนยกทัพหลวงมาจะตีเอา

เมืองสุหนำคีน พระเจ้าโก๊ะถ้อผง หรือ ขุนล่อ จึงแต่งทูตไปหาแม่ทัพจีนขอเป็นไมตรีและจะส่งเมืองคีนให้หลายเมือง แม่ทัพจีนไม่ยอมจับราชทูตไป ขังไว้ แล้วยกกองทัพเข้าตีเมืองสุหนำ พระเจ้าโก๊ะถ้อผง หรือ ขุนล่อ คือทัพจีนแตกคีนไปหมด แล้วพระองค์พิจารณาเห็นว่าพวกจีนคงจะยกกองทัพลงมารบอีก จึงได้ไปหาไมตรีไว้กับพระเจ้าแผ่นดินจีนเบต ถึงปี พ.ศ.๑๒๕๖ (ค.ศ.๑๖๑๔) พวกจีนได้ยกกองทัพมาตีเมืองสุหนำอีกครั้ง ขุนล่อได้สร้างกลศึกหลอกกองทัพจีนเข้าไปถึงเมืองคาหือ หรือหอเต แล้วแต่งกองทัพมาสกัด คำนไว้ กองทหารจีนขาดเสบียงอาหารและเกิดโรคหิวขึ้นในกองทัพ จึงพากันถอยหนี ขุนล่อรักษาการตามคีนนำพันทหารจีนตายลงเป็นจำนวนมาก ราชอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้า ได้รับความเจริญรุ่งเรืองและกว้างใหญ่ไพศาลมาตั้งแต่สมัยของ พระเจ้าสินูโล มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมา ถึง๑๑องค์คิดเป็นเวลานานถึง๒๕๕ ปี

คือนั้นมาราชาอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้า ก็มีราชวงศ์ที่มีเชื้อสายปะปนกับจีนปกครองบ้านเมือง ชนบ ธรรมนิยม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม จึงได้หลอมรวม เปลี่ยนแปลงเข้าด้วยกัน มาถึงปี พ.ศ.๑๒๕๗(ค.ศ.๑๖๑๔) ทววมองโกล คือ พระเจ้าแผ่นดินจีนราชวงศ์ หงวนตี้ ได้ปกครองเมืองจีนทั้งหมด แล้วแผ่ขยายอำนาจและอาณาเขตลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้ และเข้าตีราชอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้า ได้ ดังนั้น ราชอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้า จึงหมดอิสระสภาพตกเป็นประเทศราชของประเทศจีนตั้งแต่นั้นมา กลุ่มชนชาติที่รักสงบ รักความเป็นอิสระ จึงได้อพยพหลบลานลงมาทางใต้ เรียกว่า ชนชาติกูไท หรือผู้ไทย ก็เป็นกลุ่มชนชาติหนึ่งที่อพยพลงมาในครั้งนั้น และได้ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่เป็นหลายเมือง ทุกเมืองยังคงอนุรักษ์ สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมอันดีงามไว้อย่างเหนียวแน่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

พระยาแฉน(ขุนบรมราชาราช) บรรพบุรุษของชนชาติกูไทหรือผู้ไทย คนกูไท หรือ ผู้ไทย มีกำเนิดความเป็นมาอย่างไรไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอน แต่ จากการสืบค้นประวัติศาสตร์แล้ว ได้บันทึกไว้ว่า ในปี พ.ศ.๑๒๒๗(ค.ศ.๖๘๔) ขุนบรมราชาราช เป็นกษัตริย์ปกครองผู้กล้าหาญของอาณาจักรหนองแส หรือน่านเจ้า พระองค์แรกผู้สร้าง เมืองแฉน ขึ้นที่ ทุ่งนาถ้อยฮ้อยหนู ชาวเมืองเรียกพระนามเจ้าเมืองว่า พระยาแฉน พงสาวดารล้านช้าง และพงสาวดารเมืองหลวงพระบาง บันทึกไว้ว่า "ครั้งเมื่อสมัยบูรณนานมาแล้วโน้น แผ่นดินที่เขาอยู่อาศัยนี้ คงเป็นดินเป็นหญ้า มีฟ้าเป็นแฉน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด.....คนเขาสร้างบ้านอยู่เมืองลุ่ม กินปลา เอ็ดนา กินข้าว.....คนเมืองลุ่มนี้ กินข้าวให้บอกให้หมาย กินแลงกินจายก็ให้บอกแก่แฉน ได้กินขึ้นให้สงขา ได้กินปลาให้สงขอย แก่แฉน เดมนั้นคนเรายังไม่มีความคิด ความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าและวิญญาณ หรือภูติผีตางเทวดา ตลอดจนเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจเหมือนปัจจุบันนี้ ต่อมาคนเราได้แบ่งกันออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่มีกำลัง มีอำนาจมากกว่า เป็นหัวหน้าหรือ ผู้นำ และกลุ่มที่มีกำลังน้อยกว่า เป็นชาวบ้านธรรมดา คอยปฏิบัติคำสั่งของชนกลุ่มแรก มีเรื่องเล่าขานกันว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์อุทกภัย หรืออัคคีภัย หรือวาทภัยจากธรรมชาติเกิดขึ้น ชาวบ้านธรรมดาที่ไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ก็เลยนึกว่า พระยาแฉน ไกรธันดาลโทษะ มีอยู่ครั้งหนึ่งเกิดอุทกภัยขึ้นชาวบ้านได้หนีตายขึ้นไปอยู่ในที่สูงหรือเมืองบน พระ

ตาแดนก็รับไว้ แต่พออยู่ไปนานๆ ก็ไม่สามารถจะอยู่ได้ พระชนมณ จึงได้พาลงไปส่งให้อยู่ที่หนึ่ง
พร้อมกันนั้นก็ให้ถวายเขาธูปเพื่อให้ทำไรโณากินกันต่อไป บริเวณที่ไปอยู่นั้นเรียกว่า "น่าน้อย อ้อย
หนุ" ต่อๆ มา เมื่อมีผู้มีบุญเป็นศรีแก่บ้านแก่เมืองเกิดขึ้นคือ ขุนบรมราชาธิราช ได้สร้างเมืองแดน ขึ้นที่
ทุ่งน่าน้อย อ้อยหนุ จึงได้ชักชวนและนำชาวบ้านให้รู้จักวิธีการทำไรโณา ปลูกผักปลูกหญ้า ปลูกผล
หมากกรากไม้ หักมันทั้งมวล อันควรกินควรเก็บ จึงเกิดมีพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ผู้คนและบ้าน
เมืองค่อยพัฒนา มีความสุข ความสะดวกสบาย มีลูกเต็มบ้านหลานเต็มเมือง เกิดมีคติวัฒนธรรม ขนบ
ธรรมเนียม ประเพณี คนครี ศิลปะ ศาสนา ความเชื่อถือในเรื่องวิญญาณผีปู่ ผีย่า ผีปู่ทวด ตาทวด และมี
การกราบไหว้บูชากราบเท่าทุกวันนี้

ขุนบรมราชาธิราช กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองแดน มีมเหสี ๒ องค์คือ พระนางแอคแดง (แอคแดง) มี
โอรส ๔ องค์ และพระนางชมพาลา มีโอรส ๑ องค์ รวม ๕ องค์ เมื่อพระโอรส เติบโตขึ้น จึงได้ให้ไป
สร้างเมืองต่างๆ พร้อมมอบทรัพย์สินสมบัติแก่แหวน ดังนี้

๑. ขุนลอ ให้ไปสร้างเมืองขวา คือ กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว หลวงพระบาง มอบทรัพย์สินสมบัติ
คือ ฆ้องรอง จ้าวดาว แม่วิ แหวนธำมรงค์ เลื่อนแสงใส มณีโชติ

๒. ยีผาด้าน ให้ไปสร้างเมืองหอแด มอบทรัพย์สินสมบัติคือ หอกมงคลันคำ หน่วย ปัทมราช โชติแสงสิง
ตะวัน

๓. สามจูสง ให้ไปสร้างเมืองแถวช่องบัว มอบทรัพย์สินสมบัติ คือ เกินเงิน คาบฝักคำ หน่วยมุกตั้ง เลื่อนผิว
เงินเลียงล่องนาคราช

๔. ไสผง ให้ไปสร้างเมืองขวนโชนก เมืองลานนา หงสาวดี มอบทรัพย์สินสมบัติ คือ หน้าของคำ แล่งชาย
คำหน่วยเพชรเชิดตั้งแย่งแผ่นบาตาล

๕. จัวอิน ให้ไปสร้างเมืองขวาใต้ คือ อโยธยา มอบทรัพย์สินสมบัติ คือ จ้าวปากไซ คาบมาศ หมากนิล
เลื่อนผ่านส่องแสง

๖. ลกกกลม ให้ไปสร้างเมืองเชียงคม คือ อินทปัด(เขมร) มอบทรัพย์สินสมบัติ คือ คาบเหล็กพวนฝักถักหวาย
อัมพาห้องผางามปักตลอดถึงลำไ้ว้า

๗. เจ็ดเจิง ให้ไปสร้างเมืองพวน(เชียงขวาง) มอบทรัพย์สินสมบัติ คือ คาวรางกวน หน่วยปักคำแสง เลื่อน
ลายหลากแก้ว

ขุนบรมราชาธิราช ได้ทรงให้โอวาทและแนะนำพร้าสอนและย้ำเตือนพระโอรสทั้ง ๕ องค์ ก่อนที่จะ
แยกย้ายกันไปครั้งสุดท้ายดังนี้

".....ถ้าผู้ใดไปสร้างบ้านแต่งเมือง มีบุญญาภูปาพมาก ให้เร่งตั้งอยู่ในทางยุติธรรม อย่าได้คิดทักหัก
สงครามยกไปรบพุ่งเบียดเบียน คึงเจอบ้านเมืองแก่กันและกันผู้ใดอยู่ในยุติธรรมค้ำของบิดาแม่ ให้ผู้
นั้นมีความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไป...." ".....เจ้าพี่น้องหากเมื่อนลูกผู้เดียวตาย เมื่อถูกตายไปอยู่ถูกหลัง
พ่อสุเจ้า เจ้าก็ป้านแปงเมือง บุญผู้ใดมีหากได้นั่งบ้านสร้างเมือง อันกว้างขวางว่างใหญ่ บุญผู้ใดมีบมี
หลาย หากจักได้อันที่แคบขันอันชะแลงปันให้สุเจ้าดังนี้ ภายหน้าผู้ใดอย่าได้คิดหาอิจจามักมาก และ

เอารัฟลช้างนำไปตกแดน เอาทองคำแบมแพนไปตกท่ง แล้วรบเลมเอาบ้านเมืองกันคั้งนี้ ให้ผู้นั้น
พินาศนิบหาย ทำอันโคอย่าให้เป็น เจ้นอันโคอย่าให้ได้ ปลุกไม้อย่าหันคาบ ปลุกหวาย อย่าหันล่อน ช้อ
ม่อนอย่าให้รี ปีมันอย่าให้กว้าง เทียวทางให้ฟ้าผ่า เมื่อป่าให้เสียกิน ไปทางน้ำให้เรือท้อเรือจก ไปทาง
บกให้เสียท้อม้ากินมัน เมืองฮ้ายไว้แก่ฮ้าย เมืองน้องไว้แก่น้อง อย่าทำร้ายเบียดเบียนกัน อย่าผิดข้องข่ม
เหงเอาก็พอเทอญ....."

การที่จะกล่าวถึงชนเผ่าภูไทหรือ ผู้ไทย โดยไม่กล่าวถึงอาณาจักรลาวเลย น่าจะไม่ถูกต้อง เนื่องจากทั้ง
คนลาวที่ดี คนผู้ไทย คนไทย คนญ้อ คนพวน คนข่า คนจีน ฯลฯ ล้วนเป็นชนชาติที่เคยอาศัยสร้างหลัก
ฐานบ้านเรือนอยู่ด้วยกันมาตั้งแต่ในอดีต จนทำให้มีการหลอมรวมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี
ศิลปวัฒนธรรม คนครี ศาสนา ความเชื่อที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ตลอดจนมีการมีการผสมเผ่าพันธุ์เข้า
ด้วยกัน ถ้าจะกล่าวโดยสรุปน่าจะกล่าวว่า พวกเรามีสายเลือดสายโลหิต เชื้อสายหรือโคตรเหง้าบรรพ
บุรุษเดียวกันนั่นเอง คือ พวกเราทั้งชนชาติไทย ลาว ผู้ไทย ญ้อ พวน จีน เวียดนาม พม่า ตลอดจนชนเผ่า
ต่างๆ ในอินโดจีน ล้วนแต่เป็นลูกหลาน ขุนบรมราชาราช ด้วยกันทั้งสิ้น..... เฉลิมชัย แก้วฉชัย

สำหรับการอพยพครั้งใหญ่ของชาวผู้ไทยเข้าสู่ประเทศไทยมี 3 ระลอกด้วยกัน คือ

ระลอกที่ 1 สมัยธนบุรี ระหว่าง พ.ศ. 2321 ถึง 2322 กองทัพไทยซึ่งมีเจ้าพระยามหากษัตริย์
ศึก (รัชกาลที่ 1) กับเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) เป็นผู้นำกองทัพนำทหารสองหมื่นคนเข้าไปตีหัวเมือง
ลาวตั้งแต่จำปาสักถึงเวียงจันทน์ ขณะที่กองทัพไทยล้อมเวียงจันทน์อยู่นั้น หลวงพระบางซึ่งไม่ถูกกับ
เวียงจันทน์ก็ได้ส่งกองทัพมาช่วยไทยตีเวียงจันทน์ กองทัพฝ่ายไทยล้อมเวียงจันทน์อยู่ 4 เดือนเศษก็ตีเว
ียงจันทน์ได้ (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, 2516 : 431 – 435) กองทัพไทยถือ
โอกาสผนวกลาวทั้งหมดรวมทั้งหลวงพระบาง ซึ่งมาช่วยไทยตีเวียงจันทน์เข้ามาเป็นเมืองขึ้นหรือ
ประเทศราช ตั้งแต่นั้นมาหลังจากเวียงจันทน์แตกใน พ.ศ.2322 ฝ่ายไทยได้ให้กองทัพหลวงพระบาง
ไปตีหัวเมืองทางด้านตะวันออกของหลวงพระบาง มีเมืองทันต์ (ฉวนเรียกเมืองจือหัง) เมืองม่วย
สองเมืองนี้เป็นลาวทรงคำหรือผู้ไทยคำ ซึ่งอยู่ริมเขตแดนฉวนได้ครอบครองลาวทรงคำเป็นอัน
มาก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีรับสั่งให้ลาวทรงคำเหล่านี้ไปตั้งบ้านเรือนที่เพชรบุรี (
ไพโรจน์ เพชรสังหาร, 2531 : 30-31) ในช่วงของการกวาดต้อนลาวทรงคำเมืองทันต์และเมืองม่วย
นั้น ผู้ไทยชาว ส่วนใหญ่อยู่ที่เมืองแกลง ไม่ได้ถูกกวาดต้อนมาด้วย ผู้ไทยคำหรือลาวทรงคำสองเมือง
นี้นับว่าเป็นผู้ไทยระลอกแรกที่ถูกอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยนับถึงปัจจุบันก็ได้ 216 ปีแล้ว

ระลอกที่ 2 เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในราว
พ.ศ. 2335-2338 เมืองแกลงและเมืองพวนแข็งข้อต่อเวียงจันทน์กองทัพเวียงจันทน์ตีเมืองทั้งสอง ได้
กวาดต้อนลาวทรงคำ (ผู้ไทยคำ) ลาวพวน เป็นเชลยส่งมาที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีรับสั่งให้ลาวทรงคำ (ผู้ไทยคำ) ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรีหรือ ผู้

ไทยคำระลอกแรก แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์เล่ม 1 กล่าวไว้ในปี พ.ศ. 2335 ญวนตั้ง
เกียวกองทัพมาตีเวียงจันทน์ เกิดการรบที่เมืองพวน กองทัพญวนถูกเวียงจันทน์ตีแตกไป กองทัพเว
ียงจันทน์จึงกวาดอาครอบครัวชาว - หลิงใหญ่น้อยส่งมากรุงเทพฯ สี่พันคนเศษ หลักฐานชิ้นนี้ไม่ได้
ระบุชื่อเมืองแกลง และไม่ได้ระบุชื่อเมืองพวนแจ้งชัดกับเวียงจันทน์ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2505 : 190)
แต่การที่เวียงจันทน์กวาดค้อนครอบครัวชาวเมืองพวนส่งมาให้กรุงเทพฯ เป็นไปได้ว่าเมืองพวนมีพฤ
กรรมไม่น่าไว้วางใจจึงกวาดค้อนพวกนี้ออกมาเสียก่อน เพื่อไม่ให้ญวนกวาดค้อนพวกนี้ไป ซึ่งเห
ตุการณ์ทำนองนี้ได้เกิดขึ้นมามากในช่วงหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์สมัยรัชกาลที่ 3

ระลอกที่ 3 ซึ่งเป็นระลอกใหญ่ที่สุด คือ การอพยพชาวไทยและประชากรกลุ่มอื่นๆบริเวณฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาไว้ในภาคอีสาน และบางส่วนก็ส่งมาอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย การอพยพ
ครั้งนี้เป็นการอพยพประชากรครั้งใหญ่ที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงก่อนปี 2518 (ก่อน
ประเทศในกลุ่มอินโดจีนเป็นคอมมิวนิสต์) สาเหตุสำคัญของการอพยพครั้งนี้เกิดจากรัฐบาลไทยในรัช
กาลที่ 3 จัดแย้งอย่างรุนแรงกับรัฐบาลญวน สาเหตุที่ขัดแย้ง คือ ญวนพยายามขยายอำนาจเข้ามาใน
เขมรและลาว ซึ่งเป็นประะทศราชของไทย ความขัดแย้งครั้งนั้นนำไปสู่สงครามอันยาวนานระหว่างไทย
กับญวน โดยรบกันตั้งแต่ พ.ศ. 2376 และไปสิ้นสุดใน พ.ศ. 2390 พื้นที่การรบส่วนใหญ่อยู่ในประเทศ
เขมร สงครามครั้งนั้นทั้งฝ่ายญวนและไทยต้องใช้ทรัพยากรไปเป็นอันมาก โดยเฉพาะทรัพยากร
มนุษย์ ทางฝ่ายไทยได้เกณฑ์ราษฎรในภาคอีสานเป็นจำนวนมากไปเป็นทหารและลำเลียงเสบียงและ
ยุทธโธปกรณ์

ในส่วนที่กระทบต่อประชากรในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก็คือ ทั้งฝ่ายไทยและญวนต่างก็แย่งชิงความ
ได้เปรียบในสงคราม โดยการส่งกองทัพส่วนหนึ่งมากวาดค้อนเอาประชากรในลาวฝั่งซ้ายไปตั้งถิ่น
ฐานในเขตที่ควบคุมได้ง่าย ฝ่ายญวนก่อนข้างจะได้เปรียบไทยในตอนแรกของการกวาดค้อนราษฎรใน
พื้นที่ลาวฝั่งซ้าย เพราะเหตุที่ว่าคนลาวเกลียดชังคนไทยมากในตอนปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ระหว่างปี
2369-2371 ฝ่ายไทยได้ปราบกบฏญวนอย่างรุนแรง โดยการเผาเมืองเวียงจันทน์เสียราบ แม้แต่วัดที่ถูก
เผา เหลือแต่วัดพระแก้วกับวัดศรีสะเกษเท่านั้น ต้นไม้ผลก็ถูกตัดทิ้งหมดทรัพย์สินเงินทอง อาวุธยุ
ธปกรณ์ของเวียงจันทน์ถูกฝ่ายไทยกวาดไปหมดพร้อมทั้งกวาดค้อนราษฎรเวียงจันทน์ไปจนเกือบจะเป็น
เมืองร้าง ฝ่ายไทยจัดการกับเวียงจันทน์แบบนี้เพราะไม่ต้องการให้เวียงจันทน์ตั้งตัวได้ไม่สามารถแจ้ง
ข้อเป็นกบฏกับไทยได้อีก ในขณะที่ฝ่ายญวนเข้าช่วยเหลือโอบอุ้มเจ้าอนุวงศ์เป็นอย่างดี ตอนที่เจ้า
อนุวงศ์หนีการจับกุมของฝ่ายไทยในตอนที่ยึดเวียงจันทน์ครั้งแรกเพราะเหตุนี้หัวเมืองลาวฝั่งซ้ายจึงอยู่
กับฝ่ายญวนในตอนแรกมีเพียงหัวเมืองพวนเท่านั้นที่อยู่กับฝ่ายไทย แต่ในระยะต่อมาได้แสดงให้เห็น
ธาตุแท้ของคน ดังปรากฏในบันทึกเอกสารพื้นเวียง ซึ่งคนลาวบันทึกไว้ดังนี้

“ พระเจ้ากรุงแก้วจึงให้โดยยี่ไปรักษาเมืองชุมพรไว้ แก้ว (ญวน) เกณฑ์ผู้คนมา

สร้างค่ายคูเมือง ปูลูกค้ำหนักน้อยใหญ่ผู้คนทิ้งไว้- นา เพราะถูกเกณฑ์ชาวเมืองทอง ชุมพร พระตาน สะโปน (เซโปน) ออชากข้าวขากหมากแพง เพราะเมืองแตกผู้คนยังไม่ได้ทำนาต้องกินหัวมันแทนข้าว แกรวยังข่มเหงให้คิดไม่สร้างเมืองสร้างค่ายคู เมื่อสร้างเสร็จแล้วจัดเวรเฝ้าด่านเสียส่วยทั้งเงินทอง ข้าว ฝู ฝู เครื่องหาวช ทุกสิ่งใส่เรือส่งเมืองแคว จนชาวเมืองอดยาก ร้างไร่ ร้างนา เขาก็ค่อยพากันหนี แควมาพึ่งลาวที่ละน้อยไม่คิดจะอยู่เป็นเมืองต่อไป พวกที่หนีไม่พ้นก็เป็นเวรกรรมอยู่ที่นั่น บางพวกก็เป็นไข้ลงท้องตาย...”

“ สำหรับพระขาน้อยเจ้าเมืองพวนที่เข้ามาเข้ากับไทยนั้น ถูกจ้างจำซื้อคาแล้วแต่เนื้อจนถึงแก่อนิจกรรม แกร่ก็สืบสวนหาสมบัติเจ้าเวียงจันทน์เพราะทราบว่าได้ชนสมบัติมาไว้เมืองพวนมากมาย แกร่นำพระขาน้อยเพื่อต้องการข้าวของ แกรเห็นแก่เงินทองมากกว่าเกรงบาป ลาวเห็นใจแควมานานแล้วตั้งแต่โบราณ ลาวคายมอค์ม้วยเพราะแกวหลายครั้ง แกวไม่เคยช่วยลาวสร้างเป็นบ้านเป็นเมือง พวกแกวเป็นพวกค่างเชื้อชาติพระพุทธรูปก็ซื้อขายจำกัน ศาสนาไม่มีในเมืองเขา เพราะว่าเป็นพวกภาษาสัตว์ไม่ยำเกรงพระพุทธรเจ้า เขาไม่เชื่อในพระองค์...”

กล่าวโดยสรุปก็คือ ในช่วงหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์หัวเมืองบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่ถูกฝ่ายไทยกวาดต้อนเอามาไว้ฝั่งขวา ก็มีเมืองมหาไชย เมืองพวน เมืองเชียงขวาง เมืองชุมพร เมืองพวง เมืองพระตาน เมืองเชียงคำ เมืองเชียงแมน เมืองกาช เมืองเชียงคิ เมืองคำเกิด เมืองคำมวน เมืองหรรว เมืองหาว และเมืองวัง รวม 15 เมือง เมืองเหล่านี้มีผู้คนหลายชาติพันธุ์ มีทั้ง ผู้ไทย กะเลิง ไล่ ย้อ (ย้อ) ข่า ฯลฯ การกวาดต้อนคนเหล่านี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2376 เป็นต้นมา

วิถีชีวิตของชาวผู้ไทย

ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวผู้ไทย ก็คงเหมือนกับครอบครัวไทยทั่วไป คือ ในครอบครัวหนึ่งๆก็จะมีพ่อเป็นใหญ่ที่สุด รองลงมาคือ แม่ พี่คนโต และรองลงไปตามลำดับ

1.สังคมผู้ชายเป็นใหญ่ ในอดีตเมื่อ 40 ปีย้อนลงไป สังคมผู้ไทยได้ให้ความสำคัญต่อผู้เป็นสามีมาก ในปัจจุบันก็ยังให้ความสำคัญอยู่เพียงแต่ลดพฤติกรรมบางอย่างลงไปบ้าง เช่น

การกราบ การสวามิภักดิ์ในวันพระ บางคนไม่ได้ทำเลยโดยเฉพาะภรรยารุ่นใหม่ แต่จะสวามิภักดิ์ตอน “ ออกคำ ” (ออกจากการอยู่ไฟ) ใหม่ๆทุกครั้งเหมือนในอดีต ที่สวามิภักดิ์ตอนออกคำใหม่ๆ ก็เพราะสามีเป็นผู้ล่าหากทุกซั๊ก อดคาหลับจับคานอน คักน้ำหาฟืน ดูแลภรรยาที่อยู่คำ (เพราะฉะนั้นการอยู่คำนี้ภาษาลาวจึงเรียกว่า “ อยู่กรรม ”)

การสมมาในวันพระลดลงมาก บางคนไม่ทำเลย เพราะว่าเศรษฐกิจรัดตัว ทั้งตัวทั้งเมียต้องออกจากบ้านเพื่อไปทำงาน ผู้ออกจากบ้านบ่อยและกลับคิด คือ สามีนอกเรื่องงานแล้วอาจจะเป็นกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่น ประชุมประจำเดือน ประชุมเตรียมการทำบุญ หรือจัดงานด้านอื่นๆทำให้กลับบ้านคิด ภรรยาจึงนอนก่อน แต่ก่อนภรรยาต้อง “ ตื่นก่อนนอนหลัง ” จึงได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อไม่ได้สมมาบ่อยๆเข้า ก็เลยเลิกไปโดยปริยาย

การกราบสามีก่อนนอนก็เช่นกัน บางคนเอาปลายผมตัวเองเช็ดเท้าสามีในปัจจุบันเหลือน้อย แล้วจนแทบจะไม่มี จนจะเหลือแค่เพียงเรื่องเล่าที่เลิกไปก็ด้วยเหตุผลที่กล่าวไปแล้ว

การกินข้าว แต่ก่อนต้องพร้อมกัน เมื่อทุกคนนั่งวงล้อมมาข้าวแล้วให้สามีเริ่มก่อนเดี๋ยวนี้ลดลง เพราะค่างมีหุระลูกก็รีบไปโรงเรียน สามีก็คิดหุระก็อนุญาติลูกเมียกินก่อน นานๆเข้าก็เลยถือเป็นเรื่องธรรมดาไป แต่ก็มีแบบเดิมให้เห็นอยู่ไม่มากการเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มมีมาประมาณ 30 ปีมาแล้ว อีกประการหนึ่งที่เปลี่ยนไป คือ เดิมนี้นี้มีความเจริญขึ้นมาก หญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกัน ทั้งสามีภรรยาต่างมีบทบาทในครอบครัวเท่ากัน ช่วยกันทำมาหากินไม่มีใครขี้หย่อนกว่ากัน เช่น ทั้งสามีภรรยาต่างเป็นข้าราชการ แต่อย่างไรก็ตามภรรยาก็ยังให้ความนับถือสามีอยู่ ถึงแม้ลด พฤติกรรมบางอย่าง แต่ด้านอื่นยังไม่เปลี่ยนแปลง เช่น การให้ความห่วงใย เอื้ออาทร ประณิบัติ ก็ยังมีเหมือนเดิม

บรรดาลูกๆทั้งหลายต้องให้ความเคารพพ่อแม่ ไม่กระด้างกระเดื่อง มีเช่นนั้นแล้ว “ มันละด้อยละลง ส้างกั้นมีหิ้น ส้างเพงโท เจินลงเพงคีน ” (มันจะเลื่อม ทำกินไม่ก้าวหน้า สร้างสูงถึงศีรษะ ทะลายลงถึงคีน)

2. การสืบสายตระกูล ชาวผู้ไทยส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นหลักในการสืบสายตระกูล ในการสืบมรดกนั้นในอดีตก็นักจะให้ผู้ชาย เพราะถือว่าลูกผู้ชายต้องไปสมสร้างกับสามี บรรดาลูกชายคนที่จะได้มรดกมาก แบ่งเป็นดังนี้

1.ที่จะได้มากกว่าน้อง คือ “ อ้ายเอาสอง น้องเอาหนึ่ง ” เพราะมรดกต่างๆ เช่น ที่นา ถือว่าพี่เป็นคนช่วยพ่อทำมากกว่าน้อง นอกจากนี้พี่ยังเป็นคนเลี้ยงน้องด้วย

2.ผู้ที่รับภาระเลี้ยงดูพ่อแม่มาช่วยกันได้มากกว่า ไม่ว่าจะเป็นพี่หรือเป็นน้อง ถ้าเป็นผู้ดูแลพ่อแม่จนพ่อแม่ตาย มรดกส่วนที่ยกไว้ของพ่อแม่ย่อมเป็นของผู้ที่เลี้ยงดูนั้น เพราะเลี้ยงดูพ่อแม่จน “ เหม็นกับเข่า เหม็นกับคัก ” และ “ ไร่เงินเอาะ เทาะงะเท ” (ใช้เงินจัดการศพ จนขอดเกลี้ยงกระเป๋า) แต่ก็เหมือนกันที่พ่อแม่ให้ลูกสาวเป็นผู้มาเลี้ยงดูคน หรือไปอยู่กับลูกสาว ลูกสาวรับภาระในการเลี้ยงดู ลักษณะนี้ลูกสาวย่อมได้มรดกมากกว่า (แต่จำนวนพ่อแม่ที่อยู่กับลูกชายมีมากกว่าอยู่กับลูกสาว ทั้งในอดีตและปัจจุบัน) มีการให้มรดกแก่ลูกสาวอีกวิธีหนึ่ง คือ การ “ กวาล้าชาย ” (กล่าวเอาว่าเป็นลูกชาย) คือ

ในกรณีที่ลูกสาวแต่งงานออกเรือนไปอยู่กับสามีแล้วเกิดตกทุกข์ได้ยากสิ้นไร้ไม้ตอก ผู้เป็นพ่อก็เอามา “การกล่าวหา” ให้รับมรดกได้ “การกล่าวหา” นั้นจะกล่าวตอนมีหญิงสาวที่มีนามสกุลเดียวกันกับพ่อ (คือ พี่น้อง ลูกหลานของพ่อ) แต่งงานก็จะกล่าวในงานแต่งงาน โดยแจกไม้ขีดไฟให้ “ทำป้ายทำน้อง” (ผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายพ่อ) และบรรดาแขกทั้งหลาย แล้วประกาศให้ทราบว่า “นาง... ค่อยไปนี้จะกล่าวถือว่าเสมือนเป็นลูกชาย... ให้ญาติพี่น้องรับทราบไว้” เมื่อกล่าวแล้ว นาง... ก็มีสิทธิรับมรดกจากพ่อและนางคนเมื่อถูกกล่าวหาแล้วหันมาใช้นามสกุลของพ่อก็มี ในปัจจุบันนี้การสืบสายตระกูลสืบมรดก ลูกทุกคนมีสิทธิได้รับแบ่งเท่าเทียมกันแต่จะยกไว้ “พูดพ่อแม่” (ส่วนของพ่อแม่) ไว้ให้ผู้ที่เลี้ยงพ่อแม่จนตาย

ขนาดครอบครัว ในอดีตเมื่อ 40 ปีก่อนยังไม่มีการวางแผนครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีขนาดใหญ่ บางครอบครัวมีลูกถึง 10-12 คน ใครมีลูกมากยิ่งดีจะได้ “กินแรง” (กินแรง) ลูกคือ จะมีผู้มาเลี้ยงดู เวลาที่มีการแต่งงานจะมีการให้พรว่าสาวว่า “...เฮ้อได้ดูแลบ้านเฮ้อได้หลาน เข้มแข็ง...” (ให้ลูกเข้มแข็ง ให้ได้หลานเข้มแข็ง) แต่ในปัจจุบันทนกระแสกดดันทางเศรษฐกิจไม่ไหว เมื่อมีการรณรงค์การคุมกำเนิด จึงมีการคุมจำนวนลูกให้ได้ตามต้องการ บางครอบครัวก็มีลูก 2 คน บางครอบครัวก็มีแค่คนเดียว

ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย ในสมัยก่อน 30 ปีมาแล้ว ผู้ที่แต่งงานแล้วจะอยู่กับพ่อแม่หรือพ่อตาแม่ยายเสียก่อน ชั่วระยะ 2-3 ปี แล้วจึงค่อยแยกครอบครัวออก แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาเอง คือ พ่อแต่งงานอยู่กับพ่อแม่ชั่วระยะเดียวเดี๋ยวก็ออกไปนั้น จะแยกกล่าวดังนี้

ลูกชาย ในสมัยก่อนนั้นการหาเงินทองยังไม่คล่องเหมือนทุกวันนี้ รัฐบาลกลางสวน หรือค่านาหรืองานอื่นๆ ก็เพียงวันละ 5 บาท ดังนั้นเมื่อลูกชายแต่งงานแล้วต้องอาศัยอยู่กับพ่อเสียก่อน เพราะต้องพึ่งพ่อแทบทุกอย่าง เงินทองก็ยังไม่มียังต้องอาศัยพ่อแม่ เวลาที่จะออกเรือนแยกไปไม่แน่นอน หากน้องชายแต่งงานเร็ว พี่ชายก็จะแยกเรือนออกไปเร็ว เดียวนี้เปลี่ยนไป ความเจริญเข้ามาแนวทางหาเงินมีมาก ลูกชายก็เลยหาเงินเอง (บางที่พ่อแม่ได้อาศัยลูกชั่ว) สร้างฐานะได้ไว จึงแยกครอบครัวได้ไว

ลูกเขย ไม่มีความจำเป็นแล้วไม่มีใครอยากจะ “ซุ้พ่อแม่” เลย เพราะทุกข์ยากทั้งกายและใจสำหรับทุกภริยาภพ คือ “กะลา” หลายอย่าง ทำงานสารพัด จนมีคำพูดว่า “เล็กอยู่เหินว่าเขย” (เล็กอยู่เรือนเรียกว่า พร้า ซ้ำอยู่เรือนเรียกว่า เขย) เสมือนว่าเขยคือข้าคนหนึ่งในเรือน ความทุกข์ยากของเขยขุพรรณหาไว้เป็นอนุอาธิสถาน ดังนี้

“เป็นเขยนี้ทุกข์ยากหัวใจ

เห็ดแนวไคยอันแต่เห็นว่

(ทำอะไรกลัวแต่ท่านว่า)

สถานกะด่ากะดั่งกะเบี๊ยน

อยู่ในเรือนมูบมูบม้าย (อยู่ในเรือนแบบเจียมตัว ก้มหน้าอยู่)

บ่ว่าฮ้ายมันแม่นฮีหลี (ไม่ได้ใส่ความ เพราะมันเป็นความจริง)

แต่หัวทีเกินอุกเกินอ้ง (ในหัวคิดมีแต่ความกตัญญู)

นั่งบ่อนไคฮ่านแต่ผิคแม่เผ่า (นั่งตรงไหนกลัวแต่ผิคแม่ชาย)

ขวมือกะบ่คิง (20 วันก็ไปไหวคิง (อยู่อย่างเจียมตัว))

เลิงบากยามกินข้าวสองสามคำกะหัดอ้ม (ยามกินข้าว 2-3 คำก็อ้ม)

จิมอันนั้นอันนี้หนีจ้อยบ่อยู่คน (จิมด้วยนั้นด้วยนี้หนีไปไม่อยู่นาน)

ฝูงหมู่คนกินข้าวกันก็เหลียวเบ็ง (ฝูงหมู่คนกินข้าวด้วยกันก็เหลียวดู)

ส่งบากฮุ่มบากฮั้มแนมเจ้าว่าจิงไค (ส่งฮั้มเป็นนัยๆว่าเจ้าเขยเป็นอย่างไรท่วงทีละอายหรือเปล่า)

สมัยก่อนเขยจะต้องจำใจอยู่ เขยซู่ที่ทุกซำกมาขอ “ ซู่ ” พ่อตานี้มีโอกาสดูออกเรือนต่างหาก คือ เมื่อตั้งตัวได้ก็ซออออกเรือนไปเลย (หมายถึงว่า 2-3 ปีจึงออก) แต่ประเภทที่พ่อตามีลูกคนเดียวเป็นลูกสาว หรือมีลูกสาวเดียว ลูกชายออกเรือนไปอยู่ต่างหาก พ่อตาต้องการให้ลูกเขยมาเลี้ยงจึงให้มาเป็นเขยซู่ ประเภทนี้ต้องอยู่กับพ่อตาแม่เขยตลอดไป ถ้าพ่อตาไม่ให้ออกเรือนก็ต้องซู่ตลอดไป จนพ่อตาแม่เขยเสียชีวิตแต่ก็คุ้มเพราะมรดกพ่อตาเขยจะเป็นผู้ได้มากกว่า

ในปัจจุบันนี้เขยซู่ประเภทที่ออกเรือนได้ จะออกเรือนเร็วกว่าอดีต เพราะความเจริญก้าวหน้า ถึง การหาเงินหาทองเพื่อสร้างฐานะได้เร็วกว่าดังได้กล่าวมาแล้ว ถึงแม้จะมีกรรซู่พ่อเผ่า พ่อเผ่าก็หัวสมัยใหม่พยายามทำให้ลูกเขยอยู่อย่างสบายใจเป็นกันเอง แต่อยู่ในกรอบครวัของสังคมทั่วไปสำหรับศีลสำคัญก็ยังปฏิบัติอยู่ เช่น ห้ามกระทำบางอย่างบนบ้านพ่อตา เช่น ถีบพรว้า จักพิกพรว้า คิด สี ตี เป่า ร้อง รำ ทำเพลง จับมือถือแขนน้องสาวภรรยาห้ามทุกกาลเทศะ

การรักษาโรค ในอดีตการแพทย์การสาธารณสุขยังไม่เจริญ ยังไม่กว้างขวาง ชาวผู้ไทยเมื่อเจ็บป่วยก็ทำการรักษาเยียวยาตามมิตามเกิด ตามความเชื่อ หรือตามความรู้ทางด้านสมุนไพร การรักษาด้วยสมุนไพรนี้อาศัยความรู้และประสบการณ์ของบรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมา บางคนมีความรู้มากใน

ด้านสมุนไพรรักษาโรค จนสามารถประกอบอาชีพรักษาโรคด้วยสมุนไพรได้ ผู้ไทยเรียกว่า “ หมอสะ
ไม้ ” (หมอรากไม้) และยังมีหมอเฉพาะโรคด้วย เช่น หมอกระดูก หมอหมากรักไม้ (รักษาผู้ที่ไข้หมากรัก
ไม้) เป็นต้น

วัสดุและแหล่งที่มา วัสดุที่เป็นพืชต่างๆและบางอย่างก็ได้จากสัตว์ ซึ่งหาได้จากป่าและ ภูเขา
ใกล้บ้านนั่นเอง

การใช้ ด้วยสมุนไพรที่ได้จากพืชมีการใช้ไม่เหมือนกัน บางชนิดใช้ราก บางชนิดใช้ลำต้น บาง
ชนิดใช้ทั้งราก ลำต้น ใบ ดอก ผล และวิธีใช้ก็มีทั้งต้ม แช่น้ำ ผน อบ ดม ทา แล้วแต่โรคและแล้ว
แต่สมุนไพร

ความเชื่อเรื่องการรักษาโรค หมอรักษาโรคในอดีตนั้นยังมีความเชื่อในเรื่องของกระบวนการ
รักษาหรือฮีดคลองอยู่ ถ้าผิคลีคแล้วจะรักษาไม่หาย แต่หมอจะพูดว่า “ ผิดครู ผิดคาช ” คำว่า “ คาช
หรือคำชกฎ ” ซึ่งจะขอแยกกล่าวกระบวนการดังนี้

1. การไปหาหมอลังคังมีดอกไม้มือหนึ่ง คือ ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ ไปหาอย่างกิจลักษณะ
จนถึงบ้าน ยกวันจันเป็นจริงๆพบกันที่กลางบ้านก็พากันที่กลางบ้านเลขก็ได้ แต่ต้องมี
ดอกไม้เทียนคู่ดังกล่าว
2. ฝ่ายผู้ไวยต้องแต่งคาช จำนวนเงินใส่ในคาชตามที่หมอบอก เงินใส่คาชนี้จะเกิดที่ครู
บอกไม่ได้ เช่น 6 สลิก 12 บาท เป็นต้น ส่วนคำปวยการของหมอนั้นแล้วแต่ฝ่ายผู้ไวย
จะให้ คำปวยการผู้ไทยเรียกว่า “ คำเชิงคิน ” (คำเชิงคิน) และหมอรากไม้ทุกคนมัก
จะมีมนต์ในการรักษาด้วย
3. รื้อคาช จะรื้ออยู่ 3 กรณี คือ คนไข้หาย คนไข้ไม่หาย คนไข้ตายก็รื้อได้
4. เครื่องยาบางอย่างมีชื่อ “ สะล่า ” อยู่ตั้งแต่การไปหา การใช้ เช่น น้ำมันจาห้านมหญิง
จะต้อง การคั้นน้ำมันงาต้องให้ผู้ชายหา เมื่อนำไปใช้ก็ต้องเก็บไว้ให้ลืมิให้ผู้หญิง
ไปถูกต้องหมอนั้นแล้วมันจะไม่ขลัง

ในปัจจุบันนี้ผู้ที่เป็หมอรากไม้หายากแล้ว เนื่องจากการสาธารณสุขและโรงพยาบาลได้แผ่
กว้างออกไปถึงชนบท ผู้ป่วยเป็นไข้จะไปโรงพยาบาล จะมีก็เพียงผู้ที่รู้เกี่ยวกับสมุนไพรรากไม้บาง
อย่าง และหาต้มดื่มเป็นเครื่องดื่มเพื่อสุขภาพเท่านั้น

หมอเป่า หมอทรง หมอธรรม ในกลุ่มชาวผู้ไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันยังไม่ปรากฏมีผู้มีอาชีพแพทย์แผนโบราณโดยเฉพาะ มีเพียงผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพร รากไม้ รากยา พืชช่วยเยียวยาผู้เจ็บไข้ได้ป่วยแล้วได้ค่าตอบแทนเล็กน้อยๆพอเป็นสินน้ำใจ ถ้าทางฝ่ายคนไข้ไม่มีเงินก็รักษาฟรีเอาที่เอาน้องไว้

ในอดีตยังมีหมออีกประเภทหนึ่งที่รักษาคคนไข้ด้วยการใช้คาถาเป่า (เรียกว่า หมอเป่า) คนป่วยเป็นไข้ คัดคันไม้ ควาชชน แฉงหักขามวมซ้ำ หมอกก็ใช้คาถาเป่าได้ (ส่วนจะหายจริงเพราะคาถาเป่าหรือไม่นั้นไม่ขอยืนยัน) ซึ่งชาวบ้านในอดีตมักจะไปหาหมอมานี้เป่า ในเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยในสมัยอดีตมักจะขอให้ผี ที่ถูกไล่ความบ่อยที่สุด คือ ผีปอบ และผีป่า

ผีปอบ คือ คนที่เรียนคาถาประเภทเครื่องรางวิชา และ “ กระถ้ำ ” ถือปฏิบัติตามที่ครูบอกไม่ได้ เมื่อเป็นปอบแล้วจะมีวิญญาณสิงสถิตอยู่ในตัวคนนั้น และเป็นวิญญาณร้ายที่ออกหากินคน ผู้ที่ถูกกินจะป่วยลง เมื่อหาหมอเป่าคนป่วยก็จะเพ้อออกมาว่าเป็นผู้ใดมาเข้า การที่คนป่วยเพ้อออกมาผู้ไทยเรียกว่า “ เอาะป๊ะ ” (ออกปาก) หมอเป่าก็จะใช้คาถาเป่าคุณจนปอบยอมออกจากร่าง เมื่อปอบออกจากร่างแล้วคนไข้ลุกขึ้นนั่งเดินได้ ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้ป่วยนอนจมอยู่ไปไหนมาไหนไม่ได้

ผีป่า เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ในป่า คันไม้ใหญ่ ถ้าคนไปทำผิด เช่น ไปตัดไม้หรือไปควนบ่อน้ำในแหล่งน้ำซับกลางป่า หรือของป่าบางอย่าง หรือไป “ ปากเสียงก้องร้องเสียงดัง ” ผีป่าก็จะเข้าห้ร่างทำให้เป็นไข้ได้ป่วย หรือบางทีเห็นหญิงสาวสวยผีป่ารักก็เข้ามาห้ร่างได้เหมือนกัน อาการป่วยก็เหมือนผีปอบ แต่หมอเป่าคนไข้เพื่อไปทางป่าว่าอยู่ที่นั่นคันไม้ นั่นหนองน้ำนี้ “ พวกสุไปร้อบ้านกู ” (คัดคันไม้) เป็นคัน หมอกก็จะคุณจนออกเช่นกัน

หมอทรง เป็นหมอที่ทำพิธีอัญเชิญวิญญาณต่างๆตามที่ผู้มาหาบอก เพื่อให้เจ้าร่างหมอทรงแล้วจะได้บอกกล่าวเรื่องราวระหว่างวิญญาณกับผู้มาหาหมอ

หมอธรรม เป็นหมอที่นั่งทรงทางในเพื่อดูดวงชะตา หรือสิ่งที่มีมากระทำต่อคนใดคนหนึ่งที่มาหาหมอ หรือไล่เลขไล่ยาม ผู้ไทยเรียกว่า “ นั่งธรรม ” หมอธรรมจะเป็นสื่อระหว่างวิญญาณกับคนคล้ายหมอทรง แต่ไม่มีพิธีสลับซับซ้อนเท่าหมอทรง

การเหยา เป็นพิธีกรรมในการรักษาคคนป่วยตามความเชื่อของคนอีสาน ไม่เฉพาะแต่แต่ผู้ไทย ชาวอีสานเชื่อว่าคนที่เจ็บไข้ได้ป่วยก็เนื่องมาจากถูกผีกระทำ อาจจะเป็น ผีคง ผีป่า ผีแดน ผีปอบ ผีป่า ผีบรรพบุรุษ (อีสานว่า ผีเจื้อ) หรือถูกคุณไสย ผู้ที่เก่งกล้าสามารถในการขจัดปัดเป่าความเจ็บความไข้ออกไปได้ คือ หมอเหยา และหมอเป่า หมอเหยากับหมอเป่านี้ต่างกัน คือ หมอเป่าจะใช้

คาถาเป่าขับไล่ผีให้ออกเลย แต่หมอเหยาใช้ไม้บวม คือ พุคจาหว่านล้อมด้วยถ้อยคำอ่อนหวานและเป็น
ทำนองเหยา (คล้ายลำ)

ประวัติศาสตร์จังหวัดอำนาจเจริญ

เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๗ เจ้าพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนที่ ๒ มีใบบอก
ไปกราบทูลพระกรุณา พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขอพระราชทานตั้งบ้านโคกก่ง กงพะเนียง
(ปัจจุบันเป็นตำบลอยู่ในการปกครองของอำเภอชานุมาน) เป็นเมืองเขมราฐธานี พระพุทธเลิศหล้าน
ภาลัย จึงทรงกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งบ้านโคกก่งกงพะเนียง เป็นเมืองเขมราฐธานี ตามที่พระพรหมว
ราชสุริยวงศ์ กราบทูล และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า และให้อุปฮาดกำ บุดรชาคนโตของพระวอ
จากเมืองอุบลราชธานี มาเป็นเจ้าเมืองเขมราฐ (ที่ตั้งอยู่บริเวณบ้านคำแห้ว เมืองเก่า อำเภอชานุมาน)
ได้รับสถาปนาเป็นพระเทพวงศา (กำ)

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๖๕ เกิดศึกระหว่างกรุงเทพฯ กับกองทัพเจ้าอนุวงศ์ เจ้านครจำปา
ศักดิ์ ได้อพยพหนีเมืองเขมราฐ ขอให้พระเทพวงศา (กำ) เข้าเป็นพวกด้วย แต่พระเทพวงศาไม่ยอมจึง
ถูกประหารชีวิตพระเทพวงศา (กำ) มีบุตรชาย ๓ คน คือ พระเทพวงศา (บุญเฮ้า) คนที่ ๓ ท้าวแดง
มียศเป็นพระกำจันสุรงค์ ให้เป็นเจ้าเมืองวารินชำราบ พระเทพวงศา (บุญจันทร์) มีบุตรชายคนที่ ๒
คือ ท้าวบุญสิงห์ และท้าวบุญชัย ต่อมา ท้าวบุญสิงห์ได้เป็นเจ้าเมืองเขมราฐ มียศเป็นพระเทพวงศา
(บุญสิงห์) มีบุตรชาย ๒ คน คือ ท้าวเสื่อและท้าวพ่วง ซึ่งได้รับยศเป็น ท้าวจันทบูรหรือจันทบูร
ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๐๑ ได้กราบบังคมทูลขอฐานะบ้านคำใหญ่ (ปัจจุบันอยู่ในท้องที่อำเภอสิ
อำนาจ) ขึ้นเป็นเมืองอำนาจเจริญ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ยกฐานะบ้านคำใหญ่ขึ้นเป็นเมืองให้ชื่อว่า “เมืองอำนาจเจริญ” เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๐ และโปรด
เกล้าฯ ให้เจ้าจันทบูร (เสื่อ) มียศเป็นพระอมรอำนาจ (ต้นสกุลอมรสิน) ดังปรากฏตราสารตั้งเจ้า
เมืองอำนาจเจริญ ดังนี้

“สารตราเจ้าพระยาจักรี ศรีอภัยพิทักษ์ สมุหนายก อรรคมหาเสนาบดี อภัยภักดีปราชญ์มาหา
พระเทพวงศา พระอุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมราฐธานี” ด้วยพระราชโองการครุสเหนือเกล้า
เหนือกระหม่อมสั่งว่า เจ้าพระยาภิรมย์ภักดีมหาพิชัยสมุหนายก กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า
ท้าวจันทบูรเป็นนายกอง ตั้งอยู่บ้านคำบ้านหม้อ แขวงเมืองเขมราฐธานี มีจำนวนคน พระสงฆ์
สามเณร ๑๒๓ คน คนชรา-คนพิการ ๑๑๕ ท้าวเพี้ยจำบ้าน ๒๑๔ คน ชายฉกรรจ์ ๕๑๘ คน ข้า
พระ ๑๖ คน ทาส ๒๒ คน รวม ๑,๑๑๗ คน รับผูกถวายเงินแทนผลเร็ว เป็นหลวงปีละ ๕๓ หาบ
เมื่อถึงกำหนดปี ให้ส่งผลเร็วไปให้ครบจำนวน บ้านคำ บ้านหม้อ มีไร่นา ที่ทำกินกว้างขวาง แต่บ้าน
คำบ้านหม้อเดินทางไปเขมราฐธานี ใช้เวลาถึง ๓ คืน เจ้าเมืองเพี้ย ขึ้นลงไปมาเป็นที่พักอาศัยไม่ขาด
เมื่อปีมะโรง อัฐศก ได้มีหนังสือขึ้นไปปรึกษาพระเทพวงศา พระอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเข
มราฐธานี มีใบบอกให้ราชบุตรพาท้าวจันทบูร นายกอง ท้าวเพี้ย ขอลงมารับราชทาน ตั้งบ้านหม้อ

เป็นเมือง โดยขอให้ท้าวจันทบูร เป็นเจ้าเมือง ท้าวสีหาราช เป็นราชวงศ์ ท้าวสุริโย เป็นราชบุตร ทำราชการขึ้นกับเมืองเขมราฐธานี แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จึงทรงพระราชดำรัสว่า...

“ผู้คนและไพร่พลเมืองมีมาก ควรตั้งเป็นเมืองได้ ครั้นจะสมัครอยู่ไหนก็ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จักแต่งตั้งเป็นเมือง ทำราชการขึ้นกับเมืองขึ้นนั้น ทัวไปทุกบ้านทุกเมือง”

ซึ่งเจ้าพระยาธิบดีกรมดินทรมหาภักดีนิคมที่สมุหนายกปรึกษา พระเทพวงศา พระอุปราชราชวงศ์ราชบุตร จึงเห็นพ้องต้องกันพร้อมยกฐานะบ้านหม้อขึ้นเป็นเมือง ขอท้าวจันทบูร เป็นเจ้าเมือง ท้าวบุตร เป็นอุปฮาด ท้าวสีหาราช เป็นราชวงศ์ ท้าวสุริโย เป็นราชบุตร ทำราชการขึ้นกับพระเทพวงศา เจ้าเมืองเขมราฐนั้นชอบแล้ว ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระราชทานนามสัญญาบัตร ประทับตราพระบรมราชโองการ ตั้งท้าวจันทบูร เป็นพระอมรอำนาจอ เจ้าเมือง พระราชทานถาดหมาก คนโท ถิ่น สรรพหนึ่ง สัปทนแพรคันหนึ่ง เสื้อเข็มขาวริ้วดอกคังหนึ่ง แพรสีทับทิม ดิขฉลิบผืนหนึ่ง ผ้าสามวิลาสผืนหนึ่ง แพรหงอนไกลายผืนหนึ่ง ผ้าชิงปุมผืนหนึ่ง เป็นเครื่องยศฐานาศักดิ์ ขึ้นรักษาเมือง ทำราชการขึ้นกับเมืองเขมราฐธานีสืบไป และท้าวจันทบูร ผู้เป็นพระอมรอำนาจอ พึงบังคับบัญชา พระเทพวงศา อุปราชราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมราฐธานี ให้ท้าวอุปราชราชวงศ์ ท้าวราชบุตร เมืองอำนาจอเจริญ พึงบังคับบัญชา ท้าวจันทบูร ผู้เป็นอมรอำนาจอ เจ้าเมืองอำนาจอเจริญ แต่ที่ขอบด้วยราชการอย่าให้ถือว่าแต่ก่อนอยู่ได้บังคับบัญชาพระเทพวงศา เดียวนี้โดยแยกออกเป็นเมืองแล้ว อย่าได้ขัดแย้งต่อเมืองใหญ่ ฝ่ายพระเทพวงศา ก็อย่าอิงฉาพขามาทถือเป็นเมืองเขาเมืองเรา มีราชการเมืองมาก็ให้ ประณีประนอม ช่วยเหลือราชการให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อย่าถือเปรียบแ่งแ่งให้เสียราชการได้ อนึ่งเมืองอำนาจอเจริญเป็นเมืองที่คังใหม่ เจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ยังไม่รู้กฎหมาย แบบอย่าง ขนบธรรมเนียมให้พระเทพวงศา ว่ากล่าวสั่งสอนพระอมรอำนาจอประพฤติแต่ที่ควรที่ควร ฯลฯ ให้พระอมรอำนาจอ เจ้าเมือง พร้อมอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ท้าวเพี้ย ไปพร้อมด้วยพระเทพวงศา อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองเขมราฐธานี ณ อุโบสถพระวิหารเมืองเขมราฐธานี กราบบังคมทูลสด ถาสุตต์ถวายเป็นคำถวายของสุลิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รับพระราชทานน้ำทิพย์มนต์สด ขา ปีละ ๒ ครั้ง ตามธรรมเนียมสืบไป “หนังสือมา ณ วันอังคาร ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๘ จุลศักราช ๑๒๒๐ ปีมะเมีย สัมฤทธิศก พุทธศักราช ๒๔๐+”

เมืองอำนาจอเจริญ จึงได้รับการสถาปนาเป็นเมือง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โดยขึ้นการบังคับบัญชาของ เจ้าเมืองเขมราฐธานี โดยมีท้าวจันทบูร (เสื่อ) มีพระอมรอำนาจอ ซึ่งเป็นบุตรชายของพระเทพวงศา (ท้าวบุญสิงห์) เจ้าเมืองเขมราฐธานี ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระวอ เจ้าเมืองอุบลราชธานี เป็นเจ้าเมืองอำนาจอเจริญคนแรก นับว่าเมืองอำนาจอเจริญ เป็นเชื้อสายของเจ้าพระวอพระตาโดยตรง ต่อมา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เป็นเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง โดยการปฏิรูปการปกครอง ให้เข้าสู่ระบบการบริหารราชการแผ่นดินแบบยุโรปตามแบบสากล เป็นเทศาภิบาล เมื่อพุทธ ศักราช ๒๔๒๘ ถึง ๒๔๔๕ โดยยกเลิกการปกครองแบบเดิมที่ให้มีเจ้าเมือง พระอุปราช ราชวงศ์ และราชบุตร ที่เรียกว่า อาญาสี่

อาญาสี่ หรือ อาษญาสี่ เป็นตำแหน่งผู้บังคับบัญชาสูงสุด ในหัวเมืองมี ๔ ตำแหน่ง

๑. เจ้าเมือง เป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในการตั้งการบ้านเมืองทั้งปวง แต่ถ้าเป็นเมืองขึ้นเมืองใหญ่ เจ้าเมืองไม่มีอำนาจตัดสินใจประหารชีวิตผู้ร้ายอุกฉกรรจ์ และไม่มีอำนาจถอดถอน กรรมการเมืองผู้ใหญ่ (อุปราช ราชวงศ์ ราชบุตร) ต้องฟังคำสั่งจากเมืองใหญ่ หรือแล้วแต่ พระมหากษัตริย์จะมีพระกระแสรับสั่ง

๒. อุปราช หรือ อุปฮาด มีหน้าที่ทำการแทนเจ้าเมือง เมื่อเจ้าเมืองไม่อยู่ หรืออยู่แต่ไม่สามารถว่าราชการได้ อุปฮาดจะเป็นผู้ทำการแทนทั้งสิ้น

๓. ราชวงศ์ มีหน้าที่เกี่ยวกับอรรถคดี คัดสินชำระความในการปกครองทั่วไป ราชวงศ์มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งอุปราช และเป็นผู้รวบรวมสรรพบัญชี ส่วนอากร เป็นต้น

๔. ราชบุตร มีหน้าที่ควบคุมเก็บรักษาผลประโยชน์ของเมือง ราชบุตร แปลว่า บุตรเจ้าเมือง แต่ความจริงแล้ว ไม่จะเป็นต้องเชื้อพระวงศ์ของเจ้าเมืองเสมอไป แต่อาจเป็นผู้มีความรู้สามารถในการราชการที่พระเจ้าแผ่นดิน ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งราชบุตรก็ยังคงเรียกว่า “ราชบุตร”

ตำแหน่งอาญาสี่นี้เป็นเมืองหลักหรือเมืองที่ขึ้นกับเมืองใหญ่ เรียกว่า เจ้าเมือง อัครวงศ์ และอัครบุตร เมืองเจริญขึ้นมีผู้คนมากก็จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น เช่น เมืองมหาสารคาม ได้เลื่อนตำแหน่งอาญาสี่

ในปีพุทธศักราช ๒๔๑๑ คือ อัครฮาด เป็น อุปฮาด อัครวงศ์ และอัครบุตร เป็นราชบุตร

ตำแหน่งสำหรับหมู่บ้านมี ๔ ตำแหน่ง ซึ่งเทียบได้เป็นตำแหน่งของการปกครอง ในปัจจุบัน

หัวฝ่าย เทียบกับ ตำแหน่งนายอำเภอ

คามแขง เทียบกับ ตำแหน่งกำนัน

พ่อบ้าน หรือ นายบ้าน เทียบกับ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน

จำบ้าน เทียบกับ ตำแหน่งสารวัตรหมู่บ้าน หรือสารวัตรตำบล

นับแต่ปี พุทธศักราช ๒๔๒๕ ถึง พุทธศักราช ๒๔๕๕ ได้ยกเลิกการปกครองแบบเก่า คือ ชกเล็ก

ตำแหน่งอาญาสี่สืบสกุล ในการเป็นเจ้าเมืองนั้นเสีย จัดให้ข้าราชการจากราชสำนัก ในกรุงเทพ ฯ

มาปกครอง เปลี่ยนชื่อตำแหน่งผู้ปกครอง จากเจ้าเมือง มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองแทนและปรับปรุงการปกครอง

หัวเมืองมณฑลอีสาน จึงยุบเมืองเล็กเมืองน้อยรวมเป็นเมืองใหญ่ ยุบเมืองเป็นอำเภอ เช่นเมือง

เขมราฐธานี เมืองยศ (ยโสธร) เมืองฟ้าหยาด (มหาชนะชัย) เมืองอุบล

(คำเขื่อนแก้ว) เมืองขุขันธ์ (ตระการพืชผล) เมืองอำนาจเจริญ ไปขึ้นการปกครองกับจังหวัด

อุบลราชธานี ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา อำเภออำนาจเจริญจึงได้แต่งตั้งนายอำเภอปกครอง

นายอำเภอคนแรก คือ รองอำมาตย์โทหลวงอนเณกอำนาจ (เปี้ย สุวรรณภู) พุทธศักราช

๒๔๕๕ - ๒๔๕๘ ต่อมาประมาณ พุทธศักราช ๒๔๕๘ ย้ายจากที่เดิม (บ้านคือ บ้านอำนาจ อำเภอ

ลืออำนาจในปัจจุบัน) มาตั้ง ณ ค่ายลุมพ่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองในปัจจุบัน ตามคำแนะนำของพระยาสุนทร

พิพิธ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเลขาณมณฑลอีสาน ได้เดินทางมาตรวจราชการโดยใช้เกวียนเป็น

พหุชนะ มีความเห็นว่าหากย้ายอำเภอมาตั้งใหม่ที่บ้านบุง ซึ่งเป็นชุมชนและชุมทางที่แยก ระหว่างเมือง
อุบล – มุกดาหาร และเมืองเขมราฐ – เมืองยศ (ยโสธร) โดยคาดว่าจะมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปใน
อนาคต โดยชื่อว่าอำเภอบุง (เสนอแนะย้ายพร้อมกับอำเภอเดชอุดม) ย้ายจากเมืองขุขันธ์ (ศรีสะเกษ)
มาขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี โดยยุบเมืองอำนาจเจริญเป็นตำบล ชื่อว่าตำบลอำนาจเจริญ ซึ่งชาวบ้าน
ชอบเรียกว่า เมืองอำนาจน้อย อยู่ในเขตท้องที่อำเภอสิรินธรในปัจจุบัน ต่อมาในปี พุทธศักราช
๒๔๘๒ จึงเปลี่ยนชื่อของอำเภอบุง เป็นอำเภออำนาจเจริญ ขึ้นปกครองกับจังหวัดอุบลราชธานี
ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งอำนาจเจริญ พุทธศักราช ๒๕๑๖ ซึ่งมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ ๑
ธันวาคม ๒๕๑๖ ตรงกับวันพุธ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีระกา ยกฐานะอำเภออำนาจเจริญ เป็น
จังหวัดอำนาจเจริญ โดยให้แยกอำเภออำนาจเจริญ อำเภอนามน อำเภอปทุมราชวงศา อำเภอพนา
อำเภอหัวตะพาน อำเภอเสนางคนิคม และกิ่งอำเภอลืออำนาจ (ปัจจุบันอำเภอลืออำนาจ) รวม ๖
อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ โดยแยกออกจากการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี รวมกันขึ้น เป็นจังหวัด
อำนาจเจริญ (ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๕-๕-๖ เล่ม ๑๑๐ ตอนที่ ๑๒๕ ลงวันที่ ๒
กันยายน ๒๕๑๖)

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดอำนาจเจริญเป็นจังหวัดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอยู่ห่างจาก
กรุงเทพมหานคร ทางรถยนต์ประมาณ 568 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งสิ้น 3,161.248 ตารางกิโลเมตรหรือ
ประมาณ 1,975,780 ไร่ โดยมีอำเภอนามน มีพื้นที่มากที่สุดคือ 641.92 ตารางกิโลเมตร และ
อำเภอลืออำนาจมีพื้นที่น้อยที่สุด 20,967 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอเมืองนกา จังหวัดยโสธร

และอำเภอนาคู จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอเขมราฐ, อำเภออุบลรัตน์, และอำเภอศรีสะเกษ จังหวัด
อุบลราชธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอโขงเจียม และอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบัวคำว และอำเภอเมืองนกา จังหวัดยโสธร

จำนวนประชากร

จังหวัดอำนาจเจริญมีประชากร 368,856 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 10 มกราคม 2549) 87,710
ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 4.20 คน เฉลี่ยความหนาแน่น 116.65 คน ต่อ ตารางกิโลเมตร ประชา
กรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชน อำเภอเมืองอำนาจเจริญ โครงสร้างประชากรเป็นชาวไทย
อีสาน มีเชื้อสายจีน เชื้อสายลาวและเชื้อสายเวียดนามอยู่เล็กน้อย จำนวนดังนี้

ประชากรวัยเด็ก 104,241 คน

ประชากรวัยแรงงาน 190,446 คน (ส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม)

ประชากรวัยสูงอายุ 74,169 คน

แหล่งท่องเที่ยวจังหวัดอำนาจเจริญ

จังหวัดอำนาจเจริญมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามมากมายเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป คือ

พระมงคลมิ่งเมือง (พระใหญ่)

เป็นที่สำคัญคู่บ้านคู่เมือง ตั้งอยู่ที่พุทธอุทยาน ถนนชยางกูร อำเภอเมือง มีพุทธลักษณะตามอิทธิพลด้านศิลปะอินเดียเหนือแล้ววันปาละ ซึ่งได้แผ่อิทธิพลด้านศิลปะมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 เป็นพระพุทธรูป ปางมารวิชัย หน้าตัก 11 เมตร ส่วนสูงวัดจากพื้นดินระดับต่ำสุดถึงยอดเปลว 20 เมตร โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กโดยตลอด ล้วนออกแบบปูนด้วยกระเบื้องโมเสคสีทอง การก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์ วันที่ 31 มีนาคม 2508 เชื่อกันว่าพระมงคลมิ่งเมืองเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีประชาชนทั้งชาวอำนาจเจริญและจังหวัดใกล้เคียงให้ความเคารพและกราบไหว้บูชาทุกปี ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 (วันมาฆบูชา) ชาวบ้านจะจัดงานนมัสการ พระมงคลมิ่งเมืองและถือได้ว่าเป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดอำนาจเจริญที่ถือปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีการแสดง แสง สี เสียง ค่านามเมืองอำนาจเจริญเป็นประจำทุกปี

วัดถ้ำแสงเพชร

“วัดถ้ำแสงเพชร หรือศาลาพันห้องเป็นศาลาอยู่ยอดเขาสูงทิศเหนือ มีถ้ำขนาดใหญ่ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปสวยงาม” ค่อมเมื่อปี พ.ศ. 2511 หลวงปู่ชา (วัดหนองป่าพง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี) ได้มาหานักบวชเพื่อธรรมที่ถ้ำพระใหญ่ 5 คืบ ถ้ำแสงเพชร เป็นสำนักสงฆ์ซึ่งเป็นสาขาของวัดหนองป่าพง มีการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ มากมาย มีการคัดถนนทางลาดยางมาตั้งมหาวิทยาลัย กว้าง 28 เมตร ยาว 60 เมตร โยพื้นที่ล่างเป็นแท่งน้ำฝนไว้ใช้หน้าแล้งและทำให้วิหารมีบรรยากาศเย็น ช้างมหาวิทยาลัยพระพุทธรูปไสยาสน์ ยาว 19 เมตร มีพุทธลักษณะที่สวยงามและเจดีย์สถูปภายในมีรูปปั้นเหมือนของหลวงปู่ชา และภาพเขียนฝาผนังสีน้ำพุทธประวัติสวยงามมาก ห่างจากจังหวัดไปทาง อ.ปทุมราชวงศา 11 ก.ม.

วัดพระเหลาเทพนิมิต

พระเหลาเทพนิมิต เป็นพระประธานประดิษฐานอยู่ในอุโบสถวัดพระเหลาเทพนิมิต อ.พนา สร้างด้วยอิฐถือปูน ลงรักปิดทองสูง 2.70 เมตร เล่าลือกันในหมู่บ้านไม่รู้จบสิ้น เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนชาวพุทธทั่วไปมานานกว่า 200 ปี นักโบราณคดีจากกรมศิลปากรสันนิษฐานว่า ทั้งโบสถ์และองค์พระประธานเป็นสถาปัตยกรรมในศิลปะลาวมีอายุราว พ.ศ. 2263 เมื่อถึงวันเพ็ญเดือนสาม ของทุกปี ซึ่งถือกันว่าเป็นเทศกาลปิดทององค์พระเหลาเทพนิมิต จะมีพุทธศาสนิกชนทั่วทุกสาร

ทิศหลังไหลกันมาบำเพ็ญบุญและแก้บน โดยนำปราสาทผึ้งมาทอดถวาย นำดอกไม้มารูปเทียนมา
สักการะ กลายเป็นประเพณีปฏิบัติกันมิได้ขาด แม้ในวันธรรมดาก็มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสมานมัสการเป็น
ประจำ

วนอุทยานคอนเจ้าปู่

ตั้งอยู่ที่อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 40 กิโลเมตร วน
อุทยานคอนเจ้าปู่มีเนื้อที่ประมาณ 260 ไร่ อยู่ห่างจากบ้านพนาไปทางทิศใต้ประมาณ 1 กิโลเมตร
สภาพทั่วไปเป็นป่า ประกอบด้วยต้นไม้เบญจพรรณนานาชนิด เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งมีลิงเป็นจำนวนมาก อาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้ประมาณ 500 ตัว

วนอุทยานคอนเจ้าปู่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดอำนาจเจริญ และยังเป็นสถานที่
ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนและชาวอำนาจเจริญให้ความเคารพบูชา มีศาลปู่ตาซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์ของเจ้าปู่
(พรานที พรานทอง) โดยมีรูปปั้นสูง 6 ฟุต ตั้งตระหง่านอยู่และมีพุทธสถานที่สำคัญคือ พระพุทธรูป
ปางประสูติ ปางตรัสรู้ ปางปฐมเทศนา และปางปรินิพพาน อยู่ในบริเวณวนอุทยานคอนเจ้าปู่แห่งนี้

ป่าดงใหญ่

เป็นป่าชุมชนที่มีพื้นที่ครอบคลุมตำบลสร้างถ่อน้อยทั้งตำบลและตำบลจิกคู่บางส่วน และเป็น
ป่าชุมชนผืนเดียวที่ยังคงรักษาความเป็นป่าได้อย่างสมบูรณ์ถือได้ว่าเป็นมรดกของชาติที่อยู่คู่ อำเภอหัว
ตะพานมาโดยตลอด ซึ่งประกอบด้วยสถานที่ท่องเที่ยวมากมาย เช่น

สวนสัตว์เปิดบ้านนาญ มีสัตว์น้อยใหญ่ให้เลือกชมมากมาย และมีสัตว์แปลก ๆ ที่หายาก เช่น ควาย 3
ขา วัว 6 ขา เป็นต้น

หอคอยชมวิว มีความสูงเท่าตึก 5 ชั้น เป็นที่สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้ชมวิวทิวทัศน์ และธรรมชาติ
บริเวณป่าดงใหญ่และสวนสัตว์เปิดบ้านนาญ

อุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัว

ภูสระดอกบัวอยู่บริเวณรอยต่อกับอุทยานแห่งชาติภูสระดอกบัว ในพื้นที่บ้านคำเคียว บ้านคง
วาง บ้านเหล่าแก้วเมง ตำบลคำจ้อนแก้ว บ้านหินสัว ตำบลชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ เขตอำเภอ
เลิงนกทา จังหวัดยโสธร เขตอำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร เป็นเทือกเขายาวเหยียดหนาที่ไปด้วยป่า
เบญจพรรณ เช่น ขาง มะค่า ตะแบกแดง กระบาก จิงชัน ประดู่ ฯลฯ แต่เดิมเป็นป่าที่ถูกคมไปด้วยคัน
ไม้ขนาดใหญ่ แสงส่องไม่ถึงพื้นดิน มีสัตว์ป่า เช่น ช้าง หมู เสือ เลียงผา กวาง กระทิง และหมีป่า
อยู่อย่างชุกชุม ปัจจุบันไม้ได้ถูกทำลายจนเหลือสภาพป่าไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ และสัตว์ป่าได้สูญพันธุ์
เกือบหมดแล้ว ภูสระดอกบัวมีตำนานเล่าว่า แต่เดิมเป็นที่อยู่ของผีบังบด มีคันยาสูบขนาดใหญ่เท่าขา
คน คันสมุนไพรวิเศษหลายชนิดขึ้นอยู่เต็ม ท้าวชมภู ผู้ใหญ่บ้านคำเคียวได้พาชาวบ้านไปหาของป่า
เกิดวิวาห์ระหว่างทางหาน้ำดื่มไม่พบเลย จึงตั้งอธิฐานต่อเจ้าป่าเจ้าเขาขอให้พบน้ำดื่ม หลังจากเดินทาง

ไปอีกสักครู่ก็พบแอ่ง มีน้ำใสขังอยู่เต็ม มีหลายขนาดตั้งแต่ความกว้างไม่ถึงวาและมากกว่าวา มีหลายแอ่งน้ำลึกท่วมศีรษะคน มีดอกบัวแดงขึ้นชูรอรับแสงอาทิตย์สวยงามยิ่งนัก ทิวชมภูจึงชวนลูกบ้านลี้มปรากฏว่ามีกำลังขึ้นอย่างน่าประหลาดใจ ความกระหายน้ำหมดไปอย่างปลิดทิ้ง บรรดาชาวบ้านจึงพากันขนานนามว่า “ภูสระดอกบัว” สืบมาทุกวันนี้

แก่งต่างหล่าง

สถานที่ตั้งอยู่ที่บ้านศรีสมบุรณ์ ตำบลชานุมาน อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ อยู่ห่างจากจังหวัดประมาณ 80 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอชานุมาน 1 กิโลเมตร ลักษณะของแก่งต่างหล่าง คือ เป็นโขดหินขรุขระอยู่ริมแม่น้ำโขง เป็นหินศิลาแลงคล้ายชามหรืออ่าง เป็นแอ่งเป็นคูกิ่ง ในฤดูฝนน้ำจะท่วม เนื่องจากแม่น้ำโขงมีระดับน้ำสูงจึงท่วมแ่ง หน้าแล้งแอ่งน้ำจะมีความสวยงามมาก เหมาะเป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ คำว่า “ต่างหล่าง” เป็นภาษาถิ่น บอกถึงลักษณะของภาษาที่มีลักษณะกว้างและคั่น

แก่งหินชัน

ลักษณะของแก่งหินชัน คือเป็นแก่งหินตั้งอยู่กลางแม่น้ำโขง ติดชายแดนไทย – ลาว อำเภอชานุมาน มีลักษณะเป็นร่องหินที่เกิดจากการกัดเซาะของกระแสน้ำเป็นเวลานานหลายพันปี ซึ่งมีลักษณะเหมือนพานหรือขัน ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาตินิยมไปเที่ยวชมความสวยงามของแก่งนี้เป็นจำนวนมาก และเป็นแหล่งซื้อขายปลาแม่น้ำโขง ซึ่งสร้างรายได้ให้แก่ชาวอำเภอชานุมานเป็นอย่างมาก

อ่างเก็บน้ำห้วยสีโท

เป็นอ่างเก็บน้ำที่มีสภาพแวดล้อมที่สวยงาม เหมาะสำหรับการพักผ่อน ระยะจากตัวอำเภอเมืองอำนาจเจริญถึงอ่างเก็บน้ำห้วยสีโท 15 กิโลเมตร ตำบลหนองมะแซว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

วนอุทยานภูสิงห์ – ภูผาผึ้ง

เป็นสถานที่พักผ่อนใจท่องเที่ยวและศึกษารธรรมชาติแห่ง พื้นที่ของวนอุทยาน เป็นภูเขาหินเป็นหินทราย มีจุดเล่นที่น่าสนใจ คือ ลานควายคู่ ตะพานหิน พระรัตนโกสินทร์ ผาผึ้ง ผาส่อง การเดินทาง เส้นทางถนนอรุณประเสริฐ จากอำเภอเมืองที่ทำการ อบต. ระยะทาง 18 กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายซึ่งเป็นถนนลูกรังอีก 4 กิโลเมตร ถึงที่ทำการวนอุทยานที่ทำการวนอุทยานให้บริการสถานที่พักผ่อนพร้อมที่พัก จำนวนไม่เกิน 40 คน

น้ำตกห้วยทราย

เป็นน้ำตกขนาดเล็ก มีน้ำหลากหลายตลอดปี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 9 ตำบลปากอ อำเภอชานุมาน จังหวัดอำนาจเจริญ น้ำตกสวยงาม บรรยากาศร่มรื่น เหมาะสมสำหรับเที่ยวพักผ่อน

ภูถ้ำช้าง

ห่างจากบ้านเหล่าแก้วเม้ง ประมาณ 3 กิโลเมตร ปกคลุมด้วยป่าเต็งรังป่าดิบโปรง มีจุดสำหรับชมทิวทัศน์ที่สวยงาม มีบ่อน้ำทิพย์อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ศรัทธาของชาวบ้าน บรรดาเกษตรกรในเหมาะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ

ประวัติศาสตร์อำเภอขานูมาน

1.ตำแหน่งที่ตั้ง

อำเภอขานูมาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดอำนาจหางจากตัวจังหวัดอำนาจเจริญ 85 กิโลเมตร นับเป็นอำเภอที่อยู่ไกลจังหวัดมากที่สุด

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอคอนตาล จังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) โดยมีน้ำโขงกั้นเขตแดนระหว่างประเทศ

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี และอำเภอปทุมราชวงศา จังหวัดอำนาจเจริญ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร และ อำเภอเสนางนิคมจังหวัดอำนาจเจริญ

สภาพพื้นที่

อำเภอขานูมาน มีพื้นที่ทั้งหมด 555.84 ตารางกิโลเมตร พื้นที่อำเภอโดยทั่วไปเป็นป่าไม้ธรรมชาติ ซึ่งเป็นเขตป่าสงวน แห่งชาติเป็นส่วนใหญ่ จะมีที่ลุ่มที่ดอนสลับกันไป บางแห่งเป็นภูเขาเตี้ยๆ บางแห่งเป็นที่ราบสลับเนินเขา สายน้ำส่วนใหญ่เป็นลำห้วย จะไหลลงสู่แม่น้ำโขง สายน้ำใหญ่ๆ ได้แก่ ห้วยท่ม ห้วยสมบัตินี้ ห้วยแก้วเม้ง ลำห้วยเม้ง ลำห้วยอ่างเก็บน้ำหลายแห่ง

การคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน ตำบลกับอำเภอ มีเส้นทางหลัก 2 เส้นทาง คือ

- ถนน รพช. (เดิม) สายขานูมาน – หนองไฮน้อย ระยะทาง 32 กิโลเมตร
- ถนน รพช. (เดิม) สายขานูมาน - หนองไฮใหญ่ - เสนางนิคม ระยะทาง 44 กิโลเมตร

การปกครอง

พื้นที่การปกครองของอำเภอขานูมาน แบ่งออกเป็น 5 ตำบล คือ ตำบลขานูมาน ตำบลโคกก่อ ตำบลคำเขื่อนแก้ว ตำบลสป้าก่อ และตำบลโคกสาร

2.ประวัติความเป็นมาของอำเภอ

ตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา ณ ริมฝั่งแม่น้ำโขงเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ล.) ตรงกันข้ามกับที่ว่าการอำเภอขานูมาน (หลังเก่า) มีปราสาทหินหลังหนึ่งตั้งอยู่ ได้มีอักษรคน

หนึ่งมานั่งลงกราบไหว้บริเวณใกล้ฝั่งเขตประเทศไทย รอยคุกเข่าและรอยนั่งปรากฏเป็นบั้งเล็กๆ อยู่
ครบจนทุกวันนี้ เมื่อกลุ่มชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ จึงให้ชื่อชุมชนว่า “บ้านท่าอภัย
คุ” (คุ เป็นภาษาท้องถิ่น แปลว่า คุกเข่า)

ต่อมาเมื่อประมาณ 90 ปี ที่ผ่านมา ทางราชการลาวได้ส่งนักศึกษาคนหนึ่งเข้ามาศึกษาวิชาการ
ในประเทศไทย เมื่อจบการศึกษาก็กลับไปยังประเทศของตน ประจวบกับในขณะนั้น เป็นเวลาที่ฝรั่งเศส
เข้ายึดครองประเทศลาวพอดี บุคคลนี้เกิดความไม่พึงพอใจ ไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของ
ฝรั่งเศส จึงชักชวนผู้คนมาสร้างบ้านเมืองขึ้นที่บ้านท่าอภัยคุ และขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร จึงได้รับ
พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระประจักษ์จตุรงค์” และตั้งชื่อชุมชนว่า “เมืองขานูมารมณฑล” ขึ้น
ตรงต่อมณฑลอุบลราชธานี ต่อมาเกิดข้าวยากหมากแพงและมีโรคระบาดอย่างร้ายแรง ผู้คนได้อพยพ
ไปอาศัยอยู่ทางจังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมาก ทำให้จำนวนพลเมืองน้อยลง ครั้นถึงปี พ.ศ.2453
กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ผู้สำเร็จราชการมณฑลอุบลราชธานี ได้ยุบเมืองขานูมารมณฑลลงเป็นกิ่ง
อำเภอ เรียกว่า “กิ่งอำเภอขานูมาร” ขึ้นตรงต่ออำเภอเขมราฐ กระทั่งปี พ.ศ.2501 จึงได้ยกฐานะขึ้น
เป็นอำเภอ ชื่อว่า อำเภอขานูมาน โดยเปลี่ยนคำว่า “ขานูมาร” (ผู้เบียดเบียน) เป็น “ขานูมาน” (ผู้มี
ความมานะพยายาม)

3. คำขวัญ

ชายแดนแห่งเดียว ป่าเขียวแสนสวย งามห้วยดงหิน แผ่นดินน่าอยู่ ชมหมู่ภูไท

4. ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญของชาวขานูมานที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย
มีดังนี้

บุญข้าวจี่

บุญข้าวจี่นิยมทำกันในเดือนสาม จะมีการจี่ข้าว หรือปิ้งข้าว โคนใส่เกลือและทาด้วยไข่แดง
เมื่อถึงกำหนดวันงานชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานมาถวายระ จะมีการแสดงธรรมศาสนา และข้าวจี่ที่
เหลือจะนำมาแบ่งกัน ไปรับประทาน

ประเพณีเปิดประตูเล่า

ประตูเล่าเป็นภาษาพูด ซึ่งหมายถึง ประตูขี้ข้าว หรือประตูนางข้าว ประเพณีนี้ปฏิบัติสืบต่อกัน
มาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และปฏิบัติในท้องถิ่นที่มีชาวภูไทอาศัยอยู่ วันทำพิธีตรงกับวันข้าง
ขึ้นเดือน 3 ออกใหม่ 3 ค่ำ ผู้กระทำพิธี ชาวบ้านทุกหลังคาเรือนรวมทั้งลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่นจะ
ต้องกลับบ้านมาร่วมพิธี จนมีคำกล่าวที่ว่า “ใครจะไปค้า ต้องมาสู่เจ้าเล่าข้าว อกแขนคนเล่าคนแก่”

การปฏิบัติในพิธี มีดังนี้

▶ จัดสำหรับอาหาร ซึ่งประกอบด้วย อาหารคาว หวาน ผลไม้ครบครัน ซึ่งจะทำกันทุกครัวเรือน

▶ นำสำหรับอาหารที่จัดเตรียมไว้ยกขึ้นไปตั้งบนเส้าข้าว

▶ คนเฒ่าคนแก่ของครอบครัวจะเป็นคนเรียกขวัญข้าว โดยคนเรียกขวัญจะนั่งตรงด้านหน้าสำหรับอาหารที่ตั้งไว้

▶ หลังจากทำพิธีเรียกขวัญข้าวเรียบร้อยแล้ว ทุกคนในครอบครัวจะนำสำหรับอาหารไปที่คอกวัว คอกควาย และคนเฒ่าคนแก่จะนำฝ้ายที่จัดเตรียมไว้ผูกวัว ผูกควาย และอุปกรณ์ในการทำนา เช่น ไถ คราด แอก เป็นการตอบแทนบุญคุณที่ช่วยทำนาจนได้เก็บเกี่ยวข้าว

▶ นำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงแขกที่มาร่วมพิธีเป็นอันเสร็จพิธี

ชาวภูไทจะไม่คักข้าวเปลือกออกจากเส้าเป็นอันขาด หากยังไม่ได้ทำพิธีเปิดประตูเส้าในเดือน 3 จะไม่ไปลงป่า ทำไร่ จนกว่าจะได้ทำพิธีนี้ก่อน

บุญพระเวส

บุญพระเวสหรือบุญมหาชาตินั้น คือการฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายในวันเดียว ถือเป็น อันสงฆ์ที่ยิ่งใหญ่ ในระหว่างที่พระเทศน์อยู่นั้นชาวบ้านจะทำกัณฑ์เทศน์มาถวายพระผู้เทศนาอยู่ตลอดเวลา อาจมีการเรียกรับเงินบูชากัณฑ์เทศน์กันในละแวกบ้าน แต่กัณฑ์เข้ามาดอนเทศน์ก็จะถวายพระรูปนั้น โดยไม่ได้เจาะจงว่าจะถวายพระนักเทศน์รูปใด

ประเพณีวันสงกรานต์

จะกำหนดจัดในวันที่ 13 - 15 เมษายน ของทุกปี ชาวบ้านจะสร้างน้ำพุพุทธรูปที่หัวพระที่บ้านและที่วัดจะมีการอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานและทำพิธีสงน้ำ การสงน้ำพุพุทธรูปจะสงด้วยน้ำหอม นอกจากนี้ยังมีการรคน้ำเพื่อขอพรจากผู้ใหญ่ด้วย

บุญจำฮะ

เป็นวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชาวภูไท จำฮะแปลว่าจำระ จะทำกันในเดือน 7 เพื่อเป็นการชำระจิตใจให้ผ่องใส และเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวบ้าน บุญจำฮะเป็นประเพณีที่แปลกไปจากประเพณีอื่นคือ จะมีพิธีไล่สิ่งชั่วร้ายหรือโรคภัยไข้เจ็บที่อยู่ในหมู่บ้านให้หมดไป จะมีพิธีทำบุญคักบาตร

และพระสงฆ์จะนั่งเวียนโดยมีชาวบ้านเป็นผู้เข็นรอบ ๆ หมู่บ้าน ขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็จะสวดมนต์และปลุกเสก กรวด หิน และหว่านไปตามที่ต่าง ๆ จะมีการยิงปืน จากนั้นพระสงฆ์จะสวดมนต์และเสกน้ำพุพุทธรูป ชาวบ้านจะมารับศีลและนำน้ำพุพุทธรูปไปอาบเพื่อความเป็นสิริมงคลให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ

บุญเข้าพรรษา

บุญเข้าพรรษามาตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เข้าพรรษาเป็นประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล คือให้ภิกษุอยู่จำพรรษา หรือเข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 เพื่อป้องกันไม่ให้พระสงฆ์ไปเหยียบข้าวในนาของชาวบ้าน และให้พระภิกษุศึกษาพระธรรมวินัย ส่วนชาวบ้าน ก็จะทำบุญในวันเข้าพรรษา มีการจัดอาหารคาวหวาน และเครื่องใช้ถวายพระ โดยเฉพาะอุปกรณ์ที่ให้แสงสว่าง เช่น เทียน ตะเกียง เพราะถือว่าการถวายทานแก่พระสงฆ์เป็นอานิสงฆ์แรง ทำให้เกิดสติปัญญามองเห็นธรรม ก่อนวันออกพรรษาวัดบ้านจะหล่อคันเทียนขนาดใหญ่ มีการประดับประดาอย่างสวยงาม และพอถึงวันเข้าพรรษาจะแห่รอบหมู่บ้านและนำไปถวายพระที่วัด นอกจากนี้ยังมีการถวายผ้าอาบน้ำฝนและบริวารอื่น ๆ แก่พระสงฆ์และมีการฟังเทศน์ด้วย

บุญข้าวประดับดิน

นิยมทำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เป็นงานบุญที่ทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรต และผีที่ไม่มีญาติ ข้าวประดับดินได้แก่ ข้าว อาหารคาวหวาน หนาก พุท บูรี ห่อด้วยใบตอง จะนำไปวางตามคันไ้มหรือที่ใดที่หนึ่ง ตามบริเวณวัดและมีการเชิญวิญญาณญาติมิตร ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้วมารับประทานอาหารที่อุทิศไปให้ มีการนำภัตตาหารถวายแก่ภิกษุและอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายด้วยการกรวดน้ำ

บุญออกพรรษา

ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันออกพรรษา จะมีการบุญตักบาตร และจะมีพิธีการแข่งเรืออำเภอนาหมานเป็นอำเภอยาวแดนติดกับแม่น้ำโขง จึงจัดแข่งเรือที่แม่น้ำโขง โดยจะมีเรือจากตำบลและหมู่บ้านต่าง ๆ มาร่วมแข่ง

บุญกฐิน

บุญกฐินเริ่มตั้งแต่ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันเพ็ญ เดือน 12 การทำบุญกฐินเป็นประเพณีที่กระทำกันมาแต่โบราณ ในเขตพื้นที่อำเภอนาหมานนิยมทำบุญกฐินสามัคคี และจุลกฐิน หรือกฐินเล่น คือเป็นการทำผ้ากฐินให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง ในช่วงเวลาเข้าพรรษาวัดบ้านผู้มีจิตศรัทธาจะไปเลือกวัดที่จะทำบุญกฐิน เรียกว่าการปักกฐิน เป็นการจองล่วงหน้าจะมีการถวายกฐินที่วัดนั้น ๆ การทอดกฐินต้องเตรียมองค์กฐินให้พร้อมซึ่งประกอบด้วย ผ้าไตรจีวร คือผ้าสามผืน มีสบง จีวร สังฆาฏิ และมีเครื่องไทยทาน อัฐุ-บริวารสำหรับถวายพระ

5. เทศกาลสำคัญ

เทศกาลแข่งเรือออกพรรษา หน้าสำนักงานเทศบาลตำบลชานุมาน เป็นการแข่งขันทายเรือยาว จึงด้วยพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ซึ่งจะมีเรือจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้าร่วมแข่งขันด้วย

6. สถานที่ท่องเที่ยว

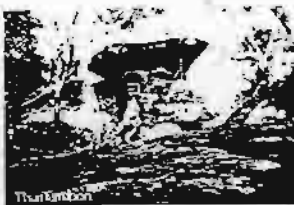
อำเภอชานุมานมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ดังนี้

วัดป่าภูมะโรง

ออกจากบ้านคำแก้ว หมู่ที่ 1 ตำบลคำเขื่อนแก้ว ไปทางทิศตะวันตก เป็นภูเขาติดต่อกันยาวตลอดแนว ปกคลุมด้วยป่าไม้ธรรมชาติ มีสัตว์ป่าธรรมชาติ เช่น กระรอก ไก่ป่า เป็นต้น เหมาะสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

เที่ยวเชิงอนุรักษ์

วัดป่าศิรวงค์

ออกจากบ้านคำแก้ว หมู่ที่ 1 ตำบลคำเขื่อนแก้ว ไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 700 เมตร ถนนสาย รพช.บ้านคำแก้ว - คำเคียบ ปกคลุมด้วยป่าไม้ธรรมชาติ มีหินที่มีลักษณะคล้ายรูปสัตว์หลายชนิด เช่น เต่า และมี สัตว์ป่าธรรมชาติ เหมาะสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ภูคำพระ

อยู่ห่างจากบ้านสงยาง หมู่ที่ 6 ตำบลคำเขื่อนแก้ว ประมาณ 3 กิโลเมตร จะมีภูเขาทอดยาว เป็นภูมิประเทศที่สวยงาม สภาพทั่วไปเป็นลานหินกว้างได้หน้าผามีถ้ำ ภายในมีพระพุทธรูปโบราณและพระพุทธรูปปั้น สามารถขับรถยนต์ขึ้นไปจอดชมวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม ร่มรื่นได้ รอบๆ

เขา เป็นป่าไม้โปร่ง สวยงาม เหมาะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ

ภูคำเคื่อย

ห่างจากบ้านคำเคื่อย หมู่ที่ 2 ตำบลคำเขื่อนแก้ว ประมาณ 3 กิโลเมตร ปกคลุมด้วยป่าไม้เต็งรังและป่าไม้เบญจพรรณ มีสถานที่สำหรับชมทิวทัศน์ และดำอันสวยงาม บรรยากาศร่มรื่น เหมาะกับการพักผ่อน

น้ำตกตาดใหญ่

ตั้งอยู่ที่บ้านหินกอง หมู่ที่ 5 ตำบลโคกแก้ว ระยะทางห่างจากหมู่บ้านหินกอง ประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นน้ำตกที่เกิดจากลำน้ำห้วยถ่ม กว้างประมาณ 30 เมตร ไหลผ่านหน้าผา มีน้ำตกตลอดปี โดยเฉพาะในช่วงเดือนมกราคม - พฤษภาคม ของทุกปี

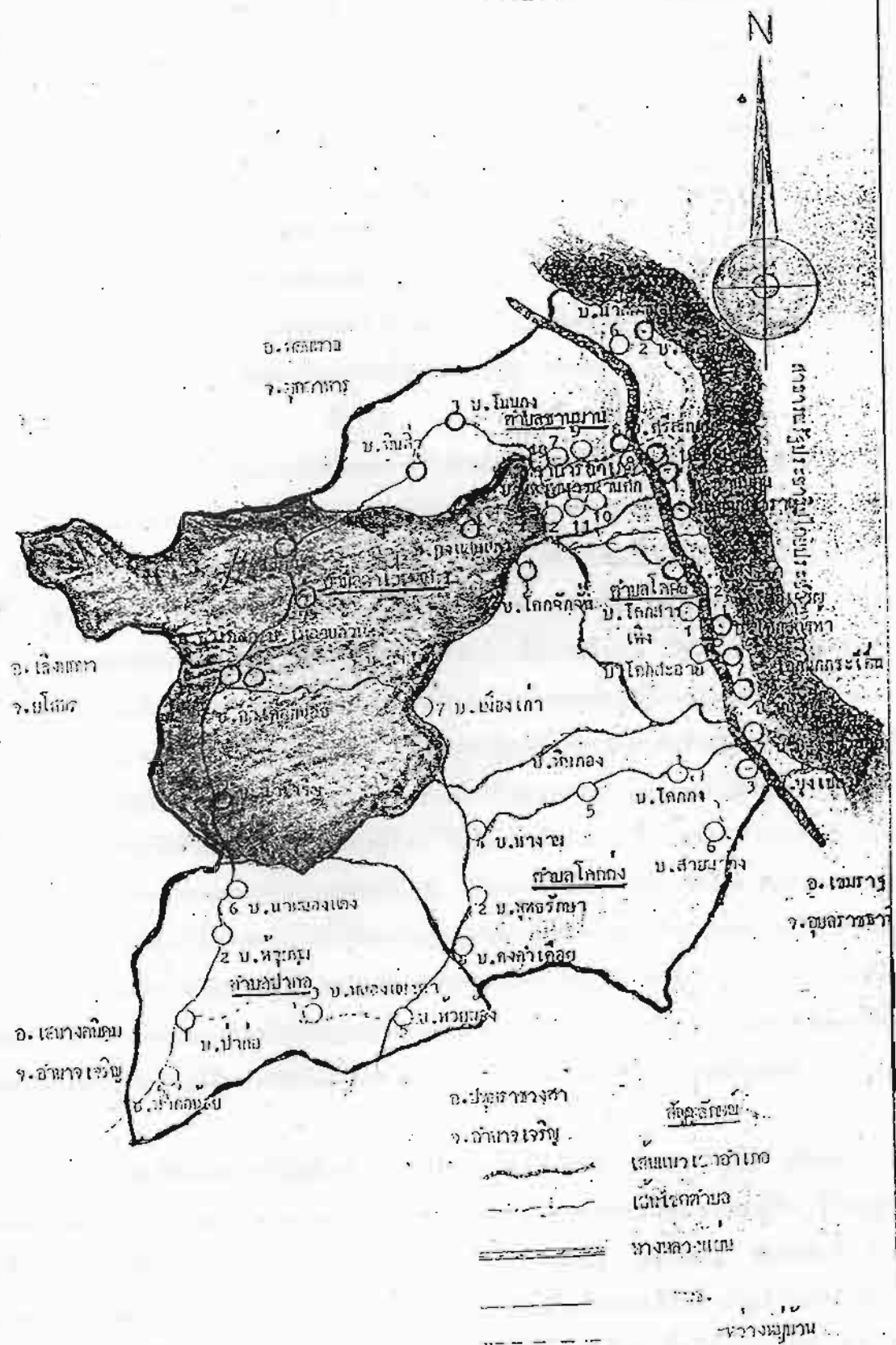
น้ำตกห้วยทราย

เป็นน้ำตกขนาดเล็ก มีน้ำไหลตลอดปี ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 บ้านทองสีดา ตำบลปากอ เป็นน้ำตกที่ใสสะอาดไหลผ่านโขดหินเป็นน้ำตกที่สวยงาม บรรยากาศร่มรื่น เหมาะสำหรับการท่องเที่ยว

แม่น้ำ ลำคลอง ตลาดน้ำ

แม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำที่กั้นระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีหมู่ชาวม้งเผ่าซ่งเป็นต้น ช่างกันใหม่ ๆ เนืองรอบ หอม บรรยากาศดี สามารถนั่งดูตะวันตกดินข้ามเขื่อนสวยงามมาก

แก่งต่างหล่าง ตั้งอยู่ทิศเขตเทศบาลตำบลชานุมาน ด้านทิศตะวันออกริมตลิ่งแม่น้ำโขง จะมีโขดหินและฉุยพีชขึ้นในช่วงน้ำลดแผ่เป็นบริเวณกว้าง ประมาณ 0.1 ตารางกิโลเมตร อยู่ทางทิศเหนือสำนักงานเทศบาล ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร

จุดชมวิวเขื่อนริมโขง หน้าสำนักงานเทศบาลชดริมตลิ่งแม่น้ำโขง ซึ่งมีศาลาและระเบียงยื่นริมฝั่งพร้อมทั้งเวทีกลางแจ้ง ลานเอนกประสงค์และสนามหญ้า ปรับปรุงภูมิทัศน์เป็นจุดชมวิว ถ้าม้าโขงและสวนสุขภาพ

คอนชะโนด เป็นเกาะกลางลำน้ำโขง เป็นหมู่บ้านหนึ่งของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หลังเกาะคอนชะโนดอยู่หน้าสำนักงานเทศบาล และปลายสุดคอนชะโนดตรงโหนดกันสูง ความยาวระยะทาง ประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นจุดที่พักท้องเที่ยว การศึกษา และการท่องเที่ยวทางน้ำ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศ ไทย-ลาว

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านสงยาง ค.คำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน จ.อำนาจเจริญ

จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนบ้านสงยาง ที่เป็นเรื่องเล่าสู่กันฟังจากรุ่นสู่รุ่นว่า “ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพระเจ้าอยู่หัว และในขณะนั้น ประเทศลาว มีกรุงเวียงจันทร์เป็นราชธานีซึ่งมีพระมหากษัตริย์ คือ พระเจ้าอนุวงศ์ ได้ทำสงครามกับประเทศสยามหลายครั้ง และครั้งสุดท้าย เรียกว่า “ศึกสามโบก” การทำสงครามในครั้งนั้น กรุงเวียงจันทร์พ่ายแพ้สงคราม ให้กับแม่ทัพประเทศสยาม หลังจากนั้นจึงมีการกวาดต้อนผู้คนข้ามแม่น้ำโขง(แม่น้ำโขง)มาเป็นเชลยศึกมาที่บางกอก กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งในกลุ่มเชลยศึกเป็นกลุ่มคนเผ่าชาวผู้ไท ซึ่งถิ่นที่อยู่เดิมอยู่ในเขตเมืองเซโปน แขวงสุวรรณเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบัน ด้วยวิถีชีวิตความเป็นมาของคนผู้ไท ไม่คุ้นเคยกับการมีวิถีชีวิตอยู่กับสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่กลับชอบลักษณะภูมิประเทศแบบภูเขา ภูมิอากาศปลอดโปร่ง แหล่งที่อยู่อาศัยลักษณะแบบเชิงภูเขา บ้างไ้ไม้ คั้นไม้มากกว่าลุ่มน้ำ จึงกราบทูลต่อพระเจ้าแผ่นดินแห่งสยาม ขอกลับไปปักหลักทำมาหากินใกล้กับเทือกเขาภูพานใหญ่ และเทือกเขาภูพานน้อย ในแถบ จังหวัดสกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนม และจังหวัดอุบลราชธานีบางส่วน หลังจากนั้นแยกออกมาเป็นจังหวัดยโสธรและอำนาจเจริญ ในปัจจุบันและบ้านสงยางก็คือส่วนหนึ่งในจังหวัดอำนาจเจริญ ในอำเภอชานุมานเหมือนเดิม

เมื่อปี 2369 (180 ปีที่ผ่านมา)ได้มีท้าวบัง ปลุกจิตร ท้าวช้าง เขียวมนต์ และท้าวอิน เป็นชาวบ้านนาขาง ค.ปาก อ.คอนคาฬ จ.นครพนม(ปัจจุบันเป็นจังหวัดมุกดาหาร) เป็นชาวเผ่าผู้ไท ซึ่งจะแยกเป็นผู้ไทแดงและผู้ไทดำ ผู้ไทแดงจะอาศัยอยู่ในแถบจังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม สกลนคร และมุกดาหาร มีการแต่งกายด้วยผ้าฝ้ายสีดามีแถบแขน คอ และชายเสื้อเป็นแถบสีแดง ส่วนผู้ไทดำจะอยู่ในแถบยโสธร อำนาจเจริญ และมุกดาหารบางส่วน มีการแต่งกายด้วยผ้าฝ้าย เสื้อสีดำ ผ้าถุงสีดำ สีที่เกิด

จากการข้อมลรรม ใค้พพพยัยจากบ้านนาขาง เข้ามาทำมาหากินในพื้นที่ไร่นาของตนเองที่จับจองไว้ ในแถบป่าขางเพราะมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เช่นต้นขาง ต้นบาก ต้นตะเคียนทอง สภาพพื้นที่เป็น ป่าดิบ มีต้นขางเป็นจำนวนมาก สัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ ช้าง เก้ง กวาง นกทุกชนิด ถือว่ามี ความอุดมสมบูรณ์มาก

การประกอบอาชีพในอดีตจะทำไร่ข้าว เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า เป็นที่ดอน สภาพความ เป็นอยู่คลุ่ๆขยดๆ หากข้าวไม่พอกินจะหาเผือก มัน ถลอม รับประทานแทนข้าว และแหล่งน้ำอย่าง อุดมสมบูรณ์ มีวิถีการดำรงชีวิตมีประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง การแต่งกาย ในอดีตจะใส่เสื้อผ้าที่ ข้อมลรรม หูยิงใส่ผ้าถุง ชายนุ่งโสร่ง ซึ่งตัดเย็บด้วยมือ โดยเฉพาะการพึ่งตนเองในด้านการ เกษตร การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเก็บรักษาผลผลิตการเกษตร การคิดพันธุ์เพื่อใช้เพาะ ปลูกในฤดูต่อไป

ระยะทางจากบ้านนาขางมาที่พื้นที่เพาะปลูกห่างไกลกันมากประมาณ 8 - 10 กิโลเมตร และเส้น ทางเดินทางลำบากและอันตรายจากสัตว์ป่า ส่งผลให้ ท้าวบั้ง ท้าวช้าง และท้าวอิน ที่เป็นเกลอกันชวน กันเข้ายครอบครัวมาอยู่ เริ่มแรกมีเพียง 3 ครอบครัว ปักหลักอยู่ในพื้นที่ทำกิน และแต่งตั้งให้ท้าวบั้ง เป็น ผู้ใหญ่บ้านคนแรก และตั้งชื่อ หมู่บ้านว่า บ้านขางชุม เนื่องจากว่าพื้นที่ที่ตั้งหมู่บ้านมีต้นขางมากกว่าต้น ไม้อื่นๆ ส่วนต้นไม้อื่นๆ เช่น ต้นบาก ต้นแกน ต้นแดง ต้นขยง ต้นมะค่าโมง แต่ละต้นใหญ่ สูง แหงดคอ ดังบำ ใช้ 2 - 3 คนโอบรอบ นอกจากนั้นยังมีแหล่งน้ำ ได้แก่ห้วยแก้วเมง ห้วยพานดาขย บึงดัม ห้วยกระ แสน ห้วยทม และห้วยน้ำคำ ป่าภูถ้ำพระ ป่าภูคินแสง ป่ากระแสน ภูสระดอกบัว ป่าด่านขี้เสือ และ ป่า ขางสองพี่น้อง

ในอดีตท กมีการเกิดจะใช้สมุนไพรและเลียงคูดามมีดามเกิด เด็กแรกเกิดจะนำเส้นฝ้ายมารัดสาย สะคือ ลัดสายสะคือด้วยไม้ไผ่กระแสน ใช้ผ้าเก่าซักสะอาด เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าถุงเก่า นำนาวางหรือปู บนกระดัง หากเป็นเพศชายจะเอาค้ำมพร้ากระทุ้งตามพื้นเรือน 3 ครั้ง เป็นเคล็ดว่าถ้าโคขื่นให้ขยัน ถากถางทำไร่ทำสวน เพศหญิง ห่อผ้าแล้ววางในกระดังนำปลผ้าฝ้าย เเกาะ 3 ครั้ง พร้อมกับพูดว่า โค ขื่นให้ขยันเงินฝ้าย ทำงานบ้าน การอยู่ไฟ หากเป็นลูกคนแรกจะอยู่ไฟ 15 วัน ทานข้าวกับเกลือ คีมน้ำคัมแก่นไม้แดง เพราะมีสรรพคุณในการขับเลือดที่คกค้างออก แผลหายเร็ว

พ.ศ. 2505 บริเวณพื้นที่ อ. ขานูมาน เกิดกลุ่มผู้ก่อการร้าย (คอมมิวนิสต์) บ้านสงขางเป็นหมู่ บ้านหนึ่งที่มีผู้ก่อการร้ายเข้ามาครอบงำ เกิดเหตุการณ์ฆ่าฟันชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ซัดขวาง ต่ออุดมการณ์ล้มดาขเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านสงขางตกอยู่ในสภาวะที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด เพราะไม่กล้าเดินทางไปมา เนื่องจากมีการดักฆ่า ปล้น และวางระเบิดตามถนน ที่เป็นทางผ่านระหว่าง หมู่บ้าน เหตุการณ์ถือว่ามีความรุนแรงมาก กลุ่มผู้ก่อการร้ายเริ่มสงบ และสลายตัวเมื่อ พ.ศ. 2526

จากการข้อมความ ได้อพยพย้ายจากบ้านนาขาง เข้ามาทำมาหากินในพื้นที่ไร่นาของตนเองที่จับจองไว้ในแถบป่าขางเพราะมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เช่นต้นขาง ต้นบาก ต้นตะเคียนทอง สภาพพื้นที่เป็นป่าทึบ มีต้นขางเป็นจำนวนมาก สัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ ช้าง เก้ง กวาง นกทุกชนิด ถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก

การประกอบอาชีพในอดีตจะทำไร่ข้าว เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า เป็นที่ดอน สภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างยาก ๆ หากข้าวไม่พอกินจะหาเผือก มัน ถั่วฝักยาว รับประทานแทนข้าว และแหล่งน้ำอย่างอุดมสมบูรณ์ มีวิถีการดำรงชีวิตมีประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง การแต่งกาย ในอดีตจะใส่เสื้อผ้าที่ข้อมความ หญิงใส่ผ้าถุง ชายนุ่งโสร่ง ซึ่งตัดเย็บด้วยมือ โดยเฉพาะการหึงตนเองในด้านการเกษตร การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเก็บรักษาผลผลิตการเกษตร การคัดพันธุ์เพื่อใช้เพาะปลูกในฤดูต่อไป

ระยะทางจากบ้านนาขางมาที่พื้นที่เพาะปลูกห่างไกลกันมากประมาณ 8 - 10 กิโลเมตร และเส้นทางเดินทางลำบากและอันตรายจากสัตว์ป่า ส่งผลให้ ท้าวบัง ท้าวช้าง และท้าวอิน ที่ในเกลอกันชวนกันย้ายครอบครัวมาอยู่ เริ่มแรกมีเพียง 3 ครอบครัว ปักหลักอยู่ในพื้นที่ทำกิน และแต่งตั้งให้ท้าวบัง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และตั้งชื่อ หมู่บ้านว่า บ้านยางชุม เนื่องจากพื้นที่ที่ตั้งหมู่บ้านมีต้นขางมากกว่าต้นไม้อื่นๆ ส่วนต้นไม้อื่นๆ เช่น ต้นบาก ต้นแคน ต้นแดง ต้นตุง ต้นมะค่าโมง แต่ละต้นใหญ่ สูง แหงคอง ด้งบำ ใช้ 2 - 3 คนโอบรอบ นอกจากนั้นยังมีแหล่งน้ำ ได้แก่ห้วยแก้วเมง ห้วยพานคาย บึงส้ม ห้วยกระแสน ห้วยทม และห้วยน้ำคำ ป่าภูจำพระ ป่าภูคินแดง ป่ากระแสน ภูสระคอกบัว ป่าค่าน้ำเสือ และ ป่าขางสองพี่น้อง

ในอดีตทก การเกิดจะใช้สมุนไพรและเลี้ยงดูตามมีตามเกิด เด็กแรกเกิดจะนำเส้นฝ้ายมารัดสายสะดือ คัดสายสะดือด้วยไม้ไผ่กระแสน ใช้ผ้าเก่าซักสะอาด เช่น ผ้าขาวม้า ผ้าถุงเก่า นำมาวางหรือปูบนกระด้ง หากเป็นเพศชายจะเอาค้ำพร้ากระทุ้งตามพื้นเรือน 3 ครั้ง เป็นเคล็ดว่าถ้าโตขึ้นให้ขยัน ถากถางทำอะไรทำสวน เพศหญิง ห่อผ้าแล้ววางในกระด้งนำเปลผ้าฝ้าย เตะ 3 ครั้ง พร้อมกับพูดว่า โตขึ้นให้ขยันเงินฝ้าย ทำงานบ้าน การอยู่ไฟ หากเป็นลูกคนแรกจะอยู่ไฟ 15 วัน ทานข้าวกับเกลือ คั้นน้ำคั้นแก่นไม้แดง เพราะมีสรรพคุณในการขับเลือดที่คั่งค้างออก แผลหายเร็ว

พ.ศ. 2505 บริเวณพื้นที่ อ. ชานุมาน เกิดกลุ่มผู้ก่อการร้าย (คอมมิวนิสต์) บ้านสงขางเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีผู้ก่อการร้ายเข้ามาครอบงำ เกิดเหตุการณ์ฆ่าฟันชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ขัดขวางต่ออุดมการณ์ล้มล้างเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านสงขางตกอยู่ในสภาวะที่ต้องพึ่งตนเองให้มากที่สุด เพราะไม่กล้าเดินทางไปมา เนื่องจากมีการดักฆ่า ปล้น และวางระเบิดตามถนน ที่เป็นทางผ่านระหว่างหมู่บ้าน เหตุการณ์ถือว่ามีความรุนแรงมาก กลุ่มผู้ก่อการร้ายเริ่มสงบ และสลายตัวเมื่อ พ.ศ. 2526

บ้านสงยางอยู่ห่างจากตัวเมืองชานุมานประมาณ 20 กิโลเมตร การเดินทางไม่มา อีศิดลำบาเมาก
ถนนเป็นทางเกวียน ไม่มีรถประจำทาง มีป่าทึบล้อมรอบ จึงอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชุมชนต้อง
พึ่งพาตนเองให้มากที่สุด การให้บริการของรัฐหรือองค์กรพัฒนาต่างๆ เข้าถึงน้อย บ้านสงยางถือเป็น
หมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์ วิถีการดำรงชีวิตที่น่าสนใจ อีศิดทำไร่ข้าว ทำอาหารป่า ปลุกผักต่างๆ
ตามไร่นา ชาวบ้านมีความเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ไม่มีการซื้อขาย เครื่องใช้ภายในครอบครัว และเครื่อง
นุ่งห่มจะทำด้วยมือ เมื่อก่อนชุมชนนิยมปลูกฝ้ายเพื่อที่จะนำมาทอเป็นผ้าฝ้ายใช้ในครอบครัว การทำ
การเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ ไม่ใช้สารเคมี หลังจากนั้นได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน เมื่อปี 2510 มาเป็นสูง
ยางตามราชการ หลังจากนั้นไม่นานหน่วยงานราชการได้เรียกชื่อหมู่บ้านเพี้ยนไปจากคำว่า สงยาง มา
เป็น สงยางจนถึงปัจจุบันจึงเป็นหมู่บ้านสงยาง หมู่ 6 ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอชานุมาน จังหวัด
อำนาจเจริญ ในปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางการเมือง บ้านสงยาง ต.คำเขื่อนแก้ว จ.อำนาจเจริญ

“เคื่อนแก้ว ฝนตกริน ลมหนาวพัดมาเอื่อยๆ มาเฝ้าให้คนบ่ อยากออกนอกเคื่อน ด้วยความข้าน
ย่านพวกป่าคึกคิง” จากการบอกเล่าความหลัง เมื่อครั้งต่อสู้ทางการเมืองในท้องถิ่น เมื่อครั้งคอมมิวนิสต์
เริ่มเข้ามามีในเมือง คำบอกเล่าของพ่อเฒ่าผู้ใหญ่นั่ง ปลุกจิดร ถูกลานข้าวบั้งปลุกจิดรในสมัยก่อตั้งหมู่
บ้านครั้งแรก ผู้ใหญ่นั่งเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านสงยางเป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ ปี พ.ศ.2519- 2535 ได้เล่าถึง
เหตุการณ์การต่อสู้ที่สำคัญๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนว่า

ปี 2507 วันเสียงปิ่นแตก บ้านปากอ ต. ปากอ อ.ชานุมาน จ.อุบลราชธานี(ปัจจุบันเป็นจังหวัด
อำนาจเจริญ)ห่างจากบ้านสงยางออกไปประมาณ 15 กิโลเมตร เป็นจุดเริ่มต้นก่อให้เกิดกำลังความรุนแรง
แต่ยังไม่มาก เนื่องจากที่ทางการขวางกั้นคั่นกับป่าออกจากกัน ห้ามให้คนในหมู่บ้านทำกิน ชาว
บ้านบางท่นไม่พอใจ จึงต่อต้านทางการ เมื่อทางการทราบ ก็จะทำการปราบผู้หัวรุนแรง ส่งผลให้คนชาว
บ้านเหล่านี้หนีไปหลบภัยบนภูเขา มีทั้งบ้านสงยาง บ้านบาก บ้านนาซาง และมีแกนบ้าน จากบ้านบาก
แทรกตัวเข้ามาในหมู่บ้านสงยาง โดยมีนายโต เป็นแกนนำพาชาวบ้านต่อต้านทางการ

ปี 2510 - 2517 ช่วงนำพ่อเฒ่ายังไม่เป็นผู้ใหญ่บ้านยังทำการค้าขายของชำในหมู่บ้าน เข้าที่เข้าป่า
(อยู่บนภูเขา) ลงมาซื้อเกมของของที่อยู่ในร้านขายของของพ่อเฒ่า ซึ่งในหมู่บ้าน มีทั้งแกนบ้าน (สายลับ
ของคอมมิวนิสต์) ที่คอยเป็นหูเป็นตาให้กับแกนป่า(คนของคอมมิวนิสต์ที่เข้าออกป่าได้) คนที่เข้าป่า
ต่อต้านทางการ ใครที่เป็นสายลับ ค่อยส่งข่าวให้กับทางการถือว่าเป็นหนอนบ่อนได้ พวกป่าก็จะฆ่าตาย
หลังจากนั้นพ่อเฒ่าจึงเลิกการค้าขาย เพราะทางการบอกว่า ใครที่คอยเป็นสายลับให้กับ พวกป่าทางการก็
จะฆ่าเหมือนกัน จึงทำให้พ่อเฒ่าอึดอัดในการค้าขายจึงเลิกเพื่อที่จะไม่ได้เป็นฝ่ายใด

ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เห็นคึกกับพวกป่า เนื่องจากพวกป่าไม่มาบังคับให้ทำอย่างนั้น อย่างนี้ ไม่
เอารัดเอาเปรียบชาวบ้าน และยังช่วยเหลือเวลาที่ถูกลานชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย พวกป่าก็ฉีดยารักษาให้
ให้จนหายและไม่เอาเงิน ในขณะที่คนของทางการทั้งเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านแจ้งจุดสระแล้วจ่ายเงิน

ให้ไม่ครบ ชาวบ้านผู้รับเหมาต้องเดือดร้อน ช่วงนี้ชาวบ้านเห็นว่าคนของรัฐนั้น คอร์รัปชั่นเงินงบประมาณแผ่นดิน งบประมาณการพัฒนาแผ่นดิน คนของทางการส่งลงมาไม่ถือพื้นที่

แต่อย่างไรก็ตาม พวกป่าก็ยังมีข้อเสียเหมือนกัน โดยเข้ามาเบียดบังข้าวปลาอาหารของชาวบ้าน ทั้งที่ชาวบ้านออกไปทำมาหากินอย่างขากลำบาก แต่ชาวบ้านก็ยังกลัวพวกป่า และกลัวคนของทางการด้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนกลางที่อยู่อย่างลำบากฝ่ายพวกป่าก็เครือข่ายที่น้อง ฝ่ายทางการก็เป็นคนปกครองตามระบอบประเทศชาติ

ปี 2516 - 2521 เป็นช่วงที่ชาวบ้านลำบากใจมากที่สุด เพราะเป็นช่วงที่ตำรวจเข้าออกหมู่บ้าน และมีการฆ่ากันตายมากฝ่ายพวกป่าและฝ่ายทางการ(ตำรวจ) ที่มีชาวบ้านตาย ต่างฝ่ายต่างโยนความผิดให้กัน ชาวบ้านต่างลำบากใจที่จะเข้าใจทั้ง 2 ฝ่าย และเป็นช่วงที่พ่อเถิง ปลุกจิตรซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทางราชการจึงแต่งตั้งให้รักษาการผู้ใหญ่บ้านสงยางไปก่อน

ในช่วงปี 2516 มีนายตำรวจชื่อ ปิยะ เป็นคนที่คุ้นเคยกันกับนายสุกัน ซึ่งเป็นกำนันในขณะนั้น ถูกพวกป่ายิงตายที่วัดสว่างอารมณ์ เนื่องจากมีตำรวจ สภ.คำเขื่อนแก้วมีเรื่องความขัดแย้งกับนายสุกัน พอปีในช่วงนั้น นายสุกันก็เลยถูกใส่ร้าย กล่าวหาว่า เป็นคนจ้างให้พวกป่ายิงตำรวจปิยะ และมีการจับกุมตัวนายสุกัน ราชวงศ์ โดยตั้งข้อหาว่า จ้างวานฆ่า และกระทำความผิดตาม พรบ.คอมมิวนิสต์ ซึ่งมีโทษถึงประหารชีวิต ขณะที่ นายสุกันถูกจับขังคุกอยู่นั้น นายคำ ม่วงส์ ก็ถูกยิงเสียชีวิตเช่นกัน ชาวบ้านจึงเดินทางเข้าไปแจ้งความกับตำรวจที่ สภ.ขามเฒ่า ระหว่างที่ตำรวจเดินทางเข้า เพื่อตรวจสอบที่เกิดเหตุ เมื่อมาถึงระหว่างบ้านหินสัว กับบ้านสงยาง รถตำรวจถูกวางระเบิด คายทิ้งหมดยกวันคนขับรอด นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาหญิงเดินทางเข้ามาด้วยก็ตายเหมือนกัน

ในขณะเดียวกัน นายเถิง และนายโหม เมืองจันทร์ เห็นท่าทางไม่ดีแน่กับหมู่บ้าน จึงไปปรึกษาหารือกับผู้ใหญ่ทองมี บุตรโท ผู้ใหญ่บ้านบ้านบาก และเพื่อนบ้านอีกหนึ่งคน รวมเป็น 4 คน ตัดสินใจเดินทางไปพบแม่ทัพภาคที่จังหวัดสกลนคร

กองทัพบกที่ 2 ช่วงนั้นมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นแม่ทัพภาค 2 ประจําการบนเทือกเขาภูพาน การเดินทางของผู้นำทั้ง 4 คน เดินทางไปพบแม่ทัพภาคที่ 2 ด้วยควากล้าๆ ถลันๆ ของผู้นำ ก่อนการเข้าพบต้องผ่านประตูรักษาการถึง 3 ประตู จึงจะได้พบ พลเอกเปรม แต่กระนั้น ท่านยังสั่งให้ผู้นำทั้ง 4 คนไปพักผ่อนก่อน จึงมีทหารขับรถไปส่งที่โรงแรม(จำไม่ได้ว่าโรงแรมอะไร)นัดว่า เวลา 18.00 น.จะเข้ามาพบเอง

หลังจากที่ทหารมาส่งไว้ ทหารก็จัดหาอาหารการกินมาให้ผู้นำ ถือว่าเป็นแขกของแม่ทัพภาคระหว่างนั้น เวลาเคลื่อนเข้าใกล้ 6 โมงเย็น ผู้นำทั้ง 4 คนจึงคุยกันว่า “เราหาเหล้ามากินก่อนนะ เพราะว่าเวลาคุยกับแม่ทัพภาคแล้ว เว้าบ่อออกได้” จึงพากันกินเหล้าขมใจให้กล้าฮึกเหิม เมื่อเวลา 6 โมงเย็น กล่าววว่า เวลาคุยกับแม่ทัพภาคมีกลิ่นเหล้าจึงหาใบสิดา(ใบฝรั่ง)มาเคี้ยวดับกลิ่นเหล้า

เมื่อเวลา 18.00 น. ตามเวลานัดพบ ทันใดนั้นมีรถทหาร วิ่งเข้ามาในโรงแรมมากมาย จนทำให้ ผู้นำทั้ง 4 คน ตกใจมาก และแลเห็นบุคคลท่านหนึ่งเดินออกมาจากรถทหาร และในมือถือขวดสีแดงอิฐ

ออกมาด้วย ปรากฏว่า เป็นเหล่าแม่โจง หลังจากนั้น ผู้นำทั้ง 4 คน และ 1 แม่ทัพภาค นั่งแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ถึงเวลาเที่ยงคืน ด้วยเรื่องร้อนใจของผู้นำ เรื่องเคียดแค้นของหมู่บ้านแถบอำเภอชานุมาน ซึ่งมีทั้งฝ่ายพวกป่าและฝ่ายทางการ ผู้ที่อยู่ตรงกลางเป็นราษฎร เป็นอึดอัดในการวางตัวออกไปทำมาหากินไม่ได้ และได้เล่าเรื่อง กำนันสุกัณฑ์ถูกจับขังคุกที่ศาลจังหวัดอุบลราชธานี เพียงเพราะด้วยความเข้าใจผิดของทางการ แม่ทัพภาคจึงไปเป็นพยานให้กำนันสุกัณฑ์ ออกจากการจับกุม ดังนั้นกำนันสุกัณฑ์ ราชวงศ์ ถูกจับขังคุกเป็นเวลานานถึง 11 เดือนกับ 25 วัน หลังจากออกจากคุกได้ไม่ถึงปี กำนันสุกัณฑ์ จึงถูกพวกป่าลอบฆ่าตาย ในวันที่ 19 สิงหาคม 2518 ซึ่งผู้ใหญ่เอ็ง และคนในหมู่บ้านให้การยกย่องต่อกำนันสุกัณฑ์ ว่าเป็นคนบ้านสงยาง เป็นผู้กล้าหาญ ปกป้องดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข ทั้งนี้กำนันสุกัณฑ์ได้ตายให้หน้าที่ที่สมเกียรติแก่วงศ์ตระกูล

ปี 2522 - 2523 กองทัพภาคที่ 2 ขยายฐานทัพเข้ามาที่ลานวัดและโรงเรียนบ้านสงยาง เพื่อปราบปรามพวกป่าและเข้ามาทำงานแทนตำรวจ มีการตระเตรียมอาวุธ ทางทหารพร้อมมือ เช่น ปืนใหญ่ เครื่องบิน ปืนทหารราบ และตั้งแนวทิศทางปืนไปยังทิศทางตะวันตกที่เป็นภูสระดอแก้วปัจจุบันเป็นพื้นที่เขตอุทยานภูสระดอแก้ว) และภูคินแดง หลังจากนั้นพวกทหารก็จับผู้ใหญ่เอ็ง เข้าไปในฐานทัพ และทหารได้สอบถามผู้ใหญ่เอ็ง ถึงความเป็นไปเป็นมาอย่างไร ผู้ใหญ่เอ็งจึงเล่าความในให้ฟังทั้งหมดว่า “หมู่บ้านสงยางมีแกนบ้าน และแกนป่าก็เข้ามาบ่อยจึงส่งผลให้ชาวบ้านลำบากใจ และไม่อยากจะออกไปทำมาหากิน ถ้าจะออกไปก็ต้องยกคนในหมู่บ้านไปกันหลายๆ คน เพื่อดูแลกันเอง และเป็นพยานให้กันในแต่ละเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้น เพราะไม่มีใครไว้วางใจกันและกัน และพวกป่าอาศัยอยู่บนภูสระดอแก้ว และภูคินแดง” ชาวบ้านที่เห็นว่าผู้ใหญ่เอ็งจะถูกจับจะเข้าไปช่วยแต่ทหารกันไว้มิให้ผู้ใดเข้าไป สุดท้ายรู้กันว่าการที่ผู้ใหญ่เอ็งถูกจับนั้นเป็นการวางแผนของทหาร เพื่อที่จะทำให้แกนบ้านไม่กดดันผู้ใหญ่เอ็ง บ้าน ผู้ใหญ่เอ็งได้เล่าความเป็นไปเป็นมาอย่างไม่ต้องเกรงใคร ผู้ใหญ่เอ็งก็เล่าความที่พูดคุยกับทหารมาพูดให้ชาวบ้านฟังว่าไม่ได้คิดร้ายกับชาวบ้านแต่อย่างใด แต่ทหารจะมาช่วยในการรักษาความสงบภายในหมู่บ้าน

หลังจากนั้นพวกทหารก็ยิงปืนใหญ่ขึ้นไปยังภูสระดอแก้ว ภูกนก และภูคินแดง เพื่อที่ต้องการให้พวกป่าลงมานอบตัว และสงบการต่อสู้กัน ซึ่งเป็นการต่อสู้กันระหว่างทหารและพวกป่า จากคำบอกเล่าของสหายมา เขียวมนต์ อายุ 69 ปี และสหายซารี เมืองจันทร์ อายุ 75 ปี ที่หนีเข้าป่าเพื่อต่อสู้ทางแนวทิศเป็นทางการ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ให้กลับพื้น้องชาวผู้ไท ในสิ่งที่ไม่เห็นด้วยและปฏิบัติในทางกดขี่ประชาชน

ปี 2524 - 2525 มีการปราบปรามอย่างหนัก และเป็นช่วงที่รุนแรงมากที่สุดในหมู่บ้าน จนกระทั่งมีการประชุมสมัชชาครั้งที่ 5 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่กรุงเทพมหานคร เพื่อการยุติการต่อสู้ระหว่างภาครัฐ และมีการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับผู้มอบตัวให้กับภาครัฐ และถือว่าผู้ที่ออกมานอบตัวไม่มีความผิดแต่อย่างใด แต่ถ้าพวกป่าออกจากป่าก่อนหน้านี ถือว่าเป็นการออกจากป่าแบบส่วนตัว ไม่มีใครรับรองความปลอดภัยให้แก่พวกป่านั้น

เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2525 พวกสหยาแบกปืนออกจากป่าเพื่อมาขอรับจำนวนกว่า 300 คน มีทั้งผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก จากคำบอกเล่าของสหยาซารี เมืองจันทร์ อายุ 69 ปี สหายที่อาศัยอยู่บนแนวเทือกเขาภูทอกบก และภูคินแดง

ปี 2526 หลังจากการปราบปรามอย่างหนักและมีการมอบตัว มอบอาวุธ ให้กับทางการ ที่ฐานารพัฒนา บ้านบาก เหตุการณ์เริ่มความสงบเงียบลงในหมู่บ้าน หลังจากนั้นไม่นานในช่วงที่เดียวกันสาธารณูปโภคก็เข้ามาในชุมชน เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนนลาดยาง การพัฒนาเริ่มเข้ามาในหมู่บ้าน

ปี 2527 หมู่บ้านทุกหมู่บ้านจะจัดเตรียมการเฝ้าระวัง โดยการตั้งป้อมยามไว้หน้าหมู่บ้านและหลังหมู่บ้าน ทุกทางออก - เข้าของหมู่บ้านเป็นผู้ผลัดเปลี่ยนกันในการดูแลรักษาความสงบในชุมชน ส่งผลให้เกิด หมู่บ้าน อพป.(อาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง) และ อสปช.(อาสาป้องกันประเทศชาติ)

เมื่อเหตุการณ์สงบเรียบร้อย เกิดต่อเนื่องจากเหตุการณ์ต่อสู้ทางการเมืองของพวกเขาจบไป แต่สิ่งที่เห็นภาพ คือ ชุมชนมีความรักษาสันติมากขึ้น ไปไหน หรือ ทำอะไรก็จะช่วยกันทุกอย่าง โดยไปทั้งหมู่บ้าน เป็นการป้องกันตัวเอง และอำนวยความสะดวกในการออกมาทำมาหากิน

สิ่งที่จากการต่อสู้ทางการเมืองร่วมกับสหยามากมาย จากสารทิศ กลับตอบแทนเพื่อสหยาซารี ด้วยท เรสุญเสียดูกสาวและลูกชาย 2 คน เพราะเข้ามาเลวร้ายและด้วยความอคติอยาก ยากเขิน ที่จะเหยียดยารังชีวิตไว้ได้ เมื่อกลับเข้าหมู่บ้านด้วยความพ่ายแพ้ต่อการเมืองที่ตนเองไม่เข้าใจ สูญเสียทรัพย์สิน เงินทอง สัตว์ และที่ดินทำกิน และที่สำคัญมากกว่านั้น ทำให้สหยาหลายๆ สหายที่เข้าป่าเสียเวลา และเสียความรู้ สึกที่ตี ต่อการรวมพลังการต่อสู้ ผิดหวังจากผู้นำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนร่วม

การต่อสู้ครั้งใหม่ของสหยาบ้านสงยางไม่น่าจะสูญเปล่า อันได้แก่ สหายซารี เมืองจันทร์ สหายไส ขายทวีป สหายผิว(ย้ายไปอยู่บ้านน้อมเกล้า) สหายเคน พลอยพันธ์ สหายอ่ำ บุครโท สหายฉวิล ลืออำนาจ สหายมา เขียวมนต์ สหายนิยม จันทร์หาและสหยาที่ได้เสียชีวิตจากไปแล้ว นอกจากนี้ยังมีส่วนนำทางการ ที่สร้างสามัคคีประนีประนอมซึ่งกันและกัน การสูญเสียแต่กลับจะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ ให้เท่าทันคนอื่นมากขึ้น และจากประสบการณ์การเล่าสู่กันฟังจะเป็นประโยชน์ให้ต่อคนรุ่นต่อไปในชุมชนบ้านสงยางในอนาคต ช่วงถูกขังหกลาน

1.1 ที่ตั้ง - อาณาเขต

บ้านสงยาง หมู่ 6 ตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ตั้งอยู่ทิศเหนือของจังหวัดอำนาจเจริญ ระยะทางห่าง 50 กิโลเมตร ความเส้นทาง 2034 คอนคาล - ชานุมาน มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านหินสิ่ว ค.ชานุมาน อ.ชานุมาน จ.อำนาจเจริญ
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านเหล่าแก้วเม่ง ค.คำเขื่อนแก้ว อ.ชานุมาน จ.อำนาจเจริญ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านเมืองเก่า ต.คำเขื่อนแก้ว อ.ขามเฒ่า จ.อำนาจเจริญ
ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านบาก ต.บ้านบาก อ.คอนสาร จ.มุกดาหาร

1.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

พื้นที่หมู่บ้านเป็นที่ราบเชิงเขา กลางหุบเขากว้าง มีภูเขาล้อมรอบยกเว้นด้านทิศตะวันออก มีป่าไม้
มากมายใกล้หมู่บ้าน มีแหล่งน้ำ ห้วยรอบล้อมหมู่บ้าน และลักษณะดินร่วนปนทรายและดินร่วนปน
เหนียว (ดินภูเขา) มีความอุดมสมบูรณ์ของดินดี เหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม

2. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

2.1 ประชากร บ้านสงยางมีประชากรทั้งหมด 1,030 คน แยกเป็นชาย 500 คน เป็นหญิง 530
คน มีจำนวน 169 หลังคาเรือน

2.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ลักษณะบ้านเรือนเป็นเรือนไม้ 2 ชั้นได้ดูสูง มีเรือนครัว เรือน
ขานระเบียงบ้าน ได้ดูเป็นคอกสัตว์เลี้ยง เช่น ควาย วัว และที่เก็บอุปกรณ์การเกษตร และ
ผลผลิต

2.3 เส้นทางคมนาคม

การติดต่อกับภายนอก บ้านสงยางอยู่ห่างจากอำเภوخามเฒ่า ประมาณ 20 กิโลเมตร สามารถ
เดินทางโดยรถยนต์ ถนนลาดยางมะคอยเข้าถึงหมู่บ้าน มีระบบโทรศัพท์สาธารณะ

2.4 การศึกษา

2.4.1 การศึกษาในระบบ

บ้านสงยางมีสถานบันการศึกษาของรัฐ 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านเหล่าขามสามัคคี สังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 2 จังหวัดอำนาจเจริญ เปิดทำการสอนระดับประถมศึกษา ถึง มัธยมศึกษา
(ม.3) ส่วนเด็กก่อนวัยเรียนไปเตรียมความพร้อมที่ศูนย์เด็กเล็ก บ้านเหล่าแก้วเม่ง ก่อนการเข้าศึกษาต่อ
ในระดับประถมศึกษา

2.4.2 การศึกษานอกระบบ

มีการศึกษานอกโรงเรียน 1 แห่งประจำอำเภอ หากนักเรียนต้องการเรียนเสริมเพิ่มเติมจะต้อง
เดินทางออกไปเรียนที่อำเภوخามเฒ่า จังหวัดอำนาจเจริญ

2.5 สาธารณสุข สถานีนอนามัยประจำตำบลมี 1 แห่ง ตั้งอยู่บ้านคำเคือย ต.คำเขื่อนแก้ว
เป็นสถานีนอนามัยประจำตำบลคำเขื่อนแก้ว มี จำนวน 12 หมู่บ้านที่มาใช้ประโยชน์

2.6 วัฒนธรรมและประเพณี

2.6.1 วัฒนธรรม และประเพณีที่ดำรงรักษาไว้

บุญไชยประตู่เล่า บุญข้าวก็ บุญกุ่มข้าว

ประเพณีบุญเดือนสาม บุญข้าวจี จะกระทำในโอกาสการทำบุญวันมาฆบูชา หรือวันใดก็ได้ในเดือนสาม ข้าวจีเป็นอาหารอย่างหนึ่ง โดยการนำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนโตประมาณผลมะขุม ย่างไฟจนสุกเกรียม แล้วทาด้วยไขไก่ ย่างไฟอีกรอบ ชักใส่ด้วยน้ำอ้อยก่อนขนาดหัวแม่มือ แล้วนำไปถวายพระในวัดในวันที่กำหนดการทำบุญ

บุญผะเหวด

ประเพณีบุญเดือนสี่ บุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ การทำบุญผะเหวดเกิดขึ้นจากลัทธิมัลลิกะมาส มาลัยแสน เชื่อว่าถ้าผู้ใดปรารถนาจะพบพระศรีอาริยมงคล หรือเข้าถึงพระพุทธเจ้าแล้ว จงอย่าได้ทำบาปหนัก ได้แก่ ฆ่าและข่มเหงบิดามารดา ครูอาจารย์ สมณพราหมณ์ หรืออุบาสกให้คณะสงฆ์แตกแยกกัน รวมทั้งต้องตั้งใจฟังธรรมเทศนาเรื่อง มหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว การทำบุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ ชาวบ้านจะจัดกันติดต่อกัน 3 วัน โดยในวันแรกเป็นวันเตรียมงาน ชาวบ้านจะร่วมกันตกแต่งสถานที่ทำที่วัด ซึ่งสำหรับบ้านสงฆาจะใช้บริเวณวัดบ้านสงฆาเป็นสถานที่ประกอบพิธีบุญ ประดับตกแต่งสถานที่อย่างสวยงาม ในวันที่สองจะเป็นวันเริ่มงานจริง จะมีพิธีแห่พระเวสสันดร นางมัทรี ถิ่นหา ซาลี เป็นการแห่จากทุ่งนาโดยกำหนดเอาจุดใดจุดหนึ่งซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนักเข้ามาขังศาลาที่เตรียมไว้ ในขบวนแห่ก็จะมีการเล่นดนตรีพื้นเมือง ขบวนกลองยาว มีการฟ้อนรำประกอบอย่างสนุกสนาน สำหรับชาวบ้านใกล้เคียงก็จะมาร่วมทำบุญในวันดังกล่าวด้วย ส่วนวันที่ 3 ของงานบุญผะเหวด จะเป็นการฟังเทศน์ตามคตินิยม โดยมีความเชื่อที่ว่า ถ้าผู้ใดฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรให้จบภายในวันเดียว จะได้พบพระศรีอาริยมงคล ในวันงานดังกล่าวจะมีพระสงฆ์เทศน์ตั้งแต่ตอนเช้าและดำเนินไปเรื่อยๆจนกว่าจะเสร็จ สิ่งของที่ให้นำมาถวายพระสงฆ์ในวันที่มีการเทศน์เรียกว่า “คันกัณฑ์” ซึ่งคันกัณฑ์จะมี 3 รูปแบบ อย่างแรกเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” เป็นการถวายเครื่องปัจจัยต่างๆโดยไม่ระบุพระสงฆ์องค์ใด แบบที่ 2 เรียกว่า “กัณฑ์จอง” เป็นการถวายเครื่องปัจจัยแก่พระภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งแบบเจาะจง โดยก่อนจะมีการถวายจะมีการแอบดูให้แน่ใจเสียก่อนว่า พระสงฆ์ที่จะถวายกำลังเทศนาอยู่หรือไม่ จากนั้นจึงนำขบวนแห่คันกัณฑ์เข้ามาถวาย ส่วนแบบที่ 3 เรียกว่า “กัณฑ์หลง” ส่วนใหญ่จะเป็นวันรุ่งขึ้นของวันใหม่แล้ว ซึ่งการเทศน์ได้จบสิ้นแล้ว โดยผู้ที่ถวายกัณฑ์หลงนี้มีเจตนาที่จะถวายจุดปัจจัยให้แก่วัดเป็นหลัก

ประเพณีบุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ ชาวบ้านสงฆาได้สูญหายจากหมู่บ้านแล้วไม่มีการปฏิบัติกันได้ 30 ปีมาแล้ว เนื่องจากความยุ่งยากในการเตรียมสิ่งของ ข้าวปลาอาหาร ผลไม้ นานาชนิด เครื่องที่นำมาประกอบพิธีมากเกินไปที่ชาวบ้านจะสรรหามาครบพิธีการ ผนวกกับชาวบ้านลดการปลูกอยู่ปลูกกินลงจึงทำให้หาเครื่องมาประกอบยากขึ้น และเลิกทำบุญผะเหวดไปในที่สุด

บุญสงฆ์พระ คบหาศุภินทรายสัทธิส หรือบุญสงกรานต์

ประเพณีบุญเดือนห้า ครุฑสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์ของบ้านสงยางจะกระทำคล้ายกับท้องถิ่นอื่น ประเพณีสงกรานต์จะมีการสงน้ำพระพุทธรูป โดยวัดจะอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้บริเวณด้านหน้าของศาลาวัด เพื่อให้ชาวบ้านได้สงน้ำอย่างสะดวก ในช่วงวันสงกรานต์ นอกจากจะมีการสงน้ำพระพุทธรูปแล้ว ยังมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้อาตมิต่างๆไป แล้ว มีการทำบุญตักบาตร ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย พิธีการในวันสงกรานต์ที่ชาวบ้านสงยางยังคงปฏิบัติสืบต่อกันมาในช่วงสงกรานต์ คือการรดน้ำคำหัวคนแก่คนเฒ่าในหมู่บ้าน โดยเด็กเยาวชนหนุ่มสาว จะรวมกลุ่มกันเทียวรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ที่ตนเองเคารพนับถือ เพื่อขอพรที่เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต นอกจากนั้นจะมีการสาดน้ำซึ่งกันและกันอย่างสนุกสนาน สำหรับชาวบ้านที่ไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นอื่น จะถือเอาวันสงกรานต์กลับมาเยี่ยมบ้าน ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันจัดทำเป็นกองผ้าป่ามาถวายวัด เพื่อเป็นการทำบุญและการกลับมาทำคุณประโยชน์แก่ท้องถิ่นเดิมของตนเอง

ถึงแม้ว่าประเพณีสงกรานต์จะมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การละเล่นพื้นเมือง การแสดงพื้นเมือง จะไม่ค่อยได้รับความสนใจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม แต่แก่นแท้สาระของประเพณีสงกรานต์ยังคงมีการปฏิบัติอย่างเหนียวแน่น

บุญเดือนหก บุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญเดือนหก บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีของชาวบ้านสงยาง ที่สำคัญและปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งเป็นการจัดงานตามความเชื่อในเรื่องการขอฝน บูชาพญานาคราช ขอให้ช่วยคลุมน้ำฝนตกในช่วงฤดูการทำนา การทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านสงยางจะเริ่มตั้งแต่ชาวบ้านประชุมวางแผนการจัดงาน หลังจากนั้นจะส่งข่าว (บอกบุญ) ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงอื่นๆให้นำบั้งไฟมาแข่งขัน ซึ่งจะมีการประกวด ทั้งการประกวดตกแต่งบั้งไฟสวยงาม เรียกว่า “อ้อบั้งไฟ” และการแข่งขันจุดบั้งไฟขึ้นสูง สำหรับในการจัดงานนั้นส่วนใหญ่จะจัดกันสองวัน โดยในวันแรกจะมีการประกวดบั้งไฟประดับตกแต่งสวยงาม ส่วนวันที่สองจะเป็นการแข่งขันจุดบั้งไฟขึ้นสูง ซึ่งในวันจุดบั้งไฟขึ้นสูงนั้น ก่อนที่คณะบั้งไฟต่างๆจะจุดแข่งขัน จะมีการ “จุดบั้งไฟเสี่ยงทาย” ซึ่งจะเป็นการจุดเพื่อจะพยากรณ์ ถ้าบั้งไฟเสี่ยงทายจุดแล้วขึ้นสูง มีความเชื่อว่าในปีนั้นจะมีฝนตกต้องตามฤดูกาล น้ำทำนาจะมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าบั้งไฟเสี่ยงทายจุดแล้วไม่ขึ้นหรือแตก จะมีการพยากรณ์ว่า ในปีนั้นน้ำทำนาจะขาดแคลน

บุญเข้าพรรษา

ในเดือนแปดมีประเพณีบุญเข้าพรรษา ซึ่งถือเอาวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันทำบุญเข้าพรรษา หรือบุญเข้าปฐมพรรษา ตามประเพณีที่ยึดถือกันมาตั้งแต่พุทธกาลที่ให้ภิกษุอยู่ประจำที่หรือเข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เพื่อมิให้ภิกษุเข้าไปเหยียบย่ำในนาข้าวของชาวบ้าน และสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยในหน้าฝน ให้ภิกษุถือโอกาสเล่าเรียนพระธรรมวินัยต่างๆ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา บิณฑบาตจึงนิยมบวชอุกหลานเป็นพระภิกษุในช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัย

ในงานบุญเข้าพรรษา ทางพระภิกษุจะมีการเตรียมเสนาสนะ เพื่อการอยู่จำพรรษาทำวัตร ใน ส่วนฆราวาส คอนเข้าจะทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ คอนบายนาคอกไม้รูปเทียน ข้าวสารอาหารแห้ง ธาณจิ๋ว ผ้าอาบน้ำฝน และปัจจัยจำเป็นอื่นๆมารวมกันไว้ที่ศาลาการเปรียญเพื่อถวายพระ คณคอนเช่น จะมีการเวียนเทียน จากนั้นร่วมกันทำวัตร โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้นำญาติโยมทำวัตร

บุญข้าวประดับดิน

ในเดือนเก้ามีประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน เป็นบุญที่ถวายทานแด่พระสงฆ์หรือจัดอาหาร ทิ้งไว้ตามดิน หรือแขวนไว้ตามต้นไม้เพื่อให้วิญญาณหรือผีที่เป็นญาติที่ได้รับความทุกข์ทรมานในนรก แล้วได้รับการปลดปล่อยให้มารับของกินในวันเดือนดับนี้ เป็นไปตามความเชื่อ แต่สิ่งที่ผู้จัดอาหารได้ รับประโยชน์คือ การให้อาหารแก่สัตว์จรจัดซึ่งไม่มีเจ้าของเลี้ยงดู จะได้กินอาหาร เป็นการทำบุญอีก ทางหนึ่ง ในวันทำบุญ ชาวบ้านจะทำเป็นข้าวห่อห้อยและนำไปวางแจกไว้คอนเข้าครุจนถึงอรุณ ไม่ นิยมนำไปแจกไว้คอนกลางวัน สถานที่ที่ใช้บริเวณนอกวัด

บุญห่อข้าวสาก

ในเดือนสิบมีประเพณีบุญข้าวสาก (สลากภัตร) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบหรือเรียกว่า บุญเดือน สิบ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วอีกครั้งหนึ่ง โดยผู้ที่ถวายทานเขียนชื่อ ตนเองไว้ในภาชนะที่ใส่ลงในบวร เมื่อภิกษุสามเณรรูปใดจับได้สลากของใคร ผู้นั้นก็จะนำมาถวาย เมื่อพระฉันเสร็จแล้วจะมีการฟังเทศน์ และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว การทำ ข้าวสากเป็นการนำข้าวเปลือกมาคั่วให้แตกแล้วเอามาเคลือบกับน้ำคาลน้ำอ้อย นอกจากนี้ก็จะจัดข้าวผสม อาหารห่อใบคองวางไว้ตามทางเข้าวัด โคนต้นไม้ในวัด ข้างโบสถ์ ในประเพณีบุญข้าวสากนี้ สำหรับ ฆราวาสจะต้องทำทานโดยเช่นสรวงบูชาก่อน จึงนำมาให้ทานถวายสลากภัตรแด่พระสงฆ์ต่อไป เป็น การให้ทานสองครั้ง เพื่อหวังผลนิพพาน พวักญาติพี่น้องก็จะพากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลเป็นทานให้กับ บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว

บุญออกพรรษา

ในเดือนสิบเอ็ดมีประเพณีบุญออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ในตอนเช้า ชาวบ้าน จะร่วมกันทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ ถวายผ้าจำพรรษา ในวันออกพรรษานี้พระสงฆ์จะร่วมกันทำพิธี ออกวัสสาปวารณา คือการเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ กลางคืนจะมีมหรสพจุดประทีป โคมไฟตามหน้าบ้าน รุ่ง กำแพงวัด ก่อนถึงวันออกพรรษา 1 วัน ชาวบ้านจะช่วยกันทำหิ้ง (ห้าง) บูชา โดยเอาต้นกล้วยใช้ฝักเป็นเสาสี่ต้นเป็นที่ยาวคอกไม้รูปเทียน ภายในหิ้งบูชาจะมีเทียนตั้งไว้ ความ สูงของหิ้งบูชาประมาณระดับศีรษะของผู้ใหญ่ ชาวบ้านถือว่า “ศาลต้องเพียงดา ที่บูชาต้องท่วมหัว” เล็กๆต้องกุ่มขึ้น ไปจุดเทียนจึงจุดถึง ซึ่งการจุดเทียนนี้จะกระทำหลังจากแห่ปราสาทผึ้งแล้ว เนื่องจาก บุญออกพรรษาเป็นการชุมนุมพระสงฆ์จำนวนมากก่อนที่จะแยกย้ายไปตามที่ต่างๆ ชาวบ้านถือเป็นการ ทำบุญที่สำคัญที่จะถวายภัตตาหารและบริวารต่างๆแด่พระภิกษุสามเณรที่วัดเป็นพิเศษ ประกอบกับ

เป็นช่วงเว้นว่างจากการทำนารอเก็บเกี่ยวผลผลิต อีกทั้งสภาพดินฟ้าอากาศแจ่มใส เป็นช่วงย่างเข้าสู่ฤดูหนาวอากาศเย็นสบาย ชาวบ้านจึงถือโอกาสทำบุญวันออกพรรษา

บุญไหลเรือไฟและบุญลอยกระทง

บุญลอยกระทง ขอมมาแม่น้ำและมีการไหลเรือไฟ มีการทำเป็นเรือจำลองขนาดเล็ก มีผู้ใหญ่มากล่าวคำขอมมาก่อนการลอยกระทง และไหลเรือไฟขนาดเล็ก เนื่องจากบ้านสงขางไม่มีแม่น้ำใหญ่ มีเพียงลำห้วยขนาดเล็กจึงต้องทำเรือไฟเล็กๆ ไหลไปตามลำห้วย

บุญกฐิน

ในเดือนสิบสองมีประเพณีบุญกฐิน เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 การทำบุญกฐินเป็นการสืบทอดประเพณีมาตั้งแต่โบราณกาล โดยมีพุทธบัญญัติไว้ให้ภิกษุแสวงหาผ้าและรับกฐินตามกำหนดเวลา สำหรับประเภทของกฐิน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. กฐินหลวง คือกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานเครื่องกฐินวัดหลวง
2. กฐินราษฎร์ คือกฐินที่ประชาชนจัดขึ้น โดยมีเจ้าภาพเพียงผู้เดียว
3. กฐินสามัคคี คือกฐินที่ราษฎร์ร่วมกันจัดขึ้น

สำหรับบ้านสงขาง กฐินส่วนใหญ่เป็นกฐินราษฎร์ โดยก่อนที่จะมีการทำบุญกฐินในระหว่างเทศกาลเข้าพรรษาหรือก่อนหน้านั้น ผู้ที่ต้องการจะทำบุญกฐินต้องเลือกหาวัดที่จะทอดถวายเมื่อตกลงกันแล้วจะจองเอาไว้ โดยในปีหนึ่งๆแต่ละวัดจะรับกองกฐินได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น เมื่อถึงวันทอดกฐิน เจ้าภาพต้องเตรียมองค์กฐินให้พร้อม และนำไปทอดถวายที่วัดตามกำหนด

2.6.2 วัฒนธรรม และประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด คือ บุญพะเวส หายไปได้ประมาณ 30 ปีแล้ว

2.7 ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชาวผู้ไท ส่วนใหญ่แล้วนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีห้องพระ มีการจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา ไม่มีหิ้งพระ แต่จะมีหิ้งบูชาบรรพบุรุษไว้ในบ้าน นอกจากนี้มีการนับถือผี ไคแก่

ผีเสื้อ (ผีเรือน) ถ้าเจ้าบ้านเป็นไข้เจ็บป่วยไม่สบาย จะมีการไปบอกหมอหักไม้ไผ่ยาม มาทำพิธีหักไม้ ถ้าผีเสื้อจะต้องการทำพิธี แคว้งขันหัว ขันแปด หาดอาหารที่ผีเสื้อต้องการ โดยจากการบอกของหมอหักไม้ไผ่ยาม

ผีเจ้าปู่ตา (คอนปู่ตา) มีสถานที่อยู่นอกหมู่บ้าน เป็นลักษณะศาลหลักบ้าน คูแลปกปักรักษาสมาชิกในชุมชน เวลาเดินทางไกล ไปไหนมาไหน ให้ผีเจ้าปู่ตา นำไปดูแลรักษาให้ปลอดภัย เมื่อมีการทำบุญ หรือขึ้นบ้านใหม่ จะต้องทำคั้นแพลึง คั้นเงิน ไปถวายบอกกล่าวผีเจ้าปู่ตาเสียก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คนในครอบครัว

ผีคาเสะ(ผีผีนา) ก่อนจะลงทำนาจะต้องทำบอผีธิบอกล่าวผีคาเสะก่อน เพื่อให้ท่านทราบ การมาทำนาให้ดูแลต้นข้าว เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ และเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวออกจากนา จะต้องบอกกล่าวผี คาเสะเช่นกัน

ผีเจ้าขวัญควาย ก่อนการลงนามีการทำขวัญให้ควาย โดยการฆ่าไก่ และเหล้า เอน้ำพรหมหัว ควายให้คำให้คุณการนากับไร่ และผู้ไทจะไม่รับประทานเนื้อควาย เพราะควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ ปลอ่ย ให้ควายแก่ตายเอง

ความเชื่อ ความวิถีชีวิตชาวผู้ไท บ้านสงยาง

การจกสาว (การขยจีบผู้หญิงสาว) เป็นการเกี่ยวพาราศีระหว่างหนุ่มสาว ผู้ชายจะหาไม้มาเป็น บันใดเพื่อเรียกผู้หญิงมาคุยกัน หรือจีบกัน ถ้าฝ่ายหญิงถูกใจหรือพอใจฝ่ายชายก็จะยินยอมด้วย แต่ถ้า ไม่ชอบก็จะไม่ออกมาพูดคุยด้วย ปัจจุบันไม่มีการจกสาวแล้ว

การแต่งงาน ถ้าฝ่ายชายมาขอสาวแต่งงานให้ไปขอบเจ้าบ้านก่อน(ไปบอกศาลเจ้าปู่ตา หรือ หลักบ้านก่อน) หลังจากนั้นฆ่าไก่เลี้ยงแขกทั้ง 2 ฝ่าย เพื่อผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่ายรับขวัญเขยและเป็นสักขีพยาน ในการแต่งงาน ปัจจุบันเป็นการแต่งงานแบบประเพณีอีสาน มีการผูกมือทั้ง 2 ฝ่าย

การฝังสายแห่(การเกิด) เด็กที่เกิดใหม่จะต้องนำรกของเด็กคนนั้น มาฝังไว้ใต้บันไดบ้าน เพื่อ เมื่อเด็กเติบโตขึ้นมา เดินทางไปไหนมาไหนจะได้เดินทางกลับมาบ้านเกิดเมืองนอนของคนเอง

การอยู่กรรม หรือการอยู่ไฟ การอยู่ไฟหลังคลอดบุตร เพื่อช่วยให้มดลูกเข้าที่เร็วขึ้น ทั้งยังเอา ความร้อนที่แม่อยู่ใกล้ไฟช่วยให้ร่างกายได้รับความอบอุ่นมากขึ้น น้่านมแม่จะได้ไหลดี และสุขภาพ ของแม่ก็จะดีขึ้นไปด้วย

การสักลาย เด็กผู้ชายผู้ไทอายุราว 16 - 18 ปี จะต้องสักลายเพื่อเป็นความสิริมงคล อยู่ยงคง กระพัน เพื่อเป็นศาสตราวุธในการป้องกันตัวเองให้ความปลอดภัยจากอันตราย และเป็นความนิยมชมชอบของผู้ชายผู้ไท ส่วนนิยมสักรูปนกไต้แก้ม สักคันข่า และแผ่นหลัง ผู้ไทคนใด ไม่สักลายจะไม่ถูกยอมรับจากฝ่ายหญิงและจะไม่ได้แต่งงาน เพราะชายผู้นั้น ไม่มีความอดทน ไม่มีสิ่งปกป้อง ดูแลรักษา ลูกเมีย ครอบครัว หรือคลุมครองครอบครัวไม่ได้

การตาย เมื่อคนตายจากการเจ็บป่วย เรียกว่าการตายธรรมชาติ จะจัดการด้วยการเผาศพ โดย การเว้นที่ป่าช้าทางทิศตะวันตกไว้พอสมควรในการทำกองฟอน(กองไม้เตรียมเผา) หลังจากนั้นจะต้อง มีญาติมาเฝ้าร้องไห้คร่ำครวญความดีของผู้ตาย ด้วยความรัก ความคิดถึง อยู่ 3 วันหรือ 7 วัน หลังจาก นั้นจึงจะนำไปเผาศพ ส่วนคนที่ตายจากที่ไม่ได้ป่วยตายเรียกว่า “ตายมีแสง” เช่น การตกต้นไม้ ควายชน ตาย งูกัดตาย หรือตายอื่นๆ ที่ไม่ได้ป่วยตาย จะนำศพนั้นไปฝังในป่าช้า เป็นระยะเวลา 3 ปี จึงจะขุดศพ นั้นขึ้นมาเผา โดยทำไม้ไผ่เป็นฟากไปนำกระดูกมาเผา ส่วนศพเด็กนั้นจะตายอย่างไรจะต้องฝังอย่าง เดียว

2.8 การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ

บ้านสงสาแบ่งการปกครองออกเป็น 7 กลุ่ม โดยการนำของกำนันผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และแบ่งฝ่ายงานออกเป็น 8 ฝ่ายการทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้แก่ ฝ่ายการปกครอง ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ ฝ่ายการป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายสวัสดิการและสังคม และฝ่ายการสตรีและแม่บ้าน นอกจากนี้ยังมีผู้นำทางการและทางธรรมชาติ

ผู้นำทางการ

ตำแหน่ง	ชื่อ - สกุล
ผู้ใหญ่บ้านสงสา	นายเจริญ ปลุกจิตร
อบต.บ้านสงสา	นายเจริญ จันทรอินทร์ นางอุทัย พลอยพันธุ์
ประธาน อสม.	นางกรไล ฝ่ายบุตร
สารวัตรกำนัน	นายบุญศักดิ์ เมืองจันทร์ นายณรงค์ คั่นทอง
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายเสมอ ฝ่ายบุตร นายจันทรหอม สายกล้า นายเตรียม เมืองจันทร์

ผู้นำทางธรรมชาติ

เก่งเรื่อง	ชื่อ-สกุล
หมอยาสมุนไพร	นายคำ สิงห์ ปลุกจิตร
หมอหัดไม้ไผ่ยาม	นายทองแดง จันทรอินทร์ นายปัจจุย เมืองจันทร์
หมอรากไม้	นายสุบิน เค้าวงศ์
หมอสู	นายศรีธาตุ เมืองจันทร์
หมอคำแย	นางจันทร์ เขียวมนต์
หมอธรรม	นายสมจิตร ค้างเป้า
หมอเป่า	นายเป็น ใจทัก
หมอหม้อคราม	นางมโน จันทรอินทร์

ดาจ้ำ(ร่างทรง)	นายเมฆ ปลุกจิตร นายเกน พลอยพันธุ์
----------------	--------------------------------------

2.9 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

2.9.1 ระบบเครือญาติ หมู่บ้านสงขามมีตระกูลใหญ่ในหมู่บ้าน 3 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลเขี้ยวมนต์ ตระกูลปลุกจิตร และตระกูลเมืองจันทร์ หลังจากนั้นยังมีตระกูลเขี้ยว ตระกูลบุตรโท ตระกูลเผ่าวงศ์ ตระกูลพิมสาร ตระกูลราชวงศ์ และตระกูลพลอยพันธุ์ ตระกูลเหล่านี้เข้ามาใหม่ จะมีการแต่งงานข้ามตระกูลระหว่างตระกูลภายในและนอกหมู่บ้านบ้าง ทำระบบเครือญาติที่เกิดขึ้นกลายเป็นญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมดในหมู่บ้าน

2.9.2 การจัดการความสัมพันธ์ในกลุ่ม หมู่บ้านสงขามมี กลุ่มแม่บ้านทอ เกิดจากหน่วยงานภาครัฐเข้ามาจัดตั้งกลุ่มและช่วยบริหารจัดการโครงสร้างกลุ่ม

2.10 ระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของชุมชน

กฎระเบียบของหมู่บ้าน บ้านสงขาม

1. ห้ามยิงปืนโดยไม่มีเหตุอันควร
2. ห้ามคนนอกชุมชนเข้ามาทำกินในหมู่บ้าน
3. ห้ามทะเลาะวิวาทในหมู่บ้าน
4. ห้ามสัตว์กินพืชผัก หรือทรัพย์สินของผู้อื่น
5. ห้ามลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นกัน

2.11 การจัดการความขัดแย้ง ความคิด บทลงโทษ และการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย

1. ถ้าหากมีการยิงปืนโดยไม่มีเหตุอันควร ปรับ 500 บาทต่อครั้ง
2. ห้ามคนนอกชุมชนเข้ามาทำกินในหมู่บ้าน จะต้องมีการคัดค้าน
3. ห้ามทะเลาะวิวาทในหมู่บ้าน ปรับ 500 บาทขึ้นไป ทั้ง 2 ฝ่าย
4. ห้ามสัตว์กินพืชผัก หรือทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น ขางพารา คั้นละ 200 บาท คั้นข้าว คั้นละ 5 บาท
5. ห้ามลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นกัน ดำเนินคดีตาม กฎหมายบ้านเมือง

3. ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์

3.1 พื้นดิน

3.1.1 ลักษณะของที่ดินและการเปลี่ยนแปลง

ลักษณะดินสำหรับพื้นที่เพาะปลูกแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ ดินร่วนปนเหนียวและดินร่วน(ดินภูเขา) แบ่งลักษณะการเพาะปลูกออกเป็น 2 ประเภทเช่นกัน ได้แก่ พื้นที่ลักษณะดินปนเหนียว จะทำการเพาะปลูกพืชไร่ เช่น ปอแก้ว มันสำปะหลัง ข้าวโพด(ข้าวลิสี) ส่วนพื้นที่ลักษณะดินร่วน(ดินภูเขา) เป็นพื้นที่ที่

เหมาะแก่การปลูกข้าวเจ้าและข้าวเจ้าแดง ซึ่งถูกเปลี่ยนมาจากพื้นที่ที่ถูกแผ้วถางจากพื้นที่ไร่ปรับ
เปลี่ยนมาเป็นนา

3.1.2 การใช้ประโยชน์และความเหมาะสม

พื้นที่ซึ่งเขา ในอดีตปลูกข้าวไร่(ข้าวเหนียว) พืชหลักพื้นบ้าน ได้แก่ แดงจิง(แดงไทย) ถั่วปี มันดำ มะอึบ
(ฟักทอง) ผสมผสานกันกับการปลูกข้าวไร่ ก่อนการเก็บเกี่ยวข้าวไร่ ชาวบ้านสามารถเก็บกินพืชผักได้
ก่อน หลังจากเกี่ยวข้าวไร่ออก มีการปลูกฝ้าย และคราม หลังการเก็บเกี่ยว พื้นที่ราบทำการเพาะข้าวเจ้า
หอม และทำเป็นที่อยู่อาศัยเป็นหลัก

3.1.3 ความเสื่อมโทรม สาเหตุและผลกระทบ

เมื่อ 2510 การส่งเสริมของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการส่งเสริมปลูกปอแก้ว
โดยนำมาจากบ้านหนองไฮ อำเภอเสนางนิคม จากการส่งเสริมของกระทรวงเกษตร เป็นการปลูกเพื่อ
การค้า ชาวบ้านมีการแผ้วถางป่าไม้มากขึ้นในบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขา คนในหมู่บ้านหันมาปลูกปอ
แก้วมากขึ้น

เมื่อ 2520 ผ่านการปลูกปอแก้วมาเพียง 10 ปี เริ่มมองว่ากรรมวิธีการปลูกปอแก้ว และการเอา
ผลผลิตนั้นไปขาย ราคายังต่ำ ผลผลิตตกต่ำ หลังจากนั้นพักการปลูกปอแก้วไป และยังเป็นช่วงมีการ
ปฏิวัติการการเมืองของคอมมิวนิสต์เข้ามาแทรกแซงการเมืองในหมู่บ้าน

เมื่อปี 2539 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกมันสำปะหลังมากขึ้น เพราะมีการเพาะปลูกง่ายกว่าปลูกปอ
แก้ว มีแหล่งรับซื้อผลผลิต กรรมวิธีไม่ยุ่งยาก ราคาคือ การปลูกมันสำปะหลัง เป็นการเป็นพืชเชิงเดี่ยว
และเป็นทำลายถางป่าไม้มากที่สุดก่อนการปลูกมันสำปะหลัง เฉลี่ยประมาณครอบครัพละ 10 ไร่ ส่งผล
ผลิตขายใกล้เคียงในราคา 1.30 บาทต่อกิโลกรัม ช่วงหลังจากการแผ้วถางป่าไม้เพื่อการปลูกพืชเชิงเดี่ยว
ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้หรือหย่อนหรือลง กลายเป็นป่าเสื่อมโทรม หลังจากนั้นชาวบ้านสามารถเข้ามาจับ
จองและทำการเพาะปลูกพืชอย่างอื่น เช่น ปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่เป็นนา เนื่องจากประชากรในชุมชนเริ่ม
เพิ่มมากขึ้น การจัดสรรที่ดินจึงเพิ่มขึ้นเท่ากัน เพื่อรองรับลูกหลานรุ่นหลัง

3.1.4 การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์

ลักษณะการถือครองที่ดินเดิมเป็นการจับจองเป็นของตนเองพื้นที่โดยไม่ได้มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ทาง
ราชการ เพียงแต่รับรู้กันเองภายในชุมชนว่าเป็นของใคร เมื่อ 2 – 3 ปีที่ผ่านมา มีสำนักงานการปฏิรูปที่
ดินเพื่อเกษตรกร (สปก.) เข้าให้ชาวบ้านผู้มีสิทธิ์ในพื้นที่ว่างเปล่าที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ทำการแจ้งเป็น
พื้นที่ สปก. เป็นส่วนใหญ่ ส่วนพื้นที่ที่อยู่อาศัย มีเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดินเกือบทั้งหมด

3.2 พื้นน้ำ

3.2.1 แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำอยู่ใกล้หมู่บ้าน และใช้ประโยชน์ในการเกษตรได้แก่ ห้วยแก้วแมง ห้วยผานดาบ บึง ล้อม ห้วยกระแสน ห้วยทอม ส่องดินแดง ห้วยสาขาราคะ ห้วยแก๊ะ ส่องค่านเคอม ห้วยคำมั้น และห้วยน้ำ คำ แต่แหล่งน้ำเหล่านี้มักจะเหือดแห้งในหน้าแล้ง น้ำไม่เพียงพอต่อการเกษตรและการอุปโภค

3.2.2 การจัดการน้ำ ระบบชลประทาน

มีการจัดสรรห้วยแก้วแมง ห้วยกระแสน ห้วยผานดาบ ส่องดินแดง ห้วยสาขาราคะ ห้วยแก๊ะ ส่องค่านเคอม และห้วยคำมั้น เป็นระบบการจัดการของเกษตรที่มีการเกษตรใกล้จัดการโดยการทำเหมืองฝายกันน้ำ เพื่อนำน้ำล้นเอ่อ ไปยังพื้นที่การเกษตรอื่นๆ ต่อไป หลังจากนั้นทางราชการเข้ามาช่วย ในการทำเหมืองฝายด้วยปูนซีเมนต์ มีความลงทุนมากขึ้นมาเป็นระบบชลประทานขนาดเล็กให้กับ เกษตรกร แต่การทำเหมืองขนาดเล็ก ไม่มีน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตรตลอดปี

3.2.3 การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

ส่วนใหญ่เกษตรกรใช้น้ำจากน้ำฝน ในฤดูกาลผลิต มีระบบน้ำชลประทานขนาดเล็กไว้เพียงกักเก็บ น้ำในฤดูฝน ส่วนน้ำใช้ประจำวันใช้น้ำประปาหมู่บ้านจากน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาล และน้ำดื่มส่วนใหญ่ กินน้ำฝน และบ่อน้ำลึกออกน้ำ

3.2.4 ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม การสูญเสีย และผลกระทบ

แหล่งน้ำ 11 แหล่งที่หมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์ ปัจจุบันได้ขุดน้ำ ดินเขิน ทำให้น้ำไม่พอใช้ตลอดปี มีการแก้ไขปัญหามาจากการขุดน้ำบ่อน้ำใต้ดินขึ้นมาใช้ ทดแทนน้ำฝนที่ไม่เพียงพอ

3.2.5 การอนุรักษ์และการฟื้นฟูและแหล่งน้ำ

มีการอนุรักษ์แหล่งน้ำและป่าชุมชนไปพร้อมกัน มีการขุดลอกขุดคลอง กลายเป็นหนองสระ ขนาดใหญ่ เพื่อการใช้ประโยชน์ของชลประทาน แต่ไม่มีการอนุรักษ์พันธุ์ปลา แล้วแต่ว่าใครจะทำมาหากิน

3.3 ป่าไม้และป่าชุมชน

3.3.1 ขอบเขตพื้นที่ขนาดพื้นที่

ป่าชุมชนมี 2 ป่าการอนุรักษ์ คือ ป่าบึงล้อม ขนาดกว่า 400 ไร่ และโคกหินอ่าง ขนาดกว่า 100 ไร่

3.3.2 ลักษณะของทรัพยากรในป่า

เป็นป่าชุมชนที่หมู่บ้าน อนุรักษ์ต้นไม้และแหล่งน้ำเอาไว้ ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาของป่าได้ เช่น การเก็บเห็ด หาหน่อไม้ ผักป่า แต่ห้ามตัดต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดใหญ่

3.3.3 การจัดการป่าและประโยชน์จากป่า

การอนุรักษ์ป่าชุมชนป่าบึงล้อม และ โคกหินอ่างซึ่งมีทั้งป่าและแหล่งน้ำ การจัดการโดยไม่ให้มีการตัดไม้ ทำลายป่า แต่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการหาของป่าได้ แต่ห้ามตัดไม้ หมู่บ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ มีหมู่บ้านสงยาง บ้านบาก บ้านหินสัว และบ้านเหล่าแก้วแมง

4. สภาพทางเศรษฐกิจ

4.1 การประกอบอาชีพ ส่วนชาวบ้านมีอาชีพทำนา ทำไร่มันสำปะหลัง ส่วนอาชีพนอกภาคการเกษตร ได้แก่ รับราชการ รับจ้างต่างจังหวัดจะเป็นคนหนุ่มสาว หลังจากการศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่างสร้างบ้าน ช่างซ่อมเครื่องยนต์ ทอผ้าของแม่บ้าน

4.2 การลงทุน ส่วนใหญ่การปลูกข้าวไว้รับประทานภายในครอบครัว ให้ญาติพี่น้องมาเยี่ยมเยียน เหลือจึงขาย ส่วนมันสำปะหลังต้นทุนการผลิตเฉลี่ย 0.50 บาท และสามารถขายได้กิโลกรัมละ 0.75 - 1.30 บาท จะได้ผลผลิตไร่ละ 3,000 กิโลกรัม ต้นทุนเฉลี่ยไร่ละ 1,500 บาท จะมีกำไรจากการขายมันสำปะหลังสด ไร่ละ 1,600 บาท

4.3 การจัดการปัจจัยการผลิต ปัจจัยการผลิตที่หาได้เองในการปลูกข้าว ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ของตนเอง ใส่ปุ๋ยคอก และแรงงานภายในครอบครัว ส่วนปัจจัยการผลิตจากภายนอกได้แก่ปุ๋ยเคมี ราคา 550 บาท ต่อกระสอบต่อ 50 กิโลกรัม

4.4 การจัดการผลผลิต หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต เก็บข้าวไว้ในยุ้งฉางของตนเอง เป็นลักษณะเทจานไว้ในยุ้งฉาง รอการนำไปสีในชุมชน เพื่อนำมาขึ้นรับประทาน ไม่มีการบรรจุหีบห่อ

4.5 การตลาด การขนส่งขายผลผลิตเป็นตลาดใกล้บ้าน เช่น โรงรับซื้อมันสำปะหลัง พ่อค้ามารับซื้อข้าว ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านไม่ให้ผลผลิตเพื่อการค้า แต่เป็นการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกินอย่างพอเพียง

4.6 การใช้แรงงาน ด้านการเกษตรส่วนใหญ่แล้วใช้แรงงานภายในครอบครัวก่อน ถ้าไม่เพียงพอมีการเอาร่างก่อน จึงจะไปทดแทนแรงเพื่อนบ้าน หรือเรียกว่า การลงแขก นอกจากนั้นมีการจ้างแรงงานนอกหมู่บ้านวันละ 120 บาท (ค่าจ้างแรงงานในท้องถิ่น)

4.7 การสนับสนุนและพัฒนาของหน่วยงานภายนอก ยังไม่มีหน่วยงานเข้ามาพัฒนาอาชีพ หรือส่งเสริมการเพาะปลูกอย่างจริงจัง

5. สภาพปัญหาของชุมชน/สังคม

5.1 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาอบายมุข เช่น คีฬาสี เล่นการพนัน ประมาณ 60 % ของหมู่บ้าน การผลิตด้านการเกษตรเป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เช่นการถางไร่เพื่อปลูกมันสำปะหลัง เมื่อ 1 - 2 ปี ที่ผ่านมามีการส่งเสริมการปลูกยางพารามากขึ้น ก่อนการปลูกยางพารานั้น ชาวบ้านจะต้องถางป่าให้โล่งเตียน เพื่อปลูกยางพารา ส่งผลให้เป็นการทำลายระบบการผลิตแบบดั้งเดิม

5.2 ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

การอพยพแรงงานของหนุ่มสาว หลังจากเรียนจบมัธยมต้น แรงงานไหลเข้าเมืองหลวงปัญหาวัยรุ่นคิด
ยาเสพติด ไม่ช่วยพ่อ แม่ทำงานอย่างที่เคยเป็นมาอย่างอดิด ส่งผลให้ชีวิตการยธรรมที่สังคมของหมู่บ้าน
ลดลงมาก ผู้นำละเลิกการปฏิบัติงานตามหน้าที่ และเอาเปรียบชาวบ้าน

5.3 ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาการพึ่งพิง 4 จากภายนอกมากขึ้น เช่นการอาหารที่ต้องซื้อมากขึ้น ชาวบ้านจำเป็นต้องขวน
ขวานหาเงินมากขึ้น เพื่อค้ำยันมาจับจ่ายของกินของ ทรัพยากรป่าไม้ และแหล่งน้ำ มีการแข่งชิงกับหมู่
บ้านใกล้เคียงมากขึ้น การตัดไม้ทำลายบ้านก็มากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านตัวไม้ไปสร้างบ้านสร้างเสร็จ
แล้วขายบ้านไม้ แล้วก็หาตัดไม้สร้างบ้านอีก ส่งผลให้การตัดไม้สร้างบ้านกลายเป็นธุรกิจของคนที่เขา
เปรียบหมู่บ้านและคนในชุมชน

5.4 ปัญหาอื่นๆ

ผู้นำทางการเมืองและผู้นำทางศาสนาไม่เข้มแข็งและละเลยหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ส่วนหน่วยงานราชการไม่สน
ใจความเดือดร้อนของชาวบ้าน ส่งผลสภาพทางสังคมวัฒนธรรมอ่อนแอลง สังการเป็นเป็นแบบตัวใคร
ตัวมัน ต่างคนต่างอยู่ การพึ่งอาศัยกันและกันน้อยมาก แต่จะพบการช่วยเหลือกันเฉพาะกรณีญาติ

2. เกิดจิตสำนึกและปฏิบัติทางสังคม คือตระหนักถึงชนชาติภูไทตนเองเกิดการฟื้นฟูการอนุรักษ์
ประเพณีและการละเล่นของชาวภูไท หลังจากการวิจัยเล็กๆ ในชุมชนเริ่มหัดเล่นลูกข่าง เล่นชาโดกเท
เล่นวงกะลา ผู้หญิงเล่นหมากเก็บ เล่นสระบัว และทางองค์การบริหารส่วนตำบลได้บรรจุการเล่นลูกข่าง
เล่นชาโดกเท วงกะลา เป็นกีฬาประเพณีของชุมชนจะจัดในปี 2550 หน้า

2.1 เกิดจิตสำนึกใหม่ คือจิตสำนึกถึงความเป็นเครือญาติใกล้เคียงกัน หลังจากทราบการทำบัญชีเครือญาติ
ของคนรุ่นแรกที่อพยพมา เช่นกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน ทางที่วิจัยและพี่เลี้ยงสามารถนำเรื่องการวิจัยไป
จับประเด็นอธิบายถึงคุณธรรมให้เกิดความตระหนัก ถึงความเป็นเครือญาติกัน จนทำให้ทุกคนต่างเอาใจ
ใส่ให้กันและกัน

2.2 นำข้อมูลในการวิจัยไปสร้างสรรค์ผลงานเรื่อง การฟื้นฟู ประเพณีที่สูญหายไป กลับฟื้นคืนมา พร้อม
กับความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

2.3 การต่อต้านการพัฒนาของบุคคล กลุ่มคน ภาพที่มองทีมวิจัยถึงกลุ่มข้าราชการในชุมชนยังไม่เข้าใจ
การทำงานของนักวิจัยมากนัก เพราะลักษณะการทำงานหรือกรอบการวิจัยไม่เหมือนกัน แต่ได้นำเอา
ข้อมูลงานวิจัยไปทำเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์เพื่อถ่ายทอดให้กับนักเรียน

3. เกิดกระบวนการใหม่หรือกลไกการจัดการที่เข้มแข็ง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย ข้อเสนอแนะ

1.สรุปผลการวิจัย / ขอบเขตการศึกษา

วัตถุประสงค์ ในการทำวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านสงยาง
2. เพื่อค้นหาองค์ความรู้ระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชนบ้านสงยาง
3. เพื่อนำประวัติศาสตร์และองค์ความรู้การเกษตรแบบดั้งเดิมมาอธิบายถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกของชนเผ่าผู้ไท และพันธุ์กรรมพืชผักที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ

2. สรุปกิจกรรม – ประชุมทีมวิจัยทบทวนเป้าหมาย แผนงาน โครงการและกำหนดกรอบแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน

- ประชุมทีมวิจัยคัดเลือกแกนนำและร่วมแลกเปลี่ยนแนวความคิดนำเสนอ
- ประชุมทีมวิจัยและแกนนำเพื่อเตรียมเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณา
- อบรมทีมวิจัยและแกนนำเพื่อทำความเข้าใจกระบวนการเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณา การลงพื้นที่เก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนวิถีชีวิตในอดีตและปัจจุบันเพื่อรวบรวมเป็นรูปเล่ม โดยแกนนำชาวชนร่วด้วย
- ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเมล็ดพันธุ์พืชผักพื้นบ้านที่คงเหลืออยู่ในบ้านสงยาง
- ประชุมทีมวิจัยและแกนนำวิเคราะห์ข้อมูล
- เวทีนำเสนอข้อมูลช่วงที่ 1
- ประชุมทีมวิจัยเพื่อแลกเปลี่ยนแนวความคิดความคืบหน้างานวิจัย
- จัดทำหนังสือประวัติศาสตร์วิถีชีวิตชุมชนผู้ไทในอดีตและปัจจุบัน
- ทดลองปลูกฝ้ายและคราม
- เวทีนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

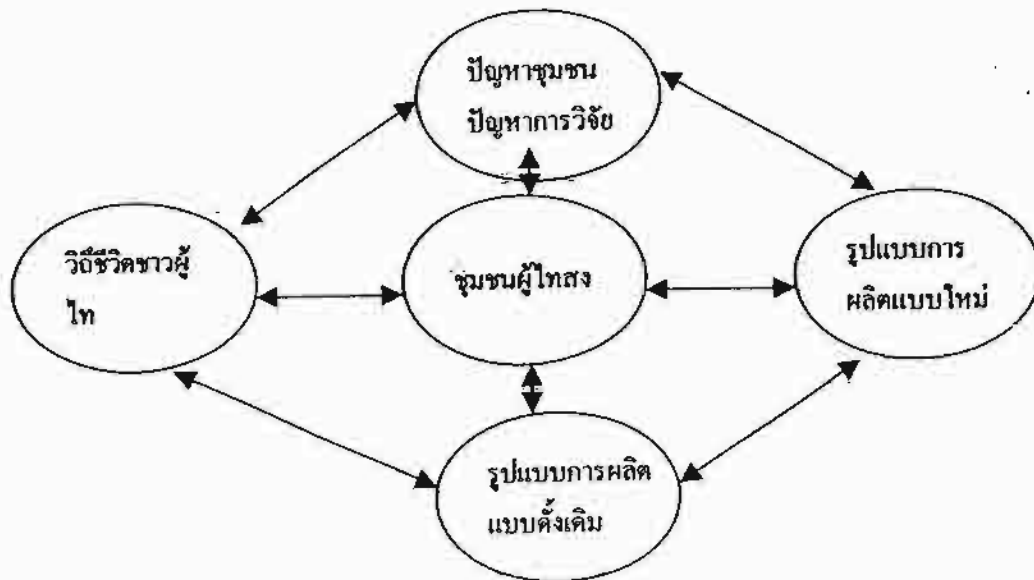
3.วิธีการเก็บข้อมูล

- ใช้แบบสอบถามประวัติศาสตร์
- เวทีไต่ถาม
- สัมภาษณ์พวกป่าเป็นรายคน
- จัดเวทีไต่ถาม กลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่
- ลงเก็บข้อมูลด้วยทีมนักวิจัย และแกนนำ

4.สรุปองค์ประกอบหลักๆ ตามผลการวิจัย

- ได้ใช้ Mine mapping เข้ามาในการทำประวัติศาสตร์ชุมชนในอดีตและปัจจุบัน
- ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรของชุมชน
- ได้บัญชีเครือญาติของคนในชุมชนเป็นพี่น้องกันในชุมชน

สรุปบทเรียนสำคัญๆ พร้อมจัดข้อมูลให้ระบบ

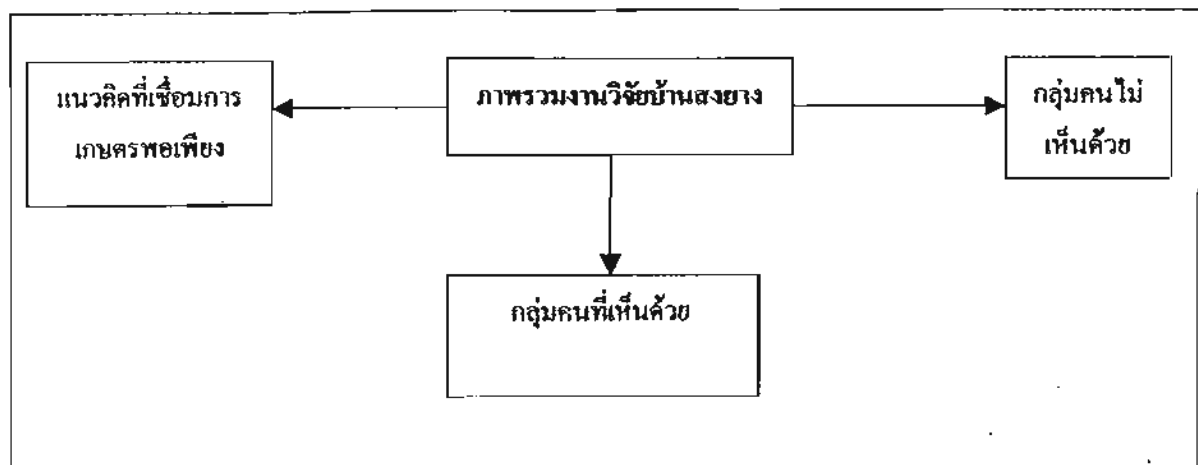
2.อธิปราชผล

2.1งานวิจัยเกี่ยวข้องกับอะไรการขับเคลื่อนทางสังคม

- โครงการมีภาคีจากหลายภาคส่วนที่เข้ามาสนับสนุนในงานวิจัย
- ความคาดหวัง ความต้องการของนักวิจัย ทีมวิจัยและภาคี ความคาดหวังจากงานวิจัยจะต้องมีบทชดเชยให้กับงาน ต้องการต่อยอดในเรื่องการสร้างบุคลากรทีมวิจัยท้องถิ่น และต้องการให้ภาคีสนับสนุนผลการวิจัยต่อไปในการนำไปใช้ประโยชน์

2.2 การที่นักวิจัยมีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สอดคล้องเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมที่ยั่งยืนกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เพื่อเงินเพื่อความร่ำรวยของคน

สรุปภาพรวมของประเด็นวิจัย และแนวคิดทฤษฎีในสาขาของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2.4 ข้อจำกัดของนักวิจัย

- เรื่องความเข้าใจคำถาม(ตีโจทย์ไม่แตก)
- การตั้งคำถามตามแบบสอบถาม แบบสอบถามไม่ครอบคลุมเนื้อหา
- เนื้อหาที่ควรวิจัยกว้างเกินไปที่ผู้วิจัยชาวบ้านจะทำได้
- การเขียนรายงานที่สละสลวยแบบทางการ ไม่ได้
- ช่วงการเก็บข้อมูลด้วยเวลาที่จำกัด
- จะใช้วิจัยการใดกับการเก็บข้อมูลถึงจะครอบคลุมเนื้อหา

2.5 การเรียนรู้ของทีมวิจัย ศักยภาพที่เพิ่มขึ้น

- การเรียนรู้การทำงาน
- การเรียนรู้การทำวิจัย
- กระบวนการเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณา
- เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนเผ่าผู้ไท
- ได้องค์ความรู้เรื่องวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้านบ้านสงยาง
- ได้เรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมและประเพณีของผู้ไทสงยาง
- ได้เรียนรู้เรื่องการสร้างสื่อ การใช้กล้องถ่ายรูป ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว

2.6 ข้อเท็จจริงบางประการที่เกี่ยวกับการประเด็นการวิจัย

พบว่าการทำงานวิจัยสามารถทำได้กับทุกเพศทุกวัยและความหมายของวิถีชีวิตของคนผู้ไทที่ต้องต่อสู้มาตลอด เช่นการแบ่งปันเนื้อสัตว์ให้กับชาวบ้านผู้ไทด้วยคนในการไปล่าเปราะหน้าง หรือการล่าสัตว์ ทุกคนจะได้เท่ากัน

2.7ความร่วมมือจากการวิจัย คนในชุมชนร่วมมือดีมากความสำคัญของการทำงานวิจัย ถ้าผู้ก่อการอยู่
วิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนบ้านสงข่าง ความจำเป็นในการวิจัยลักษณะนี้จำเป็นต้องมีการวิจัยใน
ลักษณะการเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์ เพื่อให้ชุมชนที่มีวิถีชีวิตมีวัฒนธรรมเป็นแบบฉบับของตนเอง

2.8 ความครอบคลุมผลการวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมแนวคิดการพึ่งตนเองเมื่อเทียบกับแนวคิดเศรษฐกิจ
พอเพียง

2.9แนวทางการปรับปรุงการแสวงหาความรู้ผ่านการวิจัย โดยมีการสืบค้นข้อมูลภายนอกชุมชน แลก
เปลี่ยนจากการเขียนโครงการ

3.ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการวิจัยและการพัฒนาระดับกลุ่มคนมีส่วนน้อยและกลุ่มคน
ไม่เป็นอุปสรรคใดๆ ในระดับชุมชน ชุมชนตื่นตัวกันมาในเรื่องการเฝ้าดูเฝ้ากินและการเล่นที่จะ
กลับมามีบทบาทในการเล่นในชุมชน และในระดับนโยบาย มีการสานต่องานกับประชาสังคม
จังหวัดอำนาจเจริญในการทำงานในเชิงชาติพันธุ์เพื่อที่จะสืบค้นให้ลึกลงไป

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ.เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรม.สมาคมทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการ
พัฒนา. กรุงเทพฯ : 2538

ภัทธิตยา ยิมเรวัต .สืบสองจุไท.สำนักงานพิมพ์สร้างสรรค์.กรุงเทพฯ ฯ : 2544

ศรีศักร วัลลิโกดม. พัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม.บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
กรุงเทพฯ ฯ : 2544

สุวิทย์ ธีรศาสด.ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชน.สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด. กรุงเทพฯ ฯ : 2546